

1
ΠΟΛΥΤΕΧΕΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ_ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ 2014-2015

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΙΤΛΟΣ:

“Ο ΕΛΕΓΧΟΣ ΣΤΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΝΕΩΝ ΠΟΛΕΩΝ
ΑΠΟ ΤΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ”

ΦΟΙΤΗΤΡΙΕΣ:

ΖΟΥΡΜΠΑΚΗ ΝΑΣΙΑ_ΜΕΞΗ ΣΤΕΛΛΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:

ΤΖΟΜΠΑΝΑΚΗΣ ΑΛΕΞΙΟΣ

ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

ΓΙΑΝΝΟΥΔΗΣ ΣΩΚΡΑΤΗΣ

ΔΙΜΕΛΛΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ

Η διαδικασία σχεδιασμού μιας πόλης είναι παράλληλα και μια άμεση ή έμμεση διαδικασία σχεδιασμού του ελέγχου αυτής. Πόσο μάλλον εάν μιλάμε για Νέες Πόλεις, όπου τόσο ο σχεδιασμός τους σε «λευκή σελίδα» εκ του μηδενός, όσο και η ανέγερσή τους σε ένα «no man's land» τόπο, εξασφαλίζουν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την επιβολή ενός συγκεκριμένου μοντέλου ζωής, αλλά και μιας τυποποιημένης και καθορισμένης συμπεριφοράς, ανάλογα με το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο στο οποίο δημιουργούνται.

Η ραχδαία αστικοποίηση, στα πλαίσια της Βιομηχανικής Επανάστασης και των μεταβολών στην οικονομία και την παραγωγή, οδήγησε στο φαινόμενο της ανέγερσης Νέων Πόλεων. Το φαινόμενο αυτό εντάθηκε με την πάροδο των χρόνων, καθώς και οι ανάγκες που το γεννούσαν γίνονταν όλο και πιο σύνθετες. Τόσο το φορντικό μοντέλο παραγωγής, όσο και η ανάπτυξη, μέσα από τις στάχτες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ενός κράτους πρόνοιας, κυρίως στις καπιταλιστικές χώρες της δύσης, οδήγησαν στη δημιουργία πολλών Νέων Πόλεων με τα χαρακτηριστικά του μοντέρνου κινήματος. Στον 20ο αιώνα έως και σήμερα, με την αλλαγή του παραγωγικού μοντέλου και τη διεθνοποίηση της οικονομίας, οι Νέες Πόλεις αναδύονται και αυτές στα πλαίσια μιας καταναλωτικής διαδικασίας. Γίνονται πλέον εμπόρευμα, το οποίο πρέπει συμβαδίζει με τους κανόνες της αγοράς και της ζήτησης.

Στην παρούσα εργασία θα εξετάσουμε πώς επιτυγχάνεται ο έλεγχος μέσω του σχεδιασμού, μέσα από μια σειρά χαρακτηριστικών παραδειγμάτων για την εξέλιξη των Νέων Πόλεων. Έτσι, από τα αλατωρυχεία του Ledoux στη Chaux, τα σχέδια των ουτοπιστών

σοσιαλιστών για τις ιδανικές πόλεις, τις κηπουπόλεις του Howard, τη Cite Industrielle του Garnier, τη Brasilia του Oscar Niemayer και Lúcio Costa, μέχρι τη Celebration City στη Florida της εταιρίας Disney κ.α., καταλαβαίνει κανείς την εξέλιξη των Νέων Πόλεων καθώς και του σχεδιασμένου ελέγχου της εκάστοτε εξουσίας.

Ευχαριστούμε τον επιβλέποντα καθηγητή μας Αλέξιο Τζομπανάκη για την πολύτιμη καθοδήγησή του. Επιπλέον για την βοήθειά τους, την καθηγήτριά μας Δήμητρα Χατζησάββα και την Σταυρούλα Κατσαούνη.

Επιτρέπεται η μερική ή ολική αντιγραφή, αναδημοσίευση, διανομή και προβολή, αρκεί να μην εξυπηρετεί εμπορευματικούς σκοπούς και τα παράγωγα που πιθανώς προκύψουν να διατίθενται εξίσου ελεύθερα.

ABSTRACT

The design process of a city is in the same time either a direct or an indirect process of planning its control. Especially if we are talking about New Towns, where both their design on "white page" from scratch and their realization in a «no man's land» site, ensure all the preconditions for the imposition of a particular model of life and a standardized, defined behavior, depending on the socio-political context in which they are created. Rapid urbanization and changes in the economy and production, during the Industrial Revolution, led to the phenomenon of planning New Towns. This phenomenon has intensified over the years as the needs, that led to it has become increasingly complex. Both the Fordist production model, and the emergence, from the ashes of World War II, of a welfare state, especially in the capitalist countries of the West, have resulted in the creation of many New Towns, which had the characteristics of the modern movement. In the 20th century, the shift of the production model and the internationalization of the economy led to the creation of New Towns as a part of the consuming process. Cities are, nowadays, a commodity, which must conform to the rules of market and demand. In the present study, we will examine how the control is achieved through design, by studying a series of typical examples of the evolution of New Towns. Thus, through the salt mines of Ledoux in Chaux, the plans of utopians socialists for ideal cities, the Garden Cities of Howard, the Industrial City of Garnier, Brasilia of Oscar Niemayer and Lúcio Costa and the Celebration City in Florida of Disney e.t.c., one can understand the development of New Towns and the planned control of the each sovereign power.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Γενικός προβληματισμός.....	6
Θέμα και ερωτήματα.....	7
Μέθοδος.....	8
Δομή.....	9

1_ ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

1.1_ Ο σχεδιασμός Νέων Πόλεων στην ιστορία.....	11
1.2_ Κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο ανάπτυξης Νέων Πόλεων	
1.2.1_ Η Βιομηχανική Επανάσταση ως αφετηρία.....	13
1.2.2_ Το κράτος πρόνοιας και η μαζική στέγαση.....	17
1.2.3_ Το πέρασμα στη μεταμοντέρνα κοινωνία.....	18

2_ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ

2.1_ Πόλη – πεδίο πολιτικών ζυμώσεων και κοινωνικών συγκρούσεων.....	24
2.2_ Χαρακτηριστικά του ελέγχου με το πέρασμα στη νεωτερικότητα.....	25
2.3_ Ο έλεγχος μέσα στο χώρο_ Το παράδειγμα του Raporticon.....	28
2.4_ Σχεδιαστικές πρακτικές ελέγχου μέσα στην πόλη. Οι κατευθύνσεις που δόθηκαν μέσα από τα παραδείγματα του Παρισιού και του Λος Άντζελες.....	30
2.4.1_ Το Παρίσι επί Haussmann – Έλεγχος και πυκνότητα.....	31
2.4.2_ Λος Άντζελες – Έλεγχος και διάχυση.....	33

3_ Ο ΕΛΕΓΧΟΣ ΜΕΣΑ ΣΤΙΣ ΝΕΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ΠΟΥ ΑΝΑΔΥΘΗΚΑΝ ΑΠΟ ΤΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ	
3.1_ Ο Ledoux και η ουτοπία της «πρώτης βιομηχανικής πόλης».....	38
3.2_ Οι ουτοπιστές του 19ου αιώνα και οι πολεοδομικές προτάσεις τους.....	40
3.3_ Garden Cities.....	43
3.4_ Cite Industrielle.....	48
3.5_ Από τη Cite Industrielle στο zoning και τη λειτουργική πόλη του μοντέρνου κινήματος.....	50
3.6_ Από τις Garden Cities στην Broadacre City του Frank Lloyd Wright(1932).....	54
4_ Ο ΕΛΕΓΧΟΣ ΜΕΣΑ ΣΤΙΣ ΝΕΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ΠΟΥ «ΓΕΝΝΗΣΕ» Η ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗΣ	
4.1_ Αμερικανικά προάστια των 60ς και η αναζήτηση της κοινότητας.....	59
4.2_ New Urbanism_ «Η τυραννία της οικειότητας» (Sennett,1999).....	65
4.3_ Η σύγχρονη τάση στην Ευρώπη _ «Collage City» (Rowe, Koetter, 1984).....	70
4.4_ Enclavisation - Weaponization.....	72
4.5_ Gated communities.....	77
5_ ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	80
_ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	84

γενικός προβληματισμός

Μέσα από την ταινία του Peter Weir, «The Truman Show», παρατηρεί κανείς πώς μια ολόκληρη πόλη, η οποία μάλιστα είναι υπαρκτή (Seaside, Florida), λειτουργεί ουσιαστικά σαν το τέλειο σκηνικό για μια κινηματογραφημένη, επίπλαστη ζωή. Σχεδιασμένη εκ του μηδενός έως την παραμικρή λεπτομέρεια, χωρίς κανένα παρελθόν, πέρα από αυτό το εξιδανικευμένο, το οποίο προσπαθεί να μιμηθεί, η πόλη αυτή μας κάνει να αναρωτιόμαστε σε ποιο βαθμό ο ολοκληρωτικός σχεδιασμός μιας Νέας Πόλης μπορεί τόσο να επιβάλλει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά στο τρόπο ζωής των κατοίκων, όσο και να τους ελέγχει. Το φαινόμενο του σχεδιασμού Νέων Πόλεων εκ του μηδενός διατρέχει ένα μεγάλο κομμάτι της σύγχρονης ιστορίας, με αφετηρία κυρίως τη Βιομηχανική Επανάσταση και πέρασε από διάφορες αναζητήσεις, άλλοτε της ουτοπίας, άλλοτε του ορθολογισμού, άλλοτε της χαμένης κοινότητας, ενώ δεν έπαψε ποτέ να αποτελεί σημαντική τάση του πολεοδομικού σχεδιασμού με αμφιλεγόμενα κάθε φορά αποτελέσματα. Όπως πολύ εύλογα έθεσε το ερώτημα ο Friedrich Engels: πώς μπορεί το ένα και μοναδικό

άτομο να ελπίζει να επιβάλει την δική του ιδέα στην ιστορία; Τόσο η κοινωνία, όσο και η πόλη, αποτελούν πολυδιάστατα διαδραστικά συστήματα, τα οποία διαμορφώνει τόσο η ιστορική παράδοση, όσο και η κάθε συλλογική και ατομική δράση. Θα έπρεπε κανείς να αναρωτηθεί, λοιπόν, αν αυτή η πολυπλοκότητα μπορεί να κατανοηθεί και αναπαραχθεί από έναν άνθρωπο ή από ένα σύστημα διακυβέρνησης και αν η προσπάθεια ολοκληρωτικού σχεδιασμού της πόλης καταλύνει τελικά αυτή τη διαφορετικότητα και πολυπλοκότητα τόσο της ίδιας αλλά και της κοινωνίας και τελικά την ατομική ελευθερία των ανθρώπων

2

Θέματα και ερωτήματα

Στη μελέτη που θα πραγματοποιηθεί, θα εξετασθεί η εξέλιξη του έλεγχου μέσα από το σχεδιασμό Νέων Πόλεων. Ο έλεγχος για εμάς, μέσα στην πόλη, σχετίζεται με σχεδιαστικές αποφάσεις, οι οποίες στοχεύουν στην καθοδήγηση του ανθρώπου προς κάποιες συγκεκριμένες συμπεριφορές και επιλογές. Αυτή η μορφή ελέγχου έχει να κάνει κυρίως με τη διατήρηση της πειθαρχίας στο σχεδιασμό. Πιο συγκεκριμένα, μελετώντας, μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα πόλεων, στοιχεία όπως το είδος της ιεραρχίας στις λειτουργίες, τη σχέση δημόσιου - ιδιωτικού χώρου, την αναπαράσταση των σχέσεων εξουσίας, την προσβασιμότητα, την οργάνωση των δικτύων και τη σχέση πολιτισμού-φύσης, θα προσπαθήσουμε να διακρίνουμε τον τρόπο με τον οποίο οι διάφοροι μηχανισμοί ελέγχου εισβάλλουν στο σχεδιασμό της πόλης με τρόπους που επιδρούν τόσο στο ανθρώπινο σώμα, όσο και στην ανθρώπινη συμπεριφορά.

Η επιλογή για την αναζήτηση της έκφρασης του ελέγχου μέσα σε Νέες Πόλεις έχει να κάνει με το γεγονός ότι μπορούμε να μελετήσουμε όλη τη διαδικασία του σχεδιασμού της πόλης σε ένα πλαίσιο εξ'αρχής καθορισμένο από τον αρχιτέκτονα και το κράτος. Αυτό το πλαίσιο, το οποίο αλλάζει σε κάθε ιστορική συγκυρία, στην περίπτωση των Νέων Πόλεων είναι απαλλαγμένο από το παρελθόν, από τους συμβιβασμούς και από τις κοινωνικές διεκδικήσεις που λαμβάνουν χώρα στα ιστορικά κέντρα, λειτουργώντας αποτρεπτικά ως προς κάποιες αποφάσεις. Έτσι, μπορούμε με μεγαλύτερη σαφήνεια να αναγνωρίσουμε

και να συνδέσουμε το σχεδιασμό με τις εκάστοτε επιδιώξεις του αρχιτέκτονα και του κράτους σε σχέση με την επιβολή του ελέγχου. Επιπλέον, καθώς μας ενδιαφέρει να μελετήσουμε την εξέλιξη του ελέγχου στο σχεδιασμό Νέων Πόλεων, επιλέγουμε στη δομή της παρούσας εργασίας να κινηθούμε χρονικά. Έτσι, με μια σειρά, χαρακτηριστικών για την εκάστοτε περίοδο, παραδειγμάτων μπορούμε να δούμε τις διαφορετικές μορφές που παίρνει ο έλεγχος στην πόλη, ανάλογα με την ιστορική συγκυρία στην οποία αναφερόμαστε.

Επίσης, τα παραδείγματα τα οποία θα μελετήσουμε, είναι ενδεικτικά των ανεπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών της Δύσης, καθώς τόσο η εξέλιξη όσο και οι μορφές του ελέγχου διαφέρουν ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες, τη γεωγραφική θέση και τη γενικότερη ιστορική πορεία της κάθε περιοχής.

Ζητήματα ελέγχου που θα μας απασχολήσουν, πέρα από το σχεδιασμό Νέων Πόλεων, είναι στα πλαίσια ορισμένων παρεμφερών δομών, όπως είναι τα προάστια και οι gated-communities. Τέλος, θα δούμε και κάποιες προεκτάσεις του ελέγχου στη σημερινή συνθήκη, μέσα από έννοιες όπως η θυλακοποίηση (enclavisation) και η στρατιωτικοποίηση (weaponization).

μέθοδος

Σε επίπεδο μεθοδολογικής προσέγγισης, η εργασία διαιρείται σε τρία μέρη: πρώτον την ανάλυση του φαινομένου της ανάδυσης Νέων Πόλεων σε σχέση με τις κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις από τη Βιομηχανική Επανάσταση μέχρι σήμερα, δεύτερον τη μελέτη της έννοιας του ελέγχου μέσα από τη διεθνή βιβλιογραφία και τρίτον τη μελέτη παραδειχμάτων που βρίσκονται σε χρονική αλληλουχία, δίνοντας έμφαση στην εξέλιξη του ελέγχου. Για την σύνταξη της παρούσας μελέτης πραγματοποιήθηκε βιβλιογραφική έρευνα κυρίως διεθνής καθώς και διαδουκτιακή έρευνα. Πολύτιμη ήταν και η μελέτη διαδουκτιακής κυρίως αρθρογραφίας και φιλμογραφίας. Το τρίτο και τέταρτο κεφάλαιο, συντάχθηκε και μέσω δευτερογενούς έρευνας, η οποία διεξάγεται με τη συγκέντρωση και αξιολόγηση στοιχείων που έχουν ήδη συλλεχθεί στα πλαίσια της προηγούμενης πρωτογενούς έρευνας.

3

δομή

Αρχικά, γίνεται μια προσπάθεια σκιαγράφησης του κοινωνικοπολιτικού πλαισίου μέσα στο οποίο άρχισαν να δημιουργούνται οι Νέες Πόλεις, καθώς και σύνδεσης των αιτιών που οδήγησαν στην ανέγερσή τους με τις επιδιώξεις του κράτους στο πέρασμα των χρόνων. Μελετώντας τη μετάβαση από το φορντικό στο μεταφορντικό μοντέλο παραγωγής και γενικότερα στη μεταμοντέρνα κοινωνία, αντλούμε τα απαραίτητα «εργαλεία» που θα μας επιτρέψουν στα επόμενα κεφάλαια να έχουμε υπόψιν τους παράγοντες που επηρέασαν καταλυτικά το σχεδιασμό των Νέων Πόλεων και τις σχεδιαστικές πρακτικές ελέγχου.

Σε δεύτερο στάδιο, επιχειρείται η εμβάθυνση στην έννοια του ελέγχου μέσα στην πόλη γενικότερα. Αυτό πραγματοποιείται αρχικά μέσα από τη μελέτη του έργου του Foucault, ώστε να εντοπίσουμε τις ριζικές μεταβολές στους στόχους και στις μορφές του ελέγχου που επέφερε το πέρασμα στη νεωτερικότητα. Στη συνέχεια, μέσα από δύο πλέον αντιπροσωπευτικά για την εποχή τους παραδείγματα αστικών επεμβάσεων, τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Αμερική, προσπαθούμε να αντλήσουμε ορισμένες χαρακτηριστικές σχεδιαστικές πρακτικές ελέγχου που από τη στιγμή που εφαρμόστηκαν, άλλαξαν ριζικά το τοπίο της πόλης, επιβάλλοντας μια επιθετική, ως προς ένα μεγάλο κομμάτι της κοινωνίας, οργάνωση του αστικού χώρου. Έτσι λοιπόν, το Παρίσι επί Haussman και το Los Angeles, έτσι όπως παρουσιάζεται από τον Mike Davis (Davis, 1992), παρέχουν τα απαραίτητα εφόδια για την αναχνώριση αντίστοιχων προσπαθειών επιβολής του ελέγχου στο σχεδιασμό των Νέων Πόλεων.

Σε επόμενο στάδιο, μέσα από χαρακτηριστικά παραδείγματα Νέων Πόλεων που αναδύθηκαν από τη Βιομηχανική Επανάσταση και φτάνοντας στις Νέες Πόλεις του μοντέρνου κινήματος, συνδυάζονται τα συμπεράσματα του πρώτου κεφαλαίου σε σχέση με τις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες και τους στόχους της εποχής, με τα συμπεράσματα του δεύτερου κεφαλαίου σε σχέση με το ζήτημα της επιβολής του ελέγχου μέσα από το σχεδιασμό.

Στη συνέχεια, περνώντας στην εποχή της κατανάλωσης και του νεοφιλελευθερισμού, συνδυάζοντας και πάλι τα δύο πρώτα κεφάλαια, εντοπίζουμε τις μεταβολές που πραγματοποιούνται σε σχέση με την αντίληψη του σχεδιασμού της πόλης στη νέα συνθήκη μέσα από ορισμένα παραδείγματα. Ξεκινάμε με την ανάπτυξη των αμερικανικών προαστίων, που ακόμα και αν δεν αποτελούν Νέες Πόλεις, θέτουν για πρώτη φορά τόσο έντονα το ζήτημα του life-style και αναδεικνύουν την πόλη ως ένα προϊόν προς κατανάλωση, με όλα τα χαρακτηριστικά ελέγχου που αυτό συνεπάγεται. Ως συνέχεια της

προαστιοποίησης, μελετάμε την ανάδυση πόλεων στα πλαίσια της Νέας Πολεοδομίας και αυτοό που ο Richard Sennett αποκαλεί, στο ομώνυμο βιβλίο του, «τυραννία της οικειότητας» (1999), μέσα από το παράδειγμα της Celebration City στη Florida και τα σχέδια του Krier στην Αγγλία. Έπειτα, εξετάζουμε την κατεύθυνση που πήρε ο έλεγχος στην ευρωπαϊκό χώρο, σε σχέση πάντα με την εξέλιξη των πόλεων. Τέλος, μελετάμε ορισμένες προεκτάσεις που μπορεί να έχει ο έλεγχος στο σχεδιασμό των πόλεων στις νέες συνθήκες και συγκεκριμένα τις έννοιες της θυλακοποίησης (enclavisation) και της στρατιωτικοποίησης (weaponization), με ακραίο παράδειγμα θυλακοποίησης, τις gated communities.

10

ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

ο σχεδιασμός Νέων Πόλεων στην ιστορία

Μιλώντας για τη δημιουργία Νέων Πόλεων εκ του μηδενός, γεννάται αμέσως το ερώτημα ποιες είναι τελικά οι «Νέες Πόλεις» και πώς μπορεί να ορίσει κανείς με σιγουριά την αφετηρία της δημιουργίας τους; Όταν λέμε «Νέες Πόλεις» όλοι μας περιμένουμε να ακούσουμε κάτι καινούργιο. Κάνοντας όμως μια ιστορική αναδρομή κυρίως στην ευρωπαϊκή ιστορία, γρήγορα θα δούμε ότι όλες αυτές οι «έννοιες» καθώς και οι «εφαρμοχές» δεν είναι κάτι το «νέο», αλλά μια συνέχεια των παλιών σκέψεων με διαφορετικούς τρόπους σύνθεσης και εφαρμογής.

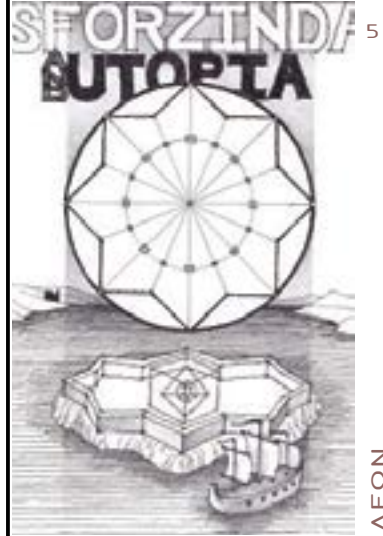
Η δημιουργία των πόλεων καθώς και ο σχεδιασμός αυτών ξεκινά από την αρχαιότητα. Ο Ιππόδαμος, ήδη από τον 5ο αιώνα π.Χ., εκπόνησε σχέδια ελληνικών αποικιών που είχαν τάξη και κανονικότητα, σε αντίθεση με το συγκεχυμένο τρόπο με τον οποίο αναπτύσσονταν οι πόλεις μέχρι εκείνη την εποχή. Κατά το μεσαίωνα, επίσης, οι άρχοντες προκειμένου να εδραιώσουν την κυριαρχία τους στην ύπαιθρο, προχωρούσαν στην ίδρυση πόλεων, σχεδιασμένων με συγκεκριμένα, επιθυμητά, χαρακτηριστικά.

Στο σημείο όμως αυτό, αξίζει να σταθεί κανείς στις πόλεις της Αναγέννησης, Sforzinda και Palmanova, στις οποίες ουσιαστικά εμφανίζεται ένας σχεδιασμός πολύ πιο ολοκληρωμένος και που προτείνει πέρα από τη δημιουργία μιας νέας πόλης και τη συγκρότηση μιας «καλύτερης» κοινωνίας. Θα επικρατήσει η ιδέα της συμβολικής, γεωμετρικής ουτοπίας, όπου η ιδανική πόλη θα εκφράζει την οργανωμένη απεικόνιση του μεγαλείου αυτής.

Ο Filarete σχεδίασε τη Sforzinda, την ιδανική του πόλη, στην οποία έδωσε το όνομα του δούκα του Μιλάνου, Francesco Sforza. Θα μπορούσε να πει κανείς πως η Sforzinda, αν και δεν χτίστηκε ποτέ, ήταν η προσπάθεια δημιουργίας μιας ουτοπίας, η οποία θα εξέφραζε τα ιδανικά της Αναγέννησης καθώς και των φιλοσόφων του παρελθόντος. Η πόλη παίρνει το σχήμα της από τα τείχη που την περιβάλλουν, τα οποία έχουν τη μορφή ενός αστεριού. Στο κέντρο βρίσκεται το κάστρο και ο καθεδρικός, ώστε η θέση τους να συμβολίζει την εξουσία του άρχοντα, ο οποίος μπορεί να έχει την πλήρη εποπτεία και έλεγχο. Ο Filarete όμως, προεκτείνει ακόμα περισσότερο την έννοια της κεντρικής εξουσίας, τοποθετώντας επίσης στο κέντρο τον πύργο της «Αρετής και της Κακίας».

Γίνεται ήδη κατανοητό πως ο αρχιτέκτονας σχεδιάζοντας αυτή την πόλη, ουσιαστικά προτείνει και μια μορφή οργάνωσης της κοινωνίας, την ιδανική για τον ίδιο. Μια κοινωνία στην οποία ο ρόλος του κάθε ατόμου είναι πλήρως καθορισμένος και ελεγχόμενος, γι' αυτό άλλωστε και ο ίδιος ο Filarete περιγράφει προσεκτικά την πόλη και σχεδιάζει ακόμα και τα ενδύματα των πολιτών της, έτσι ώστε κάθε κοινωνική τάξη να αντιπροσωπεύεται επαρκώς.

Στη συνέχεια, η Palmanova, μια μικρή πόλη της Ιταλίας, χτίστηκε το 1593 σαν μια οχυρωματική πόλη στην περιοχή Friuli, η οποία ήταν υπό την κατοχή της Βενετίας από το 1470, ώστε να αποτρέπει τις επιθέσεις των Οθωμανών Τούρκων.

Sforzinda, Filarete

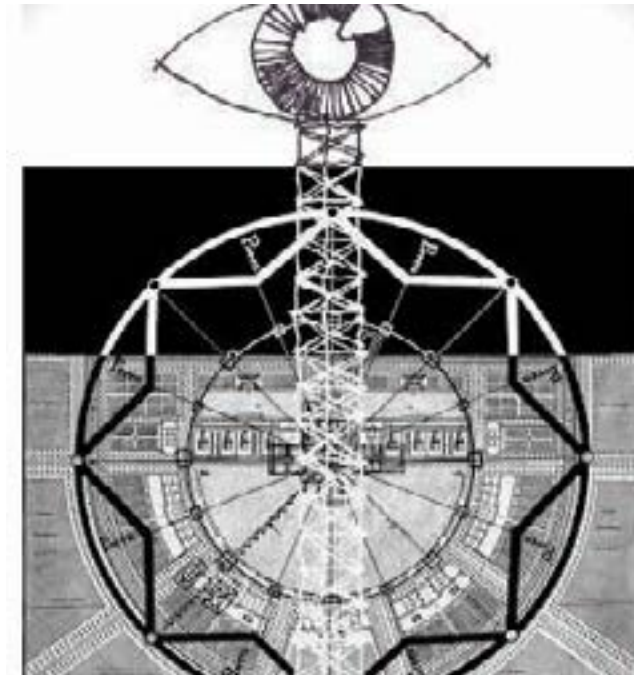
Δημιουργήθηκε από μια ομάδα μηχανικών και αρχιτεκτόνων στρατιωτικών, με επικεφαλής το Giulio Savorgnan. Η κάτοψη της πόλης είχε, επίσης, το σχήμα ενός αστεριού εννέα σημείων με τείχη. Το σχήμα αυτό θεωρήθηκε ως η απόλυτη μορφή για μια οχυρωμένη πόλη, σύμφωνα με τους αρχιτέκτονες, για λόγους προστασίας. Ο σχεδιασμός της Palmanova, φανερά επηρεασμένος από τη Sforzinda και ακολουθώντας τα ιδανικά μιας ουτοπίας, επιβάλλει τη γεωμετρική αρμονία καθώς, σύμφωνα με τα αναγεννησιακά πρότυπα, «η ομορφιά ενισχύει την ευεξία μιας κοινωνίας». Στην πόλη αυτή κάθε άτομο είχε το ίδιο μερίδιο ευθύνης και της και κάθε άτομο έπρεπε να εξυπηρετεί ένα συγκεκριμένο σκοπό. Ενώ η αρχική ιδέα ήταν η πόλη να αποτελεί ένα αυτοσυντηρούμενο οχυρό με εκπαιδευμένους εργάτες να ζουν σε αυτή, τελικά οι μόνοι που

πείστηκαν ήταν πρώην κρατούμενοι στους οποίους δόθηκε το κίνητρο της δωρεάν κατοικίας.

Από τα δύο παραπάνω παραδείγματα της Αναγέννησης, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, επηρεάστηκαν αρκετά χρόνια αργότερα αντίστοιχες ουτοπικές προτάσεις, όπως αυτή του Ledoux για τα αλατωρυχεία στη Chaux καθώς και τα σχέδια των σοσιαλιστών ουτοπιστών. Βλέπουμε, λοιπόν, πως το φαινόμενο του σχεδιασμού Νέων Πόλεων καλύπτει ένα πολύ ευρύ χρονικό πλαίσιο και πως ο όρος «Νέα Πόλη» καθίσταται αρκετά σχετικός. Παρόλα αυτά, στην παρούσα εργασία, ορίζοντας ένα συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο, θα ασχοληθούμε με τις Νέες Πόλεις που άρχισαν να δημιουργούνται από τη Βιομηχανική Επανάσταση και μετά ως μια περισσότερο συντονισμένη και συστηματική προσπάθεια.

Palmanova, Giulio Savorgnan

Sforzinda, Filarete

Ο φιλελευθερισμός στην Ευρώπη

Ήδη από την εποχή του Γαλλικού Διαφωτισμού άρχισε να εμφανίζεται το αστικό σχήμα σκέψης, το οποίο συντελείται από μια συνθετική-εναρμονιστική διάθεση και από τη συγκρότηση ενός αρμονικού Όλου. Από τις ελευθερίες στην ελευθερία : να μια φράση που διαφωτίζει μια από τις πιο βασικές κατευθύνσεις της ευρωπαϊκής ιστορίας και που με το φιλελευθερισμό έχινε σύστημα. Ωστόσο, ο φιλελευθερισμός ήταν κυρίως ένας αγώνας οπισθοφυλακής, καθόλου ανυστερόβουλος, ενάντια σε ένα παλαιό καθεστώς αριστοκρατών και αποτέλεσε προπέτασμα για την πολιτική άνοδο μιας αστικής τάξης, μιας τάξης κρατούντων. «Μέσα σε όλες αυτές τις αλληπάλληλες συσσωρεύσεις προνομιακών <ελευθεριών>, ποια είναι άραγε η μοίρα της ατομικής ελευθερίας;» όπως εύλογα έθεσε το ερώτημα ο Fernand Braudel (Braudel, 2010 : 447). Την ελευθερία αυτή τελικά, δε θα κατορθώσει να την εδραιώσει ούτε η Γαλλική Επανάσταση, καθώς καταργήθηκαν τα φεουδαρχικά δικαιώματα, αλλά απέναντι στο χωρικό, εξακολουθούσαν να ορθώνονται ο δανειστής του και ο ιδιοκτήτης.

Η κατάσταση στο εσωτερικό των πόλεων κατά τη Βιομηχανική Επανάσταση

Με αυτό το μοντέλο του κλασικού φιλελευθερισμού, φθάνουμε πλέον στη Βιομηχανική Επανάσταση, η οποία έλαβε χώρα στην Ευρώπη στη διάρκεια του 18ου και 19ου αιώνα και είχε ως αποτέλεσμα, όχι μόνο τη μεταβολή της φύσης της

εργασίας αλλά και τη δραματική διαφοροποίηση της οργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων καθώς και του κυρίαρχου έως τότε οικιστικού προτύπου.

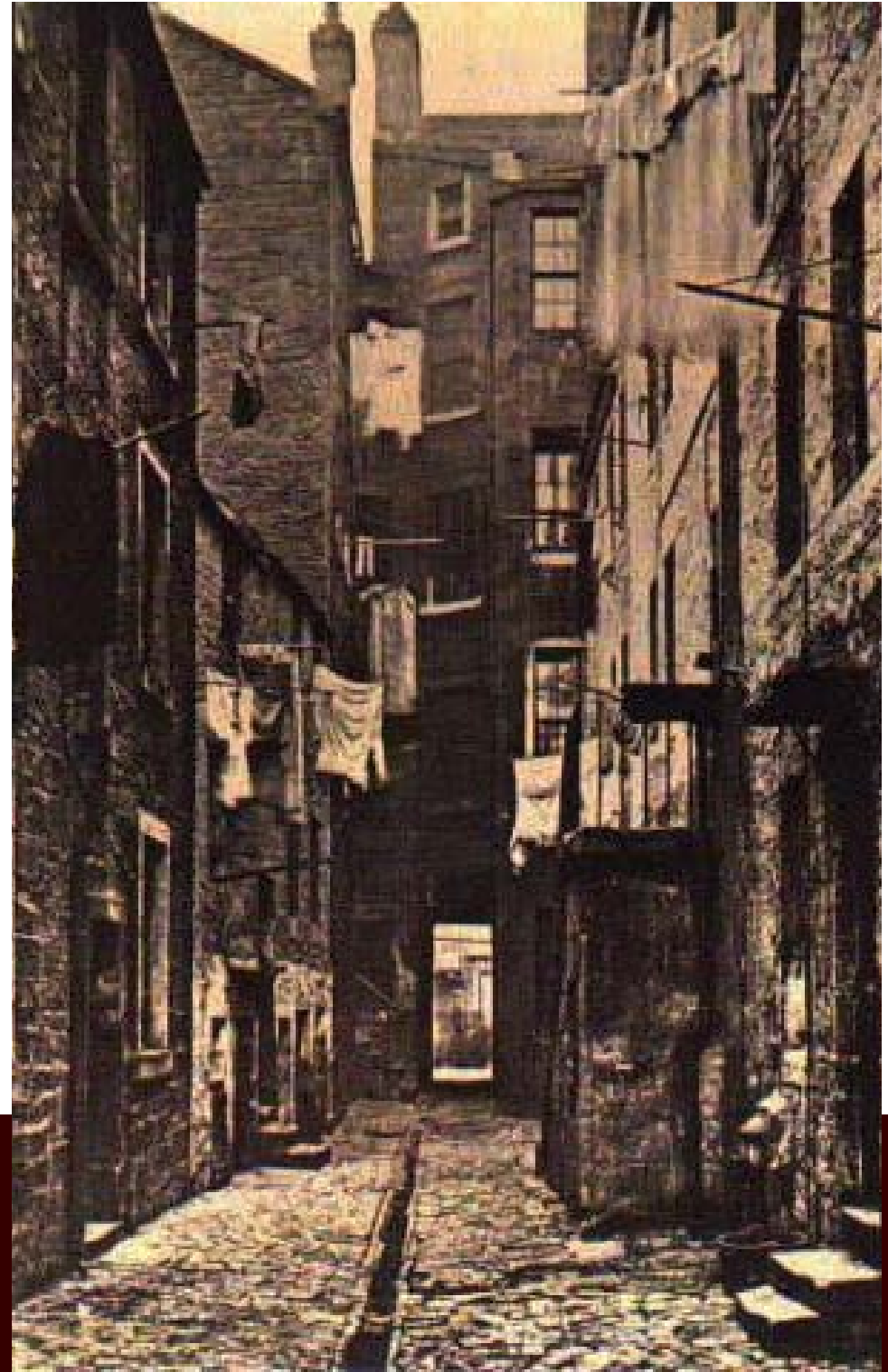
Πρώτα στη Βρετανία και στη συνέχεια και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, είχε ως συνέπεια την αστικοποίηση, η οποία μάλιστα πήρε τόσο μεγάλες διαστάσεις, ώστε να οδηγήσει στην ανατροπή της παραδοσιακής, δημογραφικής και περιβαλλοντικής ισορροπίας μεταξύ αγροτικού και αστικού, και στο μετασχηματισμό των παλαιότερων αγροτικών κοινωνιών σε έντονα αστικοποιημένες. Ο αστικός τρόπος ζωής αφορούσε την εμφάνιση νέων μορφών κοινωνικότητας, τη μεταβολή των σχέσεων εξουσίας και, σύμφωνα με κάποιους μελετητές, την ανάπτυξη ενός ιδιαίτερου αστικού αισθήματος. «Η ευρωπαϊκή πόλη ήταν συνδεδεμένη με την ελπίδα» (Λέφας, Siebel, Binde, 2003 :71). Προσέφερε την προοπτική της χειραφέτησης και την ελπίδα ότι οι κάτοικοί της θα μπορούσαν να ζήσουν μια καλύτερη ζωή.

Στα πλαίσια αυτά και ενώ την τάξη των αριστοκρατών την επισκίασε η μεσαία τάξη των εμπόρων και των βιομηχάνων, διότι αυτοί έχιναν φορείς του πλούτου, και ουσιαστικά ο κορμός της άρχουσας τάξης, τα εργοστάσια εγκαθίσταντο στις πόλεις για να βρίσκουν εργατικά χέρια και οι γεωργοί καταφεύχανε στις πόλεις για να γίνουν εργάτες της βιομηχανίας. Εργοστάσια και κατοικίες συμπλέκονταν χωρίς να λαμβάνεται καμία πρόβλεψη υγιεινής, ενώ οι εργάτες συνωστίζονταν σε πολυκατοικίες

που τις ανεχείρανε πρόχειρα οι οικοπεδούχοι για να εκμεταλλευθούν τα οικόπεδά τους και τους ανθρώπους, αδιαφορώντας για τις συνθήκες εξαθλίωσης. Σε αυτά τα πλαίσια, στην Αγγλία δημιουργήθηκαν τα slums, όπου οικογένειες ολόκληρες στοιβάζονταν σ' ένα δωμάτιο χωρίς νερό, αποχωρητήριο, φως, αέρα και ήλιο.

Άρχισε, λοιπόν, να εγκαταλείπεται σιγά σιγά το πρότυπο της ευρωπαϊκής πόλης, άλλωστε και η κοινωνία που δημιούργησε την πόλη αυτή δεν υπάρχει πια. Η ευρωπαϊκή πόλη είναι πλέον η πόλη του βιομηχανικού προλεταριάτου, των προσωπικών εξαρτήσεων και των ανεπαρκών συκοινωνιών. Οι άνθρωποι άρχιζαν να την εγκαταλείπουν όχι μόνο λόγω των πιέσεων που ασκούσε η αγορά ακινήτων, αλλά για να μεταφέρουν στην πραγματικότητα την αντίληψή τους περί σωστής κατοικίας.

8

το αστικό τοπίο της Αγγλίας την εποχή της Βιομηχανικής Επανάστασης.

Οι λύνσεις που επιχειρήθηκαν να δοθούν.

Εμφανίζονται, λοιπόν, δύο θέσεις ως πρώτες απόπειρες με στόχο να διορθωθούν «τα κακά» της βιομηχανικής πόλης: α_ Θεραπεία με επεμβάσεις στο εσωτερικό των πόλεων.

β_ Νέες μορφές κατοίκησης και τρόπου ζωής.

Ο Μαξ Βέμπερ θεώρησε το διαχωρισμό των επιχειρήσεων από το νοικοκυριό ως χέννηση του καπιταλισμού (Weber, 1992). Ο διαχωρισμός επιτυγχάνεται με δύο τρόπους, σύμφωνα με τις θέσεις που προαναφέρθηκαν. Αρχικά, με την ισοπέδωση παλαιών τμημάτων της πόλης, «(...) για να ανοίξουν μια μάνη τρύπα στην οποία θα εξαφανιστούν όλες οι παλιές συνήθειες, πρώτα σαν εικόνες και σύντομα σαν αναμνήσεις, και να καλύψουν το κενό με μια καθαρά νέα λογική, ελεύθερη από την αγωνία της συνέχειας και την ανακούφιση από τα βάρη της.» (Bauman, 2003 : 11)

Ο άλλος τρόπος είναι με την εγκατάσταση σε έναν «no man's land» τόπο χωρίς μνήμη και παράδοση. Άλλωστε, σύμφωνα με τον Harvey, οι βιομήχανοι ένιωθαν την πίεση, γιατί όσο ανέβαιναν τα ενοίκια των σπιτιών, τόσο οι εργαζόμενοι απαιτούσαν αυξήσεις των μισθών (Knox, Pinch, 2009). Επανελημμένες εξεγέρσεις των εργατών, παύση των εργασιών κ.α. οδήγησαν τους βιομήχανους στην κατασκευή κατοικιών για τους «εργάτες» τους. Έχτιζαν όμως μικρές, φτηνές και ανθυγιεινές κατοικίες. Αυτό στη συνέχεια δημιούργησε προβλήματα υγιεινής διαβίωσης και εγκληματικότητας.

Οι κρατικοί φορείς, στην προσπάθειά τους να διατηρήσουν τη δημόσια τάξη, ψήφιζαν νόμους που καθόριζαν τις ελάχιστες χωρικές διαστάσεις των διαφόρων χρήσεων και κατασκευαστικά σταθερότυπα. Οι κανονισμοί αυτοί επέβαλλαν ακόμα περισσότερα κόστη στους βιομήχανους, οι οποίοι αντιδρούσαν με το να μεταφέρουν

τις εργατικές κατοικίες σε φθηνότερες περιφερειακές περιοχές, μακριά από τις βιομηχανικές εγκαταστάσεις του κέντρου, ξεφεύγοντας από τον έλεγχο των αρχών.

Γι' αυτό, οι πρώτοι εργατικοί συνδικισμοί που δημιουργήθηκαν στην Αγγλία από οικίσκους κατά παράταξη για να αποφευχθούν τα slums ήταν εξίσου ασυγχρόνιστοι και απάνθρωποι. «Η κανονικότητα της αρχιτεκτονικής δεν είναι, όμως, τίποτε άλλο από ένα τέχνασμα με το οποίο η κατασκευαστική ομοιομορφία, κρύβει την έλλειψη κάθε διοικητικού ελέγχου. Με την κάλυψη των ομοιόμορφων προσώπων και πίσω απ' αυτές, η ιδιωτική πρωτοβουλία είναι εντελώς ελεύθερη, χωρίς καμία σχέση και αναφορά με τους πολεοδομικούς κανόνες.» (Benenolo, Λαζαρίδης, 1976 :182)

Γενικότερα, σε περιπτώσεις που η σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία διαμορφώθηκε έξω από παλιότερες πόλεις, δημιούργησε πολεοδομικά σύνολα που δεν έχουν σχεδόν τίποτα το κοινό με την παραδοσιακή μορφή της ευρωπαϊκής πόλης. Εμφανίζονται πλέον εργατικοί συνδικισμοί που βρίσκονται δίπλα σε τεράστιες βιομηχανικές εγκαταστάσεις και το κέντρο κάθε τόπου (όπου υπάρχει) δεν καθορίζεται από την αγορά, την εκκλησία, το δημαρχείο, αλλά από το εργοστάσιο! Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι στο βόρειο Ρουρ της Γερμανίας, που πρόκειται για ένα εξαστισμένο τοπίο, με την αντίθεση μεταξύ πόλεως και υπαίθρου να το μετατρέπει σε ένα συνονθύλευμα του οποίου δεν μπορούμε να έχουμε συνολική αντίληψη.

1 « Η βαριά βιομηχανία δε δημιουργούσε τόσο βιομηχανικές ζώνες καθαυτές, όσο «ιδιόκτες πόλεις : πόλεις όπου η μοίρα των ανθρώπων εξαρτιόταν από την τύχη και την καλή θέληση ενός και μοναδικού αφέντη, που είχε πίσω του τη δύναμη του νόμου και τις κρατικές αρχές, αφού νόμος και κράτος θεωρούσαν την εξουσία του αναγκαστική και ευεργετική.» (Hobsbawm, 1994 :56)

Προβληματισμοί πάνω στη νέα κατάσταση

Αυτή η αντίθεση ανάμεσα στην πόλη και την ύπαιθρο συνεχίζει να αποτελεί το πλαίσιο μέσα στο οποίο διεξάχονταν αναλύσεις και εκτιμήσεις για τη ζωή στην πόλη (GEMEINSCHAFT-GESELLSCHAFT)². Ο Giddens προχωρά στην ακόλουθη παρατήρηση σε σχέση με τις πόλεις που αναδύθηκαν στο πλαίσιο της εκβιομηχάνισης : «Οι αστικοί οικισμοί της νεωτερικότητας ενσωματώνουν συχνά θέσεις παραδοσιακών πόλεων μοιάζοντας έτσι σαν να έχουν προκύψει από τη μεγένθυση των θέσεων αυτών. Στην πραγματικότητα όμως, ο νεωτερικός αστικός τρόπος ζωής οργανώνεται σύμφωνα με αρκετά διαφορετικές αρχές από αυτές που διέκριναν την προ-νεωτερική πόλη από την ύπαιθρο σε παλαιότερες περιόδους.» (Giddens, 2014 :68)

Απομονωμένη, όμως, από τον πολιτικό προβληματισμό, η πολεοδομία γίνεται όλο και περισσότερο υπόθεση καθαρής τεχνικής στα χέρια της κατεστημένης εξουσίας. Δεν καταλήγει όμως πολιτικά ουδέτερη. Αντίθετα μάλιστα εισάγεται

στη σφαίρα επιρροής της νεο-συντηρητικής ιδεολογίας. Η οργάνωση του χώρου άλλωστε ήταν πάντα δυναμικό αντικατόπτρισμα των οικονομικών και κοινωνικών δομών της κοινωνίας που την πραγματοποιεί.

Από το 19ο αιώνα βέβαια, η βιομηχανία, στην προσπάθειά της να αναπτυχθεί, προσέλαβε πολλές μορφές, από τις «πρότυπες» υφαντουργικές, σιδηροδρομικές και εργοστασιακές πόλεις μέχρι τις σχεδιασμένες ουτοπικές κοινότητες, που θεωρούνταν υποδείγματα για ένα μελλοντικό φωτισμένο κράτος. Έτσι στο τρίτο τέταρτο του 19ου αιώνα έχουμε τις πρώτες κρατικές προσπάθειες για να αρθούν τα προβλήματα των ακατάλληλων για διαβίωση περιοχών, που είχαν προέλθει από την κερδοσκοπία πάνω στη στέγαση των φτωχότερων στρωμάτων του αστικού πληθυσμού.

Βλέπουμε λοιπόν, πως η παλιά οικονομική οργάνωση με τις μικρές πόλεις, τις διάσπαρτες μικρομανιφακτόρες και εργαστήρια, τις αχорές τοπικής κλίμακας και το περιορισμένο εξωτερικό εμπόριο, έδωσε τη θέση της σ' ένα σύστημα με πολύ πυκνοκατοικημένες περιοχές, με βιομηχανικά κέντρα, με παραγωγή εξαιρετικά μεγάλης κλίμακας, με εμπόριο που κάλυπτε όλο τον κόσμο και με καταμερισμό της εργασίας όχι μόνο τεχνικό, αλλά και κοινωνικό και σε παγκόσμια επίσης κλίμακα. Τότε γεννήθηκαν όλες οι ιδέες, όλες οι σκέψεις και ολόκληρη η λογική των επεμβάσεων που αποσκοπούσαν στη λύση των προβλημάτων τα οποία έθετε η νέα μορφή ζωής μέσα στη νέα μορφή του αστικού χώρου. Η Βιομηχανική Επανάσταση θα έπρεπε να θεωρηθεί σαν το απότομο ξεκίνημα μιας οικονομικής ανάπτυξης νέου τύπου, στην οποία αντιστοιχούν νέες τεχνικές δυνατότητες, έναυσμα για την αχαλίνωτη ανάπτυξη του νέου οικονομικού συστήματος : του καπιταλισμού.

² Gemeinschaft – αχροτικές σχέσεις, στενές και σταθερές στο χρόνο μεταξύ ανθρώπων που συνδέονται με δεσμούς συγγένειας, φιλίας ή χειρτενιάσης στο χώρο. Gesellschaft – απρόσωπες, συχνά συμβατικές σχέσεις οι οποίες μπορούν να χαρακτηριστείσουν ένα είδος «συνεταιρισμού» (Weber, 2009)

Metropolis (1927), Fritz Lang

1.2.2_το κράτος πρόνοιας και η μαζική στέγαση

Με την πάροδο των χρόνων και με την εγκατάσταση, σύμφωνα με τον Zygmunt Bauman, της «σταθερής νεωτερικής περιόδου» (Bauman, 2003), έχουμε, πιο σαφή από ποτέ, την αντιπαράθεση δύο τάσεων. Από τη μια, η λογική των υπολογισμών κόστους, κερδών και δαπανών των επιχειρήσεων και από την άλλη η διεκδίκηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αξιοπρεπός ζωής και διαβίωσης. Μολονότι ο φορντισμός δημιούργησε τη δυνατότητα για τεράστια αύξηση της παραγωγής καταναλωτικών αγαθών στις δεκαετίες του 1920 και του 1930, το όλο σύστημα δεν ανταποκρίθηκε εκείνη την περίοδο λόγω έλλειψης ζήτησης και οδηγήθηκε σε τεράστια οικονομική κρίση γνωστή ως Μεγάλη Ύφεση. Οι επιχειρήσεις χρειάζονταν το πολιτικό κράτος να εξασφαλίσει μια κοινωνική τάξη μέσα στην οποία να λειτουργήσουν. Οι περισσότεροι επιχειρηματίες κατάλαβαν ότι ο κοινωνικός όλεθρος που θα προκαλούσαν τα χωρίς περιορισμούς κέρδη, θα εξελισσόταν σε απειλή.

Έτσι, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο αναδύθηκε ένα σύστημα το οποίο, για ένα τέταρτο του αιώνα, φαινόταν να δημιουργεί μια σχετικά αρμονική σχέση μεταξύ παραγωγής και κατανάλωσης. Αυτή η περίοδος ονομάζεται συχνά «μακρά έκρηξη» του φορντισμού. Συνυφασμένη με την περίοδο αυτή ήταν και μια κυβερνητική πολιτική γνωστή ως κέϊνσιανισμός, που βασιζόταν στις οικονομικές αρχές του οικονομολόγου John Maynard Keynes³.

Στην Κέϊνσιανή πόλη, το κράτος ερχόταν ευρύντατες ζώνες κοινωνικής αναπαραγωγής, από την κατοικία μέχρι την εργασία, την πρόνοια και τις υποδομές των μεταφορών. Συνέβαλε,

επίσης, στο να προσανατολιστούν οι επιλογές του πληθυσμού σε ορισμένα καταναλωτικά πρότυπα και να γίνουν αποδεκτοί οι χώροι της μαζικής βιομηχανικής οικοδόμησης, το αστικό διαμέρισμα και η προαστιακή κατοικία. Επέβαλε τη γενικευμένη χρήση του γραμμικού και ορθογωνικού ιστού της πόλης, που διευκόλυνε την οικοπεδοποίηση και την κίνηση με αυτοκίνητα. Χειρίστηκε τη μορφή των κτισμάτων μέσω της κατάτμησης και τυποποίησης των επιμέρους στοιχείων της, παρέχοντας έτσι μια άμεση δυνατότητα βιομηχανικής παραγωγής τους.

Στα πλαίσια αυτά, έχουμε την ανάπτυξη των Νέων Πόλεων του μοντέρνου κινήματος, όπου κυριαρχεί το πρότυπο της λειτουργικής πόλης. Το κέϊνσιανό μοντέλο και η πολιτική της κοινωνικής πρόνοιας έδωσε το έναυσμα, αμέσως μετά τον πόλεμο, για την ανέγερση πόλεων σε μια προσπάθεια αποκατάστασης του πληθυσμού και αποκέντρωσης του παραγωγικού δυναμικού.

Συνεπώς, δημιουργούνται Νέες Πόλεις, στις οποίες επιχειρείται ο σαφής διαχωρισμός των λειτουργιών (zoning). Ζώνες κατοικίας,εμπορίου,βιομηχανικές ζώνες κ.α. σχεδιάζονται εκ του μηδενός ώστε να καλύψουν τις ανάγκες της μεσαίας τάξης με τον πλέον ορθολογικό τρόπο, ενώ μεγάλη έμφαση δίνεται και στο δίκτυο κυκλοφορίας, το οποίο υπόσχεται εύκολη πρόσβαση μεταξύ αυτών των ζωνών, στην υπηρεσία βέβαια του αυτοκινήτου. Η πόλη «συναρμολογείται» σαν μια τέλεια μηχανή.

3. Ο τελευταίος υποστήριζε ότι οι κυβερνήσεις θα έπρεπε να παρεμβαίνουν για να ρυθμίζουν τις εκρήξεις και τις υφέσεις που χαρακτηρίζουν τις καπιταλιστικές οικονομίες. Ειδικότερα, οι κυβερνήσεις θα έπρεπε να δαπανούν σε καιρούς ύφεσης, ώστε να δημιουργούν ενεργό ζήτηση για ιδιωτικά αγαθά και υπηρεσίες. (Knox, Pinch, 2009)

1.2.3_το πέρασμα στη μεταμοντέρνα κοινωνία

«Είναι ο κατακερματισμένος χρόνος, της μέρας, ο κατά λειτουργίες διαχωρισμός των διάφορων δραστηριοτήτων. Είναι η απομόνωση των μονοκατοικιών στα περίχωρα ή η μοναξιά των μεγάλων συγκροτημάτων κατοικίας, όπου αραδιάζονται ατομικές και απροσπέλαστες ανθρώπινες υπάρξεις.»
(Castells, 1980 :5)

Μελετώντας την εξέλιξη της δημιουργίας των Νέων Πόλεων σημείο σταθμό αποτέλεσε το πέρασμα από τη βιομηχανική στη μεταβιομηχανική κοινωνία. Ήταν η περίοδος κατά την οποία μαζί με το οικονομικό, ολόκληρο το μέχρι τότε σύστημα ιδεών τέθηκε σε αμφισβήτηση, με τις επιπτώσεις να διατρέχουν όλους τους τομείς της σύγχρονης κοινωνίας και των δομών της.

Κρίση 70s - Μετάβαση από το φορντικό στο μεταφορντικό μοντέλο -

Τη δεκαετία του '70 αρχίζουν να φαίνονται όλο και πιο ξεκάθαρα τα αδιέξοδα στα οποία έφτανε η μέχρι τότε φιλελεύθερη πολιτική και το κείνσιανό μοντέλο, όπως και το φορντικό μοντέλο παραγωγής στη βιομηχανία. Τα προϊόντα μαζικής κατανάλωσης δεν αρκούσαν πλέον να καλύψουν τις ανάγκες των αγορών, στις οποίες υπήρχε όλο και εντονότερη ζήτηση για πιο «ιδιαίτερα» και εξειδικευμένα προϊόντα. Παράλληλα, με την αλματώδη ανάπτυξη των τεχνολογιών, αφενός αρχίζουν να εδραιώνονται καινούργιες αγορές, οι οποίες βασίζονται στην πληροφορία και τις υπηρεσίες, αφετέρου οι ανάγκες για εργατικό προσωπικό στην βιομηχανία μειώνονται όλο και περισσότερο. Η απάντηση ήταν η μετακίνηση σε ένα πιο ευέλικτο τρόπο παραγωγής - το μοντέλο της μεταφορντικής, ευέλικτης συσσώρευσης⁴. Οι επιχειρήσεις έχουν πλέον την δυνατότητα να προσαρμόζουν το επίπεδο και τον τύπο

της παραγωγής τους στις μεταβαλλόμενες συνθήκες της αγοράς (Κnox, Pinch, 2009 :74).

Σε κοινωνικό επίπεδο όλες αυτές οι αλλαγές σήμαιναν μεγάλα κύματα ανεργίας, υποβάθμιση των εργασιακών διασφαλίσεων, μαζική αποβιομηχανοποίηση και μία γενικότερη απορνήμιση του κράτους πρόνοιας που ίσχυε μέχρι τότε στις περισσότερες ανεπτυγμένες χώρες, παράλληλα με την στροφή σε όλο και πιο συντηρητικές πολιτικές (Harvey, 2001 :123). Τα νεοφιλελεύθερα δόγματα⁵ εφαρμόζονται πλέον στις περισσότερες ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες είτε μέσω μεταρρυθμίσεων (Κυβερνήσεις Thatcher και Reagan) είτε μέσω πραξικοπημάτων (δικτατορία Πινοσέτ στην Χιλή) και η οικονομία αρχίζει να οργανώνεται σε παγκόσμιο επίπεδο.

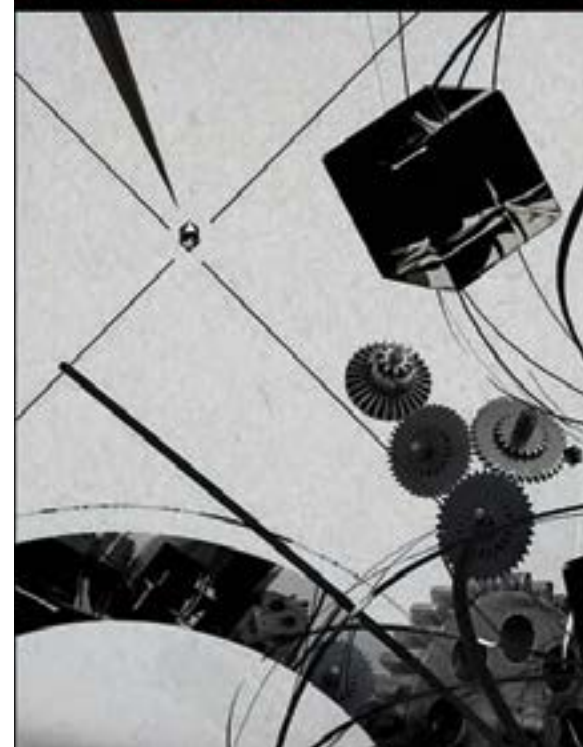
5. Χαρακτηριστικά νεοφιλελεύθερισμού: προτεραιότητα και έμφαση στην ανταγωνιστικότητα, έλεγχο του προνοπολισμού, φορολογική μεταρρύθμιση υπέρ του κεφαλαίου και κατά της εργασίας, μείωση των δημοσίων δαπανών που μεταφράζεται σε αύξηση της ανεργίας, απελευθέρωση των εμπορικών συναλλαγών και των χρηματοοικονομικών αγορών, και ασφαλώς μαζικές ιδιωτικοποιήσεις στο δημόσιο τομέα. (Καλοδούκας, 2003)

4. Στην θέση της επιδίωξης της όλο και μεγαλύτερης παραγωγής τυποποιημένων προϊόντων, για την επίτευξη κέρδους, μπαίνει τώρα ο στόχος για ένα μοντέλο ευέλικτης εργασίας και ενός εργοστασίου, το οποίο θα μπορεί να παράγει μικρότερες παρτίδες όλο και πιο εξειδικευμένων προϊόντων, με αντίστοιχο κέρδος. (Jayne, 2006 :63)

6. Σύμφωνα με τον Αμερικάνο γεωγράφο Neil Smith ο όρος gentryfication αποδίδεται στη «διαδικασία κατά την οποία οι χειτονιές της εργατικής τάξης αναμορφώνονται από νέους μεσοαστικούς αγοραστές κατοικιών, από τους ιδιοκτήτες της και κατοικίας και από τους εκφραστές του κατασκευαστικού κεφαλαίου». (Smith, 1982:139)

Βέβαια, η πολιτική του καπιταλισμού πάντα είναι εξαρτημένη από την διαρκή ανάγκη να βρεθούν κερδοφόρα πεδία για καπιταλιστική παραγωγή και απορρόφηση του πλεονάσματος. Το ζήτημα της αστικοποίησης λοιπόν αποκτά εξέχουσα σημασία ως κερδοφόρος τομέας αλλά και τρόπος αντιμετώπισης των των κρίσεων πλεονάσματος. Η αστικές επενδύσεις σε φυσικές και κοινωνικές υποδομές, είναι σημαντικές στην ικανότητα του κεφαλαίου να επιβιώσουν των κρίσεων (Jauhainen, 2006).

Οι επενδύσεις αυτές είτε αφορούν την ανακατασκευή στα κέντρα των πόλεων (με παράδειγμα το φαινόμενο του gentrification⁶) είτε πρόκειται για την εξολοκλήρου κατασκευή πόλεων. Σύμφωνα με τον Harvey, η μετάλλαξη του Παρισιού από τον Hausmann, ήταν μία απάντηση στην πρώτη φανερή κρίση πλεονάσματος του κεφαλαίου αλλά και της εργασίας. Ένα αντίστοιχο φαινόμενο αποτελούν τα υπερμεγέθη projects αστικοποίησης που αναδύθηκαν στο Ντουμπάι και το Αμπού Ντάμπι, σαν ένας τρόπος να απορροφηθούν τα πλεονάσματα που προκύπτουν από τον πλούτο του πετρελαίου με τους πιο καταστροφικούς, κοινωνικά άδικους και περιβαλλοντικά σπάταλους τρόπους που είναι πιθανό (Harvey, 2008). Είναι ένα φαινόμενο που εντοπίζεται σε διαφορετικές κλίμακες σε παγκόσμιο επίπεδο, όπου πόλεις, φτιαγμένες εκ του μηδενός, σε πολλές περιπτώσεις παραμένουν άδειες από κατοίκους.

Μεταμοντέρνα κατάσταση- κατανάλωση- νέα μεσαία τάξη

Αυτή η μετάβαση του καπιταλιστικού συστήματος ήταν που, σύμφωνα με την ανάλυση του Harvey, δημιούργησε τις προϋποθέσεις ανάπτυξης του μεταμοντέρνου τρόπου σκέψης και δράσης (Harvey, 2001). Κάποια από τα χαρακτηριστικά του είναι η έμφαση στην άρνηση των καθολικών αξιών και αληθειών, η απόλυτη αποδοχή του κατακερματισμού, της εφημερότητας, του διαχωρισμού, της διαφορετικότητας. (Harvey, 2001, 1991)

Μέσα από την μεταμοντέρνα κοινωνία ανέρχεται μία νέα μεσαία τάξη εργαζομένων κυρίως στον τομέα των υπηρεσιών, των επιχειρήσεων, της τέχνης και της εκπαίδευσης (Jayne, 2006), η οποία επιζητεί να διαφοροποιηθεί κατά βάση μέσω της κατασκευής ταυτοτήτων, με την κατανάλωση να παίζει πολύ κρίσιμο ρόλο στην διαμόρφωση αυτών. Σύμφωνα με τη Juliaana Mansvelt : «οι ταυτότητες επιβεβαιώνονται και αμφισβητούνται μέσα από συγκεκριμένες πράξεις κατανάλωσης» (Mansvelt 2005 :227). Υποστηρίζεται λοιπόν ότι οι άνθρωποι καθορίζονται όλο και περισσότερο από αυτά που καταναλώνουν παρά από παραδοσιακούς παράγοντες όπως το εισόδημα, η ταξική και εθνοτική τους καταγωγή (Knox, Pinch, 2009). Τα προϊόντα προς κατανάλωση, δεν είναι αποκλειστικά υλικά αντικείμενα, αλλά αποτελούν όλο και πιο πολύ σύμβολα. «Κάτι τέτοιο προκύπτει όχι μόνο με τον πολλαπλασιασμό των μη υλικών αντικειμένων που εμπεριέχουν μία βασική αισθητική συνιστώσα (όπως η ποπ μουσική, ο κινηματογράφος κλπ) αλλά επίσης με την αυξανόμενη συμβολική αξία ή εικόνα που εμπεριέχεται ως συνιστώσα στα υλικά αντικείμενα.» (Lash, Urry, 1994 :15)

18

19

Piazza d'Italia, Charles Moore, Νέα Ορλεάνη

Μεταμοντέρνα πόλη – Νέα Πολεοδομία – Νέες Πόλεις

Ενώ η οικονομική, πολιτική, κοινωνική και χωρική οργάνωση των πόλεων μέχρι τώρα στηριζόταν στην παραγωγή, η οικονομία της μεταμοντέρνας πόλης, στηρίζεται στην κατανάλωση, σημαντικό προϊόν της οποίας αποτελεί πλέον και η κουλτούρα. Αυτή η σπουδαιότητα της κουλτούρας είναι συνδεδεμένη με την άνοδο μίας συμβολικής οικονομίας άμεσα σχετιζόμενης με την κατασκευή και διανομή εικόνων – συμβόλων (Scott, 2000). Έτσι οι αρχές που διαμορφώνουν την πόλη προσανατολίζονται πάνω στην κατασκευή μίας καινούργιας εικόνας, ενός θεάματος, το οποίο θα μπορεί να προσελκύσει επισκέπτες – καταναλωτές αλλά και επενδυτές. Το νέο πολεοδομικό σύστημα δεν καθορίζεται πλέον από πολιτικές πιέσεις και κρατικές παρεμβάσεις, αλλά από όρους που χαρακτηρίζουν την αγορά, όπως marketing και διαφήμιση. Η πόλη κατακεραματίζεται σε ζώνες αγοράς, οι αστικές επεμβάσεις και η κατανάλωση των προϊόντων της αρχιτεκτονικής και του αστικού σχεδιασμού, γίνεται εκεί που μπορεί να καταβληθεί το οικονομικό αντίτιμο εξαγοράς τους. Οι ζώνες λειτουργιών του μοντέρνου, έδωσαν την θέση τους, στις ζώνες αγοράς, στη διαίρεση των πόλεων (παράθεση περιοχών αστέγων με περιοχές υψηλών εισοδημάτων, περιοχές συστημάτων ασφαλείας και ιδιωτικής αστυνόμευσης). (Κομνηνός, 2005)

Όπως είδαμε λοιπόν, από την δεκαετία του '80 και έπειτα, η παραγωγική αναδιάρθρωση, οι μεταβολές των οικονομικών σχέσεων και των ιδεολογικών πεποιθήσεων, επαναπροσανατόλισαν τον σχεδιασμό των πόλεων σε νέους οικονομικούς στόχους και σε διαφορετικές μυθολογίες. Έτσι και η δημιουργία Νέων Πόλεων ακολουθεί το δρόμο που πήραν τόσο οι επεμβάσεις στα αστικά κέντρα, όσο και τα

7. Θύλακας : όρος που υποδεικνύει τη χωρική συγκέντρωση μίας εθνοτικής μειονότητας όσον αφορά την περιοχή κατοικίας. Αποτελεί φαινόμενο μεγάλης διάρκειας, χωρίς ωστόσο να φτάνει στις ακραίες συνθήκες στεγαστικού διαχωρισμού του γκέτο (Knox, Pinch, 2009 :74)

πολεοδομικά χαρακτηριστικά των προαστίων.

Οι μητροπόλεις εκτός της αναδιάρθρωσής τους κατά βάση ως τουριστικό προϊόν, χαρακτηρίζονται από έντονη θυλακοποίηση⁷ καθώς και την ανάδυση μίας ρεβανσιστικής πολιτικής στα τέλη της δεκαετίας του '80. Οι άνεργοι, οι μετανάστες, οι ομοφυλόφιλοι, οι καταληψίες και όσοι διαμαρτύρονται δημόσια, τίθενται πλέον ως ο κύριος στόχος καταστολής και αποκλεισμού της πολιτικής των πόλεων. Τα συμπτώματα μίας κατάστασης αντιμετωπίζονται ως η αιτία της (Smith, 2002). Η διαφορετικότητα και η ποικιλομορφία που ευαγγελίζεται η μεταμοντέρνα πόλη, μεταφράζονται κατ' ουσία σε χωρικό αποκλεισμό των μειονοτήτων και ευπαθών ομάδων -με την δημιουργία θυλάκων-όπως αντίστοιχα και σε κλειστές περιοχές κατοικίας υψηλών εισοδημάτων. Οι αντιθέσεις και όχι τόσο η διαφορετικότητα είναι που αναπαράγονται και καλλιεργούνται στις σύγχρονες πόλεις.

Σε μία μεγαλύτερη κλίμακα, οι Νέες Πόλεις αποτελούν από μόνες τους σε ορισμένες περιπτώσεις ένα θύλακα. Σχεδιασμένες έτσι ώστε να απευθύνονται ξεκάθαρα σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες αποκλείοντας παράλληλα άλλες, μία λογική που ταυτίζεται σχεδόν με το κίνημα της Νέας Πολεοδομίας.

Για τον Neil Smith, η Νέα Πολεοδομία αποτελεί το alter ego της ρεβανσιστικής πόλης. «Ασκώντας κριτική στο μοντέρνο σχεδιασμό και την ανάπτυξη μικρών προαστιακών mall, η νέα πολεοδομία πρότεινε την κατασκευή μίας νέας γενιάς προαστίων που θα αντέγραφαν την πυκνή κλίμακα των πόλεων και τη νοσταλγική αρχιτεκτονική διαφόρων περασμένων περιοχών και τόπων» (Smith, 2002 :33). Πρότυπο έργο της Νέας Πολεοδομίας θεωρείται το παραθαλάσσιο θέρετρο της Florida, των αρχιτεκτόνων Andrew

Dunay και Elizabeth Plater - Zyberk. Μέσα από το αίτημα για μία πιο «ανθρώπινη κλίμακα», η νοσταλγική αναφορά στην «κοινότητα» εμφανίζεται ως πανάκεια για τα όποια κοινωνικά, οικονομικά προβλήματα. Οι πιο παραδοσιακές και συντηρητικές κοινωνικές παραδοχές για το φύλο, την τάξη και την φυλή ενσαρκώνονται μέσα από τον σχεδιασμό αυτών των κοινοτήτων. Η κατασκευασμένη εικόνα ενός ιδανικού παρελθόντος, έρχεται να εκπληρώσει τις υποσχέσεις ενός νέου αστικού μέλλοντος, «με το τοπίο που προκρίπτει να κωδικοποιεί ένα ευρύ φάσμα προνομιούχων αποδοχών για την κοινωνική κανονικότητα» (Smith, 2002 :33) μεταδίδοντας παράλληλα, σαφέστατα το μήνυμα του αποκλεισμού.

20

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ

20

2.1

Πόλη – πεδίο πολιτικών ζυμώσεων και κοινωνικών συγκρούσεων

Η πόλη αποτελεί κατ'εξοχήν το πεδίο μέσα στο οποίο διεξάγονται ατομικές και συλλογικές διεκδικήσεις που έχουν να κάνουν με την καθημερινότητα μέσα σε αυτή καθώς και σημαντικό τόπο πολιτικής δράσης, όπου αδιάκοπες διαδικασίες σύγκρουσης συμφερόντων και επιβολής λαμβάνουν χώρα. «Κι αν είναι αλήθεια πως το κράτος εκφράζει σε τελευταία ανάλυση και μέσα απ' όλες τις αναγκαίες διαμεσολαβήσεις τα συνολικά συμφέροντα των κυρίαρχων τάξεων, ο πολεοδομικός σχεδιασμός δεν μπορεί να είναι εργαλείο κοινωνικής αλλαγής, αλλά κυριαρχίας, ενσωμάτωσης και ρύθμισης των αντιφάσεων και τα αποτελέσματά του πρέπει να αναλυθούν από κοινωνική σκοπιά κι όχι σε σχέση με μια χιμαιρική 'τάξη του χώρου'» (Castells, 1980 :8). Έτσι, σε κάθε ιστορική συγκυρία ο σχεδιασμός της πόλης αναλαμβάνει να προωθήσει διαφορετικές οικονομικές σκοπιμότητες, γεγονός που επιτυγχάνεται με τον έλεγχο διαφόρων πτυχών της καθημερινότητας.

«Ο χώρος που παράγεται μ'αυτό τον τρόπο (τον καπιταλιστικό) χρησιμοποιεί επίσης σαν όργανο διαμόρφωσης της σκέψης και της δράσης και, ταυτόχρονα, γίνεται μέσο ελέγχου, δηλαδή εξουσίας και δύναμης.» (Lefebvre, 1992 :32)

Ο έλεγχος μέσα στην πόλη μπορεί να επιβληθεί είτε με συγκεκριμένες σχεδιαστικές πρακτικές και με πολεοδομικά εργαλεία, είτε με την καλλιέργεια προτύπων και μιας κουλτούρας, η οποία προσπαθεί να επιβάλλει κάθε φορά έναν ορισμένο τρόπο ζωής μέσα σε καθορισμένα πλαίσια.

Και αν στα υπάρχοντα ιστορικά κέντρα ο έλεγχος προσπαθεί να εδραιωθεί μέσα από το δομημένο περιβάλλον μέσα από αστικές αναμορφώσεις, μικρές επεμβάσεις, φαινόμενα εξευγενισμού και εξυγίανσης, υπάρχει συνήθως ένα πλήθος κοινωνικών αντιδράσεων, τα οποία ξεκινώντας από την εναντίωση στις πολεοδομικές αποφάσεις, καταφέρνουν να συνδεθούν και με άλλα κινήματα και να προάγουν διεκδικήσεις τόσο για μια πιο ανθρώπινη πόλη όσο και για μια καλύτερη ζωή.

Στις Νέες Πόλεις που δημιουργήθηκαν και συνεχίζουν να δημιουργούνται, ο έλεγχος είναι πιο πιθανόν να έχει εγκαθιδρυθεί ήδη από τις πρώτες σχεδιαστικές αποφάσεις. Σε ένα περιβάλλον εξ αρχής σχεδιασμένο από μια ομάδα ατόμων, είναι πιο εύκολο να έχει επιβληθεί ένα συγκεκριμένο μοντέλο ζωής, το οποίο δεν θα είναι πλέον αποτέλεσμα κοινωνικών ζυμώσεων, αλληλεπιδράσεων ακόμα και συγκρούσεων, αλλά ένα *in vitro* πολλές φορές αποτέλεσμα, το οποίο συχνά προσπαθεί να θέσει σε εφαρμογή όλες τις προσπάθειες που ενδεχομένως να πραγματοποιούνται δειλά δειλά στις μητροπόλεις και που δεν ευδοκιμούν πάντα λόγω των κοινωνικών αντιδράσεων.

Για το λόγο αυτό στο παρόν κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε τα εργαλεία ελέγχου μέσα στις υπάρχουσες πόλεις, στα ιστορικά κέντρα, ώστε να αντλήσουμε όλο το απαραίτητο υλικό με τη βοήθεια του οποίου ο έλεγχος θα αρχίσει να παίρνει μορφή και στις Νέες Πόλεις.

Χαρακτηριστικά του ελέγχου με το πέρασμα στη νεωτερικότητα

«Τόποι καταπίεσης δεν είναι μόνο οι φυλακές, τα στρατόπεδα και τα άσυλα. Είναι οι δρόμοι, οι πλατείες, οι κατοικίες, τα σχολεία, οι βιτρίνες, τα μαγαζιά, τα πάρκα. Είναι ολόκληρη η πόλη μας(...). Σε αναγκάζουνε να περπατήσεις με έναν ορισμένο τρόπο, σε αναγκάζουνε να καταναλώσεις τα θεάματα, τα προϊόντα στις βιτρίνες, που χίνονται πειρασμός, που σου θυμίζουν τις ανάγκες σου (δημιουργημένες έντεχνα από άλλους)» (Παπαδολαμπάκης, 1976:48)

Πριν περάσουμε στη μελέτη της επιβολής του ελέγχου μέσα στην πόλη, μέσα από τις σχεδιαστικές πρακτικές που εφαρμόζονται, θα εξετάσουμε κάποιες μορφές ελέγχου του ατόμου μέσα στην κοινωνία, όπως αυτές διαμορφώθηκαν από το 18ο αιώνα και έπειτα, μελετώντας κυρίως το έργο του Foucault «Επιτήρηση και Τιμωρία» (Foucault, 2011).

Ο έλεγχος εμφανίζεται σε διαφορετικές μορφές ανάλογα με το που στοχεύει. Άλλοτε στο σώμα και άλλοτε στο νου. Χαρακτηριστικό των ημερών μας είναι η εμφάνιση μηχανισμών, οι οποίοι αποσκοπούν κυρίως σε μια εγκεφαλική χειραγώγηση, η οποία με τη σειρά της μπορεί να εκδηλώνεται και μέσα από τη δράση των ατόμων. Παράλληλα, όπως θα δούμε και στη

συνέχεια, το σώμα δεν έπαψε ποτέ να αποτελεί στόχο, αλλά πλέον αυτό συμβαίνει μέσα από πολύ λεπτούς και ανεπαίσθητους χειρισμούς. Όπως άλλωστε σημειώνει και ο Giorgio Agamben στο βιβλίο του «Homo Sacer. Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή», «Στο κατώφλι της νεωτερικής εποχής, η φυσική ζωή αρχίζει να εμπερικλείεται στους μηχανισμούς και στους υπολογισμούς της κρατικής εξουσίας και η πολιτική να μεταμορφώνεται σε βιοπολιτική» (Agamben, 2005 :19).

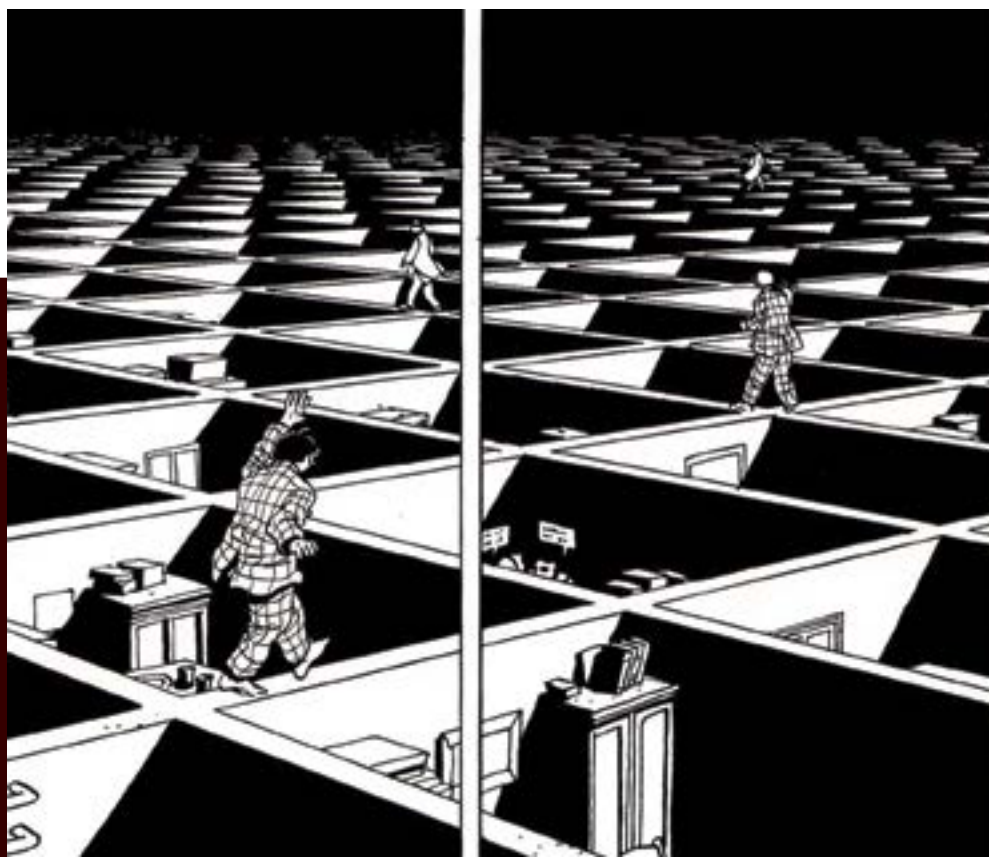

Στο βιβλίο του, «Επιτήρηση και Τιμωρία», ο Foucault μιλάει για τις διάφορες μορφές πειθαρχίας, οι οποίες αναδύθηκαν ουσιαστικά από τον 18ο αιώνα, και υπακούουν σε μια πολύ διαφορετική όψη του ελέγχου, από αυτή που κάποτε επέβαλλε τη δουλεία, την υπηρετικότητα και την υποτέλεια. Οι «πειθαρχίες» αυτές, ενώ αποφεύγουν το κοινωνικό κόστος και βιαιότητα παλαιότερων μορφών ελέγχου, με «κομψότητα» επιφέρουν εξίσου ικανοποιητικά αποτελέσματα.

Πιο συγκεκριμένα, αλλάζει αρχικά η κλίμακα του ελέγχου, όπου έχουμε σταδιακά την εμφάνιση λεπτών καταναγκασμών για την εξασφάλιση της επιρροής πάνω στο «ενεργό σώμα» (κίνηση, στάση, χειρονομίες) και όχι απλά στο σώμα χονδρικά σα μάζα. Δεύτερον, το αντικείμενο του ελέγχου δεν είναι πλέον τα σημαίνοντα στοιχεία της συμπεριφοράς ή η γλώσσα του σώματος, αλλά η οικονομία και η αποτελεσματικότητα των κινήσεων. Τέλος, σημειώνονται αλλαγές στον τρόπο του ελέγχου, με την εμφάνιση μεθόδων που επιτρέπουν τη σχολαστική επιτήρηση των δραστηριοτήτων του σώματος, την καθυπόταξη των δυνάμεών του και την επιβολή μιας σχέσης υπακοής και χρησιμότητας. Ο έλεγχος, χωρίς να αποβλέπει μονάχα στην ανάπτυξη των ικανοτήτων του ατόμου και στην επιπλέον υποταγή του, διαμορφώνει ένα μηχανισμό που το καθιστά τόσο πιο υπάκουο όσο είναι πιο χρήσιμο, και αντίστροφα.

Ο Foucault δίνει, επίσης, έμφαση στην «προγραμματισμένη απασχόληση» και στην «εξαντλητική χρησιμοποίηση» του χρόνου, ως στοιχεία που επιτρέπουν τον έλεγχο της δραστηριότητας των ανθρώπων (Foucault, 2011). Ως τρεις βασικές μεθόδους της προγραμματισμένης απασχόλησης θέτει τον καθορισμό του ρυθμού

23

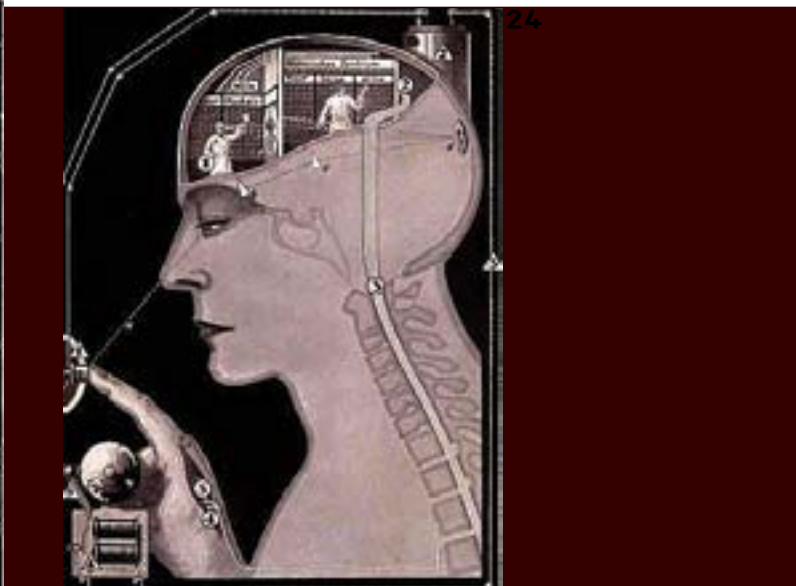

απασχόλησης, τον εξαναγκασμό σε καθορισμένες εργασίες και τη ρύθμιση των κύκλων επανάληψης. Είναι γνωστό πως η ακρίβεια αρχικά του βιομηχανικού χρόνου διατήρησε για καιρό θρησκευτική μορφή. Σκοπός ήταν να οργανωθεί ένας χρόνος εξαιρετικά ωφέλιμος, μέσα από τον αδιάλειπτο έλεγχο, την πίεση των επιστατών και την κατάρχηση κάθε στοιχείου ικανού να διαταράξει την προσοχή των εργαζομένων. Συνεπώς, η πειθαρχία γίνεται αντιληπτή ως μια προσπάθεια οργάνωσης μιας θετικής οικονομίας με την εντατικοποίηση να διαδραματίζει πλέον ένα βασικό ρόλο και για πρώτη φορά, τόσο συντονισμένα, κατά τη Βιομηχανική Επανάσταση, ο χρόνος εισχωρεί στο σώμα και μαζί μ' αυτόν όλοι οι εξουχιστικοί έλεγχοι της εξουσίας. Με την εξέλιξη όμως της βιομηχανικής κοινωνίας και την επέκταση της νεωτερικότητας, η ομοιομορφία στη μέτρηση του χρόνου από το μηχανικό ρολόι συνδυάστηκε με την ομοιομορφία στην κοινωνική οργάνωση του

χρόνου (Giddens, 2014). Άρχισε λοιπόν η αναζήτηση μεθόδων, οι οποίες θα επιτρέπουν τον έλεγχο του ελεύθερου χρόνου έξω από το ήδη καθορισμένο πρόγραμμα της εργασίας. Έτσι, με τη βοήθεια της καταναλωτικής κουλτούρας, των τυποποιημένων δραστηριοτήτων διασκέδασης και τον κάθε είδους εθισμό έχινε δυνατός ο έλεγχος του χρόνου της καθημερινότητας στο σύνολό της (Jayne, 2006).

Με την ανάδυση της καταναλωτικής αυτής κουλτούρας, το ζήτημα του ελέγχου γίνεται πλέον υπόθεση επιστημονικής μελέτης και εκφράζεται με έναν τέτοιο τρόπο μέσα από τα στόματα διαφημιστών, πολιτικών, δημοσιογράφων και λοιπών, ώστε να δημιουργείται μια ψευδαίσθηση ελευθερίας και ισότητας. Η ψευδαίσθηση αυτή βασίζεται στη δήθεν ελευθερία των επιλογών που έχει το άτομο στη μεταμοντέρνα κοινωνία, οι οποίες όπως λέγεται επηρεάζουν τις αχορές και ουσιαστικά το κάθε άτομο εκφράζει τις επιθυμίες του μέσα από την καταναλωτικές του προτιμήσεις. Συμπερασματικά, σύμφωνα με τον Foucault, αναπτύσσονται σχολαστικές τεχνικές, μια καινούρια «μικροφυσική» της εξουσίας, όπου με λεπτούς και συχνά υπόχειρους χειρισμούς καθίσταται το άτομο πλήρως ελεγχόμενο και διαχειρίσιμο (Foucault, 2011). Έτσι, και μέσα στις πόλεις, αυτοί οι χειρισμοί, άλλοτε εμφανείς και άμεσοι και άλλοτε κρυφοί, άλλοτε με τη μορφή πολεοδομικών κανονισμών, υποδομών και άλλοτε με τη χρήση τεχνολογικών μέσων και αστυνόμευσης, καταφέρνουν να κρατούν ένα μεγάλο κομμάτι της κοινωνίας σε ύπνωση, σε καταστολή και σε μια κατάσταση διαρκούς φόβου και ανασφάλειας.

Με τον τρόπο αυτό, επιτυγχάνεται να καθοδηγούνται τόσο οι κινήσεις του πληθυσμού, όσο και οι επιλογές του και εντέλει η ίδια του η ζωή.

2.3

ο έλεγχος μέσα στο χώρο __ το παράδειγμα του Panopticon

Και καθώς πλέον θα περάσουμε στη μελέτη του ελέγχου μέσα στην πόλη, μέσα από συγκεκριμένες σχεδιαστικές πρακτικές που ακολουθήθηκαν στην πάροδο της ιστορίας του σχεδιασμού των πόλεων, θα εξετάσουμε αρχικά το μεταφορικό παράδειγμα του Panopticon που χρησιμοποίησε ο Foucault, όπου πλέον ο χώρος εμφανίζεται σαν μια κοινωνική κατασκευή και επομένως είναι στενά συνδεδεμένος με την ισχύ και την εξουσία.

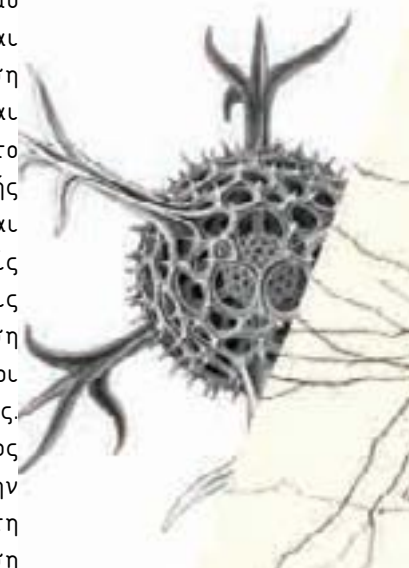
Το Panopticon, μια ιδεατή κατασκευή για μια νέα γενιά σωφρονιστικών ιδρυμάτων, ή όπως την περιγράφει ο δημιουργός της Jeremy Bentham, «μια απλή αρχιτεκτονική ιδέα η οποία διαμορφώνει τα ήθη, διατηρεί την (δημόσια) υγεία αναζωογονεί την βιομηχανία, διαχέει τις εντολές και το δημόσιο φορτίο έρχεται στο φως.» (Bentham, 1995 :29). Πέρα της μορφής καθαυτής, η κατανόηση του Πανοπτικού γενικότερα είναι απαραίτητη, μιας και αποτελεί μια μικρογραφία (αν όχι σχεδιάγραμμα) και ταυτόχρονα εξομοίωση της πραγματικότητας στα κέντρα των πόλεων (δηλαδή έλεγχος και επιτήρηση), παρά το γεγονός του ότι ήταν προγενέστερη σε σχέση με αυτές.

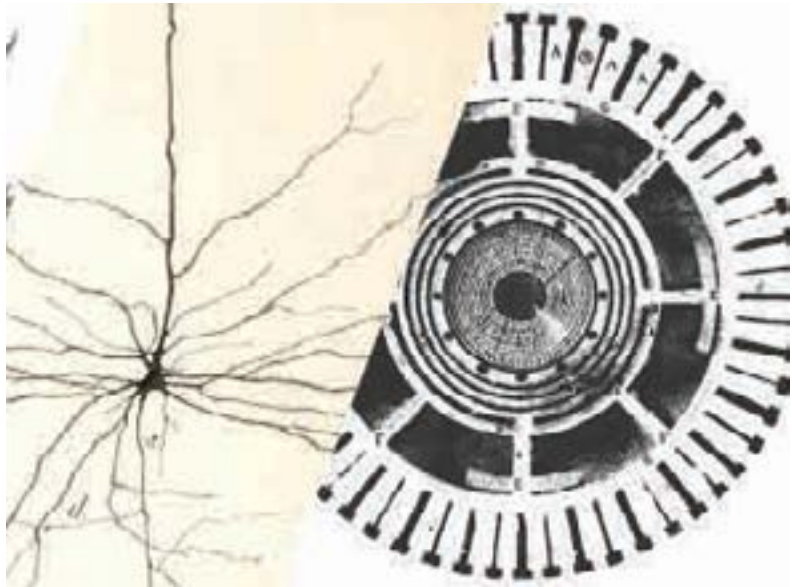
Δομικά, πρόκειται για ένα κυλινδρικό κτίριο με μια επαναλαμβανόμενη κυκλική κάτοψη καθ' ύψος. Τα κελιά βρίσκονται στην περιφέρεια του κύκλου, ενώ το κέντρο καταλαμβάνεται από τους φρουρούς και τους υπεύθυνους παρακολούθησης, οι οποίοι βρίσκονται πίσω από θολά υαλοστάσια. Τα κελιά είχαν σχεδιαστεί για ένα άτομο το κάθε ένα, και διέθεταν δύο παράθυρα, ένα από την εξωτερική και ένα από την εσωτερική μεριά,

διευκολύνοντας την πρόσβαση του φωτός ως τον κεντρικό πύργο που επέβλεπε τους κρατούμενους.

Στόχος αυτής της κατασκευής είναι η εξατομίκευση, ώστε το κάθε αποκλεισμένο άτομο να βρίσκεται σε συνεχή επιτήρηση και εξέταση. Άλλωστε, όλοι οι μηχανισμοί της εξουσίας μέχρι σήμερα απομονώνουν το «μη φυσιολογικό» άτομο, για να το σημαδέψουν και να το «διορθώσουν». Επιπλέον, το Panopticon υποβάλλει το άτομο σε μια κατάσταση συνεχούς ορατότητας και εξασφαλίζει την υποταγή του και την άμεση λειτουργία της εξουσίας. Πολλές πόλεις είναι δομημένες με αυτόν τον τρόπο έτσι ώστε το άτομο, παρ' όλη τη μοναξιά της σύγχρονης ζωής στην πόλη, δεν βρίσκει ουσιαστικά χώρους και διαδρομές που να μπορεί να περιπλανηθεί χωρίς απαραίτητα να διασταυρωθεί με τα πλήθη, με τις κάμερες παρακολούθησης και την αστυνόμευση που συνεπάγονται πλέον οι μεγάλοι δημόσιοι χώροι και οι κεντρικές οδικές αρτηρίες.

Τέλος, στο Panopticon υπάρχει ένα είδος μηχανοδομής που αναπαράγει διαρκώς την ασυμμετρία, την έλλειψη ισορροπίας και τη διαφορά, γεγονός που εντείνει την εξατομίκευση και διευκολύνει τη λειτουργία της εξουσίας. Έτσι και οι πόλεις σχεδιάζονται πλέον με τέτοιο τρόπο δημιουργώντας αντιθέσεις και διαχωρισμούς, οι οποίοι αναπαράχουν την κοινωνική ανισότητα, την εκμετάλλευση και εν τέλει την ανάγκη ύπαρξης ενός κράτους που θα συμβιβάζει αυτές τις αντιθέσεις μέσα από την εφαρμογή διαρκούς και εξαντλητικού ελέγχου.

25

26

27

2

.4

σχεδιαστικές πρακτικές ελέγχου μέσα στην πόλη

οι κατευθύνσεις που δόθηκαν μέσα από τα παραδείγματα του Παρισιού και του Λος Άντζελες

Από τη στιγμή που το περιβάλλον των πόλεων αποτέλεσε πεδίο σχεδιασμένων επεμβάσεων ή ακόμα και ένα εξαρχής δημιουργημένο περιβάλλον, ο έλεγχος αποτελεί έναν από τους βασικούς άξονες γύρω από τον οποίο αρθρώνεται ο σχεδιασμός. Οι σχεδιαστικές πρακτικές που χρησιμοποιούνται προς αυτόν τον σκοπό αναπτύσσονται τόσο σε πρακτικό, όσο και σε συμβολικό επίπεδο.

Η ουτοπική πόλη της Chaix του Ledoux, όπως θα δούμε αναλυτικότερα σε επόμενο κεφάλαιο, αποτελεί ένα από τα πρώτα παραδείγματα, όπου η κεντρική θέση της κατοικίας του εργοστασιάρχη και η περιμετρική διάταξη των κατοικιών των εργατών αποτελούν ένα αποτύπωμα του Rapprochement σε πολεοδομικό επίπεδο.

Στο σημείο αυτό, θα εξετάσουμε δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα οργανωμένων αστικών αναμορφώσεων, σε δύο διαφορετικούς χώρους, με διαφορετικές δομές, που όμως παρουσιάζουν κοινή συνισταμένη ως προς τις επιδιώξεις, παρά τη χρονική τους απόσταση. Το ένα παράδειγμα αφορά στην πόλη του Παρισιού και στις επεμβάσεις του Haussmann και το άλλο στην αστική αναμόρφωση που πραγματοποιείται στο Los Angeles ήδη από τη δεκαετία του 1960. Και στις δύο περιπτώσεις, ο αστικός σχεδιασμός αποτελεί εργαλείο επιβολής του ελέγχου από την πλευρά της εξουσίας. Στόχος τότε, όπως και σήμερα είναι η απομόνωση και ο αποκλεισμός των μειονοτήτων καθώς και των κοινωνικών ομάδων που με τη δράση τους στέκονται αντιθετικά και εχθρικά προς το υπάρχον. Ο αστικός σχεδιασμός είναι εν τέλει αυτός που θα καταφέρει όσα δεν κατάφεραν τα στρατεύματα του Ναπολέοντος III στα στενά του Παρισιού αλλά και οι περισσότεροι σύγχρονες πολιτικές καταστολής στο Los Angeles.

2.4.1_Παρίσι - Haussmann

Έλεγχος και πυκνότητα

Ένα από τα πρώτα και σημαντικότερα παραδείγματα προσπάθειας ελέγχου από πλευράς του κράτους, μέσω οργανωμένων αστικών επεμβάσεων, αποτελεί η αναμόρφωση του Παρισίου από το βαρόνο Haussmann τη δεκαετία του 1850.

Η Γαλλία την εποχή εκείνη είχε ήδη δοκιμαστεί από μία σειρά επαναστάσεων που ξεκίνησαν από το 1789, και έφτασαν έως το 1848 μέσα σε ένα κλίμα πανευρωπαϊκών εξεγέρσεων λόγω της γενικευμένης οικονομικής κρίσης εκείνης της περιόδου. Η αναζήτηση ενός νέου τρόπου οικονομικής ανάκαμψης όπως και ο κρατικός έλεγχος μέσα στις πόλεις, υπό τον φόβο νέων επαναστάσεων, στράφηκαν στην πολεοδομία και την οργάνωση των πόλεων.

28

29

Οδοφράγματα στο Παρίσι κατά την επανάσταση του 1848

30

Οδοφράγματα στο Παρίσι κατά την διάρκεια της Κομμούνας

Κατά την Δεύτερη Αυτοκρατορία του Ναπολέοντος ΙΙΙ, και με επικεφαλής τον βαρόνο Haussmann, αρχίζει μία ριζική αναμόρφωση της πόλης του Παρισίου. Ένα από τα βασικότερα βήματα που ακολούθησε ο Haussmann, με το πρόσημα της υγιεινής, ήταν η ισοπέδωση των μικρών συνοικιών που αποτελούνταν από μικρά και δαιδαλώδη δρομάκια - πυρήνας επαναστατικών διερχασιών - και η διάνοιξη μεγάλης κλίμακας λεωφόρων, των βουλεβάρτων.

«Η κατασκευή των βουλεβάρτων θεωρήθηκε στρατηγική σχεδιασμένη για να επιτρέψει την ελεύθερη ανάπτυξη γραμμών πυρός και την παράκαμψη των δυσπρόσβλητων οδοφραγμάτων που ανυψώθηκαν στους ελικοειδείς δρόμους και έκαναν την στρατιωτική καταστολή του 1848 τόσο δύσκολη ... τα νέα βουλεβάρτα ερμηνεύθηκαν σαν δημόσιοι χώροι που διευκολύνουν την κρατική προστασία της ιδιοκτησίας της αστικής τάξης» (Harvey, 2005 :10).

Κατά μήκος των βουλεβάρτων, οι όψεις των κτιρίων αποκτούν αυστηρά τυποποιημένα μορφολογικά χαρακτηριστικά και οι μικρές μεταποιητικές δραστηριότητες (και κατ' επέκταση και οι εργάτες που τις συνοδεύουν) δίνουν την θέση τους σε φανταχτερά καφέ και καταστήματα. Τα βουλεβάρτα αποτελούν το άκαμπτο όριο με το οποίο διαχωρίζονται και απομονώνονται περιοχές και κατανέμονται οι κοινωνικές ομάδες μέσα σε αυτές. Η κοινωνική πόλωση και η ομογενοποίηση μέσα στις επιμέρους περιοχές αρχίζουν να γίνονται όλο και εντονότερες.

31

Χάρτης του Παρισιού, όπου με το κόκκινο χρώμα είναι τα βουλεβάρτα που χάραξε ο Haussmann

32

Χάραξη των βουλεβάρτων πάνω σε πρώην πυκνοκατοικημένες γειτονιές.

33

Τυπικό παρισινό βουλεβάρτο.

2.4.2_Los Angeles-

έλεγχος και διάχυση

Όπως στο Παρίσι ο Haussman κλήθηκε να καθαρίσει το αστικό τοπίο μετά την επανάσταση του 1848, έτσι και στο Los Angeles του 20ού αιώνα, ο αστικός σχεδιασμός συνέβαλε αποφασιστικά στην επίτευξη τόσο των οικονομικών, όσο και των κοινωνικών επιδιώξεων από την πλευρά της εξουσίας, καθώς και στην ανάπτυξη της πόλης σε μητροπολιτικό κέντρο παγκόσμιας κλίμακας. Παράλληλα, έπαιξε σημαντικό ρόλο στο επίπεδο του κοινωνικού ελέγχου, μέσα σε μία πόλη η οποία βρίσκεται, σύμφωνα με τον Davis, «στο κακό άκρο του μεταμοντερνισμού» (Davis, 1992), φιλοξενώντας στο εσωτερικό της πολλές αντιθέσεις και μία όλο και αυξανόμενη κοινωνική πόλωση.

Η αναδιοργάνωση του κέντρου του Los Angeles καθώς και η οργάνωση των προαστίων του αποτελούν ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα της νέας πολεοδομίας, στα πλαίσια ενός μεταμοντέρνου νεοφιλελεύθερου μοντέλου, χαρακτηριστικά της οποίας εντοπίζονται στις περισσότερες μητροπόλεις του ανεπτυγμένου καπιταλισμού παγκοσμίως. Αποτελεί για τον Mike Davis το χαρακτηριστικό παράδειγμα όπου ο τομέας της πολεοδομίας, της αρχιτεκτονικής και της αστυνόμευσης, συγκλίνουν αυστηρά στο ζήτημα του κοινωνικού ελέγχου, δανειζόμενοι πρακτικές και εργαλεία ο ένας από τον άλλον.

Στην περίπτωση του Los Angeles η μεταλλαγή από το κεννσιανό μοντέλο, επέφερε μεγάλες αλλαγές σε οικονομικό επίπεδο που σχετίζονται με την μετάβαση της οικονομίας από την τοπική στην παγκόσμια κλίμακα και την επικέντρωση στην παραγωγή αγαθών, τα οποία είναι απαχρευτικά για την πλειοψηφία των κατοίκων της πόλης καθώς απευθύνονται

στη ζήτηση μιας περιορισμένης οικονομικής ελίτ, εντείνοντας με αυτόν τον τρόπο την κοινωνική πόλωση μεταξύ των πλούσιων και των φτωχών στρωμάτων της πόλης.

Στα πλαίσια αυτά η «αστική αναγέννηση» του κέντρου του Los Angeles, αποτέλεσε ένα από τα μεγαλύτερα πολεοδομικά προγράμματα που έχουν πραγματοποιηθεί στη βόρεια Αμερική. Η περιοχή όπου σήμερα βρίσκεται το «αναγεννημένο» , οικονομικό κέντρο του Los Angeles, είναι τοποθετημένη σε ένα λόφο, σε κεντρικό σημείο της πόλης και προηγουμένως αποτελούσε περιοχή κατοικίας κυρίως τμημάτων της εργατικής τάξης. Αφού πρώτα εξαλείφθηκε κάθε στοιχείο του παρελθόντος, στο κενό που δημιουργήθηκε οι ουρανοξύστες και τα υπερμεγέθη κτιριακά μπλοκ αποτέλεσαν τις κύριες συνιστώσες διαμόρφωσης του νέου περιβάλλοντος (Davis, 1992 :228). Η περιοχή αυτή, εξυπηρετούμενη από δικό της σύστημα κυκλοφορίας, δεσπόζει

34

Λος Άντζελες

ως ένας αυτόνομος περιφραχμένος οργανισμός, τοποθετημένος στην «ακρόπολη» και αποκομμένος όχι μόνο γεωγραφικά από τις υπόλοιπες περιοχές, αλλά και με την βοήθεια του δικτύου κυκλοφορίας καθώς περιβάλλεται από τάρφους και αυτοκινητόδρομους ταχείας κυκλοφορίας.

Ο αμυντικός χαρακτήρας που έχει αποκτήσει η περιοχή αυτή είναι το αποτέλεσμα μιας συγκεκριμένης χωρικό-κοινωνικής στρατηγικής που έχει στόχο αφενός την κατάρρηση κάθε σχέσης του κέντρου με το παρελθόν του, αφετέρου την πρόληψη για τη διακοπή κάθε σύνδεσης με τα ανεπιθύμητα πολεοδομικά τμήματα της πόλης, στο μέλλον.

Πέρα όμως από τα πραγματικά, υπάρχουν και τα εικονικά φράγματα σε ένα αστικό περιβάλλον, τα οποία φιλτράρουν τους ανεπιθύμητους και περικλείουν την υπόλοιπη μάζα, κατευθύνοντας και ελέγχοντας την κυκλοφορία της. Η σκληρή, σχεδόν βάρβαρη, αρχιτεκτονική των κτιρίων,καλυμμένα με τεράστιες ανακλαστικές τζαμαρίες, οι οποίες αποτρέπουν αυστηρά οποιαδήποτε επαφή με το εσωτερικό τους, οι ανυψωμένες διαβάσεις που συνδέουν τα κτίρια αυτά μεταξύ τους, αποτελούν τα μέρη μιας υπερκατασκευής, στα πλαίσια της οποίας κάθε ετερογένεια καθίσταται αδύνατη. Στα πλαίσια αυτής εξασφαλίζεται η αδιάκοπη και συνεχής αλληλουχία του τρίπτυχου, δουλειά, κατανάλωση,αναψυχή,μέσα από την ανάπτυξη ενός δικτύου εσωτερικής κυκλοφορίας μεταξύ των κτιρίων, προστατευμένη από την έκθεση στην ανεπιθύμητη εργατική τάξη που κινείται στο επίπεδο του δρόμου.

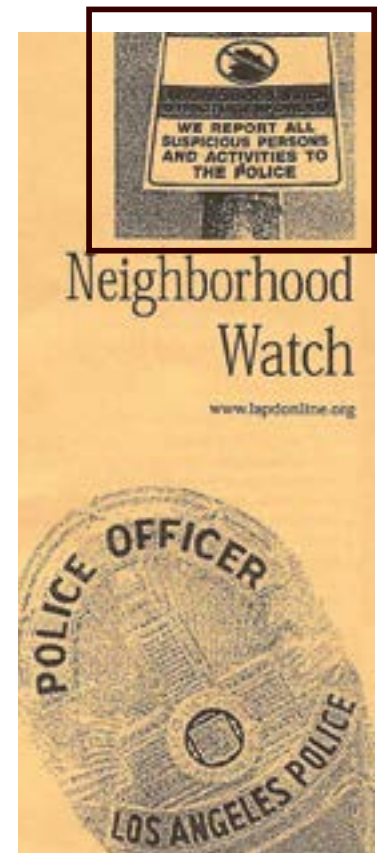
Οι δημόσιοι χώροι, όπως οι πλατείες και τα πάρκα, αποτελούν ένα από τα κύρια κριτήρια, τα οποία αντικατοπτρίζουν το κατά πόσο μία πόλη έχει υιοθετήσει πρακτικές ελέγχου και

διακρίσεων. Είναι ο λεπτός χειρισμός του σχεδιασμού μίας πλατείας ή ενός ανοιχτού δημόσιου χώρου που μπορεί να κάνει σαφές το για ποιους προορίζεται ο χώρος και ποιοι είναι ανεπιθύμητοι σε αυτόν. Για παράδειγμα, στη μελέτη του William Whyte υποστηρίζεται η θέση ότι η ποιότητα ενός αστικού περιβάλλοντος μπορεί να αξιολογηθεί πρώτα απ'όλα, από το εάν υπάρχουν βολικοί και αναπαυτικοί χώροι για να καθίσουν οι πεζοί. (Whyte, 1985) Σε μία πόλη λοιπόν, όπου τα παγκάκια είναι ειδικά σχεδιασμένα έτσι ώστε να μπορεί κάποιος να κάτσει, αλλά να είναι αδύνατο να ξαπλώσει, ή ακόμα και η σκόπιμη απουσία χώρων στους οποίους μπορούν να καθίσουν οι περαστικοί, είναι μία ξεκάθαρη πολιτική, η οποία θέτει τα άτομα που δεν επιλέχουν να κινηθούν μέσα στο κουκούλι των ψευδο-δημόσιων,ιδιωτικών χώρων, στο περιθώριο και φυσικά μία εκδικητική πολιτική για τους αστέγους.

Ο σχεδιασμός, η οργάνωση των χώρων και ο τρόπος που απευθύνονται στους χρήστες έχουν μελετηθεί και από τον Zygmunt Bauman στο έργο του, «Πόλη των Φοβων Πόλη των Ελπίδων» (2003). Εκεί έχει κατατάξει τους σχεδιασμένους δημόσιους χώρους στις εξής κατηγορίες:

απαγορευτικοί χώροι : σχεδιασμένοι χώροι για να παρεμποδίζουν, να απωθούν ή να φιλτράρουν τους εν δυνάμει χρήστες. Τεχνολογικά εκσυγχρονισμένα αντίστοιχα των προ-νεωτερικών τάρφων, πυρξίσκων και πολεμιστρώων στα τείχη των πόλεων.

ολισθηροί χώροι : οι χώροι που δεν μπορούν να προσεχριστούν εξαιτίας των στρεβλωμένων επιμηκυνόμενων ή εκκλιπόντων διόδων προσέχρισης.

35

ακανθώδεις χώροι : χώροι των οποίων δεν μπορεί να γίνει άνετη χρήση, καθώς προφυλάσσονται με τέτοιες λεπτομέρειες όπως ποτιστικά στον τοίχο που ενεργοποιούνται για να διώχνουν όσους ακουμπούν ή κεκλιμένα πεζούλια που αποτρέπουν το κάθισμα.

νευρικοί χώροι : οι χώροι των οποίων δεν μπορεί να γίνει χρήση χωρίς επιτήρηση λόγω του ενεργού ελέγχου με περιπολίες και των απομακρυσμένων τεχνολογιών που τροφοδοτούν σταθμούς ασφαλείας.

Όπου φυσικά η αρχιτεκτονική δεν είναι αρκετή στο σύγχρονο Los Angeles, η αστυνομία και η επιτήρηση μέσω συστημάτων ασφαλείας, όπως κάμερες κλπ. έρχονται να συμπληρώσουν το τοπίο του τρόμου για κάποιους και ασφάλειας για κάποιους άλλους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός σε ευρείες περιοχές της πόλης, οι οροφές των κατοικιών είναι μαρκαρισμένες με αριθμούς, έτσι ώστε να διευκολύνεται η εναέρια καταδίωξη.

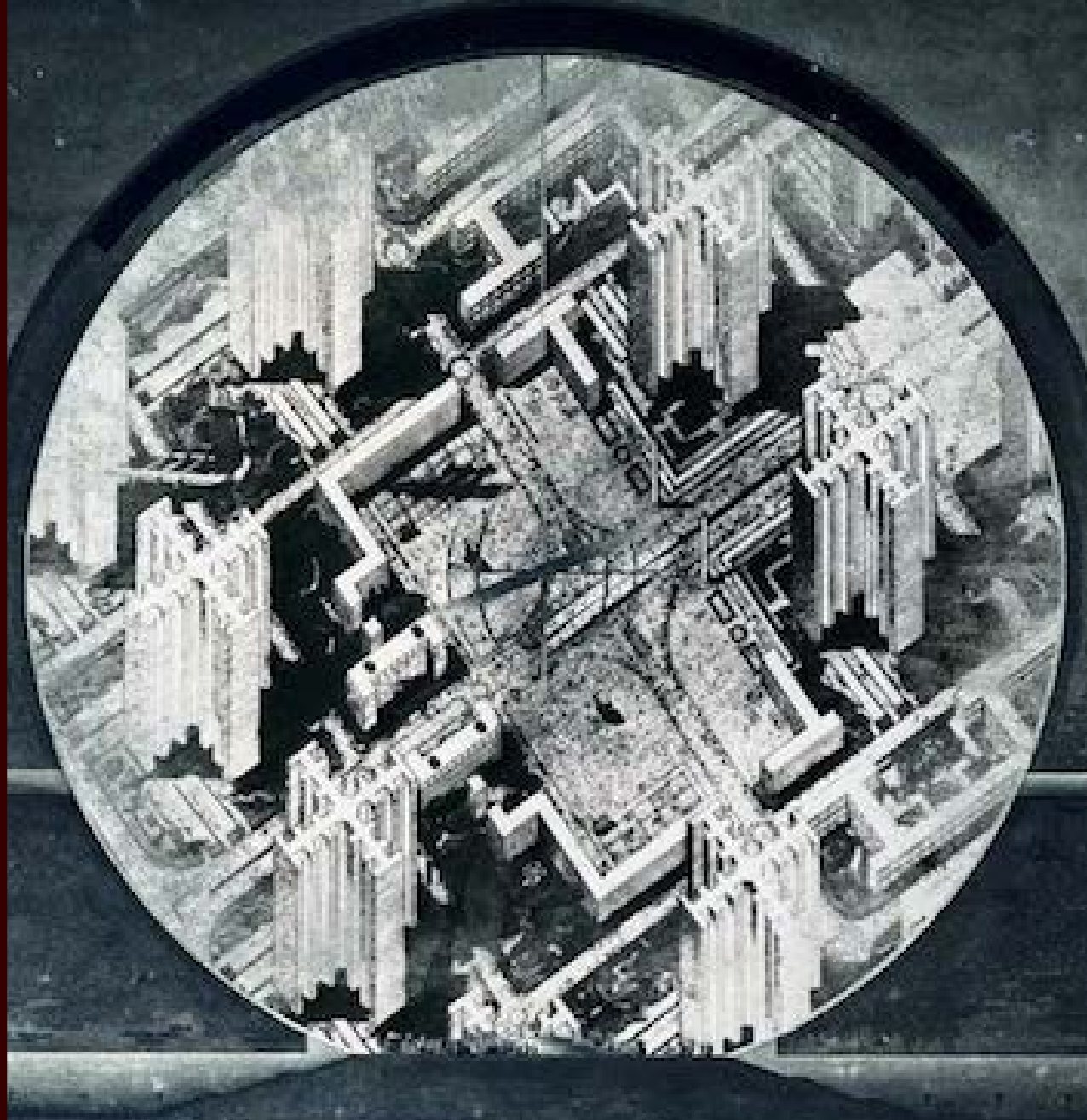
37

38

30

Ο ΕΛΕΓΧΟΣ ΜΕΣΑ ΣΤΙΣ ΝΕΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ΠΟΥ
ΑΝΑΔΥΘΗΚΑΝ ΑΠΟ ΤΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Συνδυάζοντας τα δύο προηγούμενα κεφάλαια, θα αναλύσουμε συγκεκριμένα παραδείγματα σχεδιασμένων πόλεων εκ του μηδενός, έτσι ώστε να εντοπίσουμε πώς επιβάλλεται ο έλεγχος στα πλαίσια της βιομηχανικής πόλης και ποιες επιδιώξεις εξυπηρετεί. Έχοντας επεξηγήσει τόσο το κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο ανάδυσης των Νέων Πόλεων μέσα στη βιομηχανική κοινωνία, όσο και τους βασικούς μηχανισμούς ελέγχου, όπως αυτοί διαμορφώθηκαν με το πέρασμα στη νεωτερικότητα, μπορούμε πλέον να διακρίνουμε στα πολεοδομικά σχέδια που πραγματοποιήθηκαν από τον 19ο έως τις αρχές του 20ου αιώνα, τους τρόπους επιβολής του ελέγχου καθώς και το ευρύτερο σκεπτικό, χάριν του οποίου αυτοί τέθηκαν σε εφαρμογή, τόσο από τους βιομήχανους, όσο και από το κράτος.

3.1

ο Ledoux και η ουτοπία της «πρώτης βιομηχανικής πόλης»⁸

“Οι μορφές της ‘πόλης’ και της ουτοπίας διαπλέκονται επί μακρόν” (Harvey, 2001 :156)

8. Ουσιαστικά, την περίοδο που πραγματοποίησε ο Ledoux τα σχέδια για την ιδανική πόλη Chaux δεν έχει ξεκινήσει ακόμα η βιομηχανική επανάσταση, αλλά είναι σίγουρα μια πρόταση που προσεγγίζει, με το πνεύμα της οργάνωσης της παραγωγής, ένα πρώτο μοντέλο οργάνωσης μιας βιομηχανικής πόλης.

Το 18ο αιώνα, σε μια εποχή όπου οι φυσιοκράτες κυριαρχούσαν σε ότι αφορά στην οικονομική σκέψη στη Γαλλία, ο αρχιτέκτονας Claude Nicolas Ledoux ξεκίνησε κατά κάποιο τρόπο μια «βιομηχανική επανάσταση» με το να προτείνει την εγκατάσταση μιας καινούριας βιομηχανίας αλατιού στην Arc-et-Senans. Η βιομηχανία του αλατιού χτίστηκε μεταξύ 1775-1779, είκοσι χρόνια πριν τη Γαλλική Επανάσταση, ενώ κατά τη διάρκεια της επανάστασης, ο Ledoux σχεδίασε την ιδανική πόλη Chaux, μια αναθεωρημένη πρόταση στον ίδιο τόπο με την αρχική. Με την τελευταία θα ασχοληθούμε και εμείς καθώς πρόκειται για μια σχεδιασμένη ουτοπία, η οποία αντανάκλα τις κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές που πραγματοποιούνταν εκείνη την εποχή. Συγκεκριμένα, η πρόταση του Ledoux μπορεί να θεωρηθεί από τις πρώτες προσπάθειες βιομηχανικής αρχιτεκτονικής, στο βαθμό που ενοποίησε συνειδητά τις παραγωγικές μονάδες με τις εργατικές κατοικίες και τοποθέτησε τις εγκαταστάσεις όχι κοντά στο νερό, αλλά κοντά στην ξυλεία και στα κάρσιμα που παρείχε το δάσος.

Ο Vidler σημειώνει πως είναι «η πρώτη προσπάθεια δημιουργίας εργοστασιακής κοινότητας του μοντέρνου καπιταλισμού». (Vidler, 1981 :57) Πράγματι ο Ledoux έχοντας ερμηνεύσει τα μηνύματα της εποχής του, όπου με τη Γαλλική Επανάσταση γεννιόταν στην Ευρώπη η ιδέα του φιλελευθερισμού, εισήγαγε

ορισμένους νεωτερισμούς στο σχεδιασμό του προκειμένου να ανταποκριθεί στις νέες συνθήκες.

Με τους συμβολισμούς που χρησιμοποιεί ο Ledoux μέσα από μια «ομιλούσα αρχιτεκτονική» (Vidler, 1981 :10), καθιστά σαφές ότι το κεφάλαιο (διευθυντής) βρίσκεται πλέον στη θέση του βασιλιά, στο κέντρο της πόλης. Τα δύο εργοστάσια πλασιώνουν το οίκημα του διευθυντή, ενώ σχετικά κοντά στα εργοστάσια, ημικυκλικά διατάσσονται οι κατοικίες των λιγότερο εκπαιδευμένων εργατών. Πιο απομακρυσμένες από το εργοστάσιο βρίσκονται οι κατοικίες των τεχνιτών. Πρόκειται για μια σχεδιαστική απόφαση που επιχειρεί να κατανοήσει το πνεύμα της εποχής και του κλασικού φιλελευθερισμού που σταδιακά εδραιώνεται στο πολιτικό σκηνικό. Έτσι, η μορφή της πόλης είναι τέτοια ώστε να χωρίζει, να ιεραρχεί και να ελέγχει τις κοινωνικές και τεχνικές λειτουργίες. Ο Ledoux προτείνει συνειδητά μια αρχιτεκτονική σαν μια μηχανή ελέγχου και ρεφορμισμού, έχοντας κατανοήσει μέσα από την ορμή της Γαλλικής Επανάστασης την ανάγκη εξισορρόπησης των αντικρουόμενων διεκδικήσεων, με σκοπό να αποφευχθούν στο μέλλον οι ενδεχόμενες εξεγέρσεις απέναντι στην αναδυόμενη αστική τάξη. Φαίνεται πως ο αρχιτέκτονας έχει την πρόθεση να δώσει την ίδια σημασία στο σχεδιασμό όλων των κτιρίων, από το οίκημα του διευθυντή μέχρι τις κατοικίες των εργατών,

έτσι ώστε το εργατικό δυναμικό να παραμένει ικανοποιημένο παρά τους χαμηλούς μισθούς και την εξαντλητική εργασία. Άλλωστε η ισότητα για τον Ledoux είναι η «ηθική» ισότητα μέσα στην «κοινωνική τάξη» και όχι η «egalite» της Γαλλικής Επανάστασης. Επομένως, βελτιώνει αρχικά το περιβάλλον των εργατών, τόσο μέσα στο εργοστάσιο, όσο και στις κατοικίες τους, εξασφαλίζοντάς τους μεγαλύτερη ασφάλεια από ενδεχόμενα ατυχήματα και από την απειλή της πυρκαχιάς. Επιπλέον, δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στο να αποκτήσουν οι εργάτες οικογένειες και να δεσμευτούν στην κοινότητα μέσα στο συγκρότημα. Οι κατοικίες, λοιπόν, είναι έτσι σχεδιασμένες ώστε να προσφέρουν ένα κοινόχρηστο πυρήνα με τζάκι, στον οποίο να

Κάτοψη της πόλης της Chaux

συγκεντρώνονται οι οικογένειες σχηματίζοντας μια μικρή κοινότητα, σύμφωνα με τα πρότυπα που πρώτος περιέγραψε ο Rousseau για τέτοιους κεντρικούς, κοινόχρηστους χώρους που «προσφέρουν ευτυχία» (Rousseau, 1985). Αυτή η προσφυγή στην κοινότητα σε συνδυασμό με τους μικρούς καλλιεργήσιμους κήπους που προσφέρει στους εργάτες, εξασφαλίζουν την παραμονή τους μέσα στο συγκρότημα ακόμα και στον ελεύθερο χρόνο τους, έτσι ώστε να καθίσταται δυνατή η εικοσιτετράωρη επίβλεψή τους.

Το σχέδιο χαρακτηρίζεται από μια κεντρικότητα, η οποία διαστέλλεται από ένα και μόνο άξονα που εκτείνεται οπτικά και φυσικά έξω από το συγκρότημα προς την είσοδο του δρόμου καθώς και στο τοπίο πέρα από τους στάβλους, στην αντίθετη κατεύθυνση. Μέσα σε αυτό το συγκεντρωτικό μοντέλο του Ledoux, όπως έχει πει και ο ίδιος ο αρχιτέκτονας, «τίποτε δεν ξεφεύγει από την επιτήρηση». Πράγματι, η ιδανική αυτή πόλη φαίνεται να λειτουργεί όπως το Ραπορτίον, χι αυτό άλλωστε και ο Michel Foucault έχει χαρακτηρίσει τον Ledoux απολυταρχικό και ολοκληρωτικό (Foucault, 2011). Και ενώ το «μάτι» του διευθυντή πολλές φορές συμβάλλει σε έναν αρκετά γενικό έλεγχο των δράσεων, λειτουργεί κυρίως σαν πηγή ηθικής, υπό το πρίσμα της οποίας ο Ledoux επιθυμεί, με τη βοήθεια της άμεσης χειρτείασης και της αλληλεπίδρασης, η κοινότητα κατά κάποιον τρόπο να αναπαράγει μια δική της ακόμα πιο εσωτερική μορφή ελέγχου και επιτήρησης. Βλέπουμε λοιπόν, πώς η γενική διάταξη των κτιρίων, η αρχιτεκτονική των προσόψεων και η τυπολογία των κατόψεων της ιδανικής αυτής κοινότητας συμβάλλουν στον έλεγχο της εργατικής τάξης που γεννιέται μέσα από το φιλελεύθερο μοντέλο που διαμορφώνεται στην Ευρώπη.

3.2

οι ουτοπιστές του 19ου αιώνα και οι πολεοδομικές προτάσεις τους

Στις απαρχές της Βιομηχανικής Επανάστασης, οι τεχνικές και οικονομικές εξελίξεις που δημιούργησαν και μετασχημάτισαν τη «βιομηχανική πόλη», έως ότου συνειδητοποιηθούν και οδηγήσουν, πολύ αργότερα, στη γέννηση του σύγχρονου πολεοδομικού συστήματος, πέρασαν από ορισμένα στάδια προβληματισμού και πειραματισμών που εκφράστηκαν σε δύο αντιθετικές σχολές σκέψης. Η πρώτη ήταν προσκολλημένη στην άποψη ότι το σύστημα του πολεοδομικού σχεδιασμού θα πρέπει να ξεκινά από μηδενικό σημείο. Η δεύτερη υποστήριζε ότι κάθε πρόβλημα θα πρέπει να αντιμετωπίζεται χωριστά χωρίς, δηλαδή, να συσχετίζεται με άλλες παραμέτρους και χωρίς να υπάρχει συνολική θεώρηση της πόλης ως ενιαίου οργανισμού. Στην πρώτη ομάδα συμπεριλαμβάνονται οι επονομαζόμενοι Ουτοπιστές, όπως οι Owen, Saint Simon, Fourier, Cabet και Godin. Από αυτούς θα δοθούν τα πρώτα ερεθίσματα για τον μετέπειτα πολεοδομικό σχεδιασμό των Νέων Πόλεων του μοντέρνου κινήματος. Στη δεύτερη ομάδα περιλαμβάνονται οι ειδικοί γραφειοκράτες που εισήγαξαν τους νέους κανονισμούς υγιεινής και τις πολεοδομικές υπηρεσίες, πρακτικές που εισήχθησαν ουσιαστικά από το Γάλλο Haussman. Εμείς θα ασχοληθούμε με τους ουτοπιστές, προσπαθώντας να εντοπίσουμε εάν και κατά πόσο οι σχεδιασμένες εκ του μηδενός προτάσεις τους επιβάλλουν μια μορφή ελέγχου στην κοινωνία στην οποία απευθύνονται.

Μετά τη «σφαγή του Πήτερλω»⁹, το 1819, η πολεοδομία, η οποία μέχρι τότε είχε κρατηθεί στη σκιά της απολυταρχικής εξουσίας, χάνει τη

φαινομενική αδιαφορία της για τις κοινωνικές διαμάχες, χάνοντας επίσης και τη φαινομενική της ικανότητα να ρυθμίζει, αυθαίρετα και μια για πάντα, την ισορροπία των ανθρώπινων εγκαταστάσεων. Στόχος της δεν είναι πια η άμεση απόκτηση μορφολογικής τελειότητας, αλλά μια σειρά από επιμέρους τροποποιήσεις, ένας λογικός συμβιβασμός ανάμεσα στις διάφορες δυνάμεις που παίζουν κάποιο ρόλο, ένας συμβιβασμός που ανανεώνεται συνέχεια ανάλογα με τις αλλαγές στις σχέσεις των δυνάμεων αυτών.

Έτσι, το πλησίασμα στα προβλήματα της μοντέρνας πολεοδομίας γίνεται ξεκινώντας από ένα καθολικό ιδεολογικό μοντέλο, που παρουσιάζεται σαν μια εναλλακτική λύση στην υπάρχουσα πόλη και το οποίο επιχειρείται να πραγματοποιηθεί πειραματικά ευθύς εξαρχής και έξω από αυτήν (Benevolo, Λαζαρίδης, 1976 :188).

Ο Ένγκελς μιλώντας για τους σοσιαλιστές ουτοπιστές του 19ου αιώνα, αναφέρει πως «Είναι αλήθεια ότι οι εφευρέτες αυτών των συστημάτων βλέπουν την αντίθεση των τάξεων καθώς και τη δραστηριότητα των διαλυτικών στοιχείων μέσα στην ίδια την κυρίαρχη κοινωνία. Δε βλέπουν όμως από τη μεριά του προλεταριάτου καμία ιστορική πρωτοβουλία, κανένα δικό του πολιτικό κίνημα.» (Benevolo, Λαζαρίδης, 1976 :188).

Αποκρούουν κάθε πολιτική και ιδιαίτερα κάθε επαναστατική δράση, προσπαθώντας να φτάσουν στο σκοπό τους με «ειρηνικά μέσα». Και ο σκοπός δεν είναι άλλος από την καλύτερη οργάνωση της παράγωγης, ώστε να ακολουθήσει τη ραχδαία ανάπτυξη που επέφερε η Βιομηχανική Επανάσταση.

9. Στις 16 Αυγούστου του 1819 στην περιοχή του Αγίου Πέτρου στο Μάντσεστερ, μαζεύτηκαν πάνω από 60.000 άνθρωποι προκειμένου να καταγγείλουν με σφοδρότητα τη συντηρητική και αντιλαϊκή πολιτική των κυρίαρχων τάξεων και να ζητήσουν ταυτόχρονα και πολιτικές - οικονομικές μεταρρυθμίσεις προς ανακούφιση των λαϊκών μαζών. Το μεγάλο πλήθος και ο δυναμισμός των παρευρισκομένων θορύβησε ιδιαίτερα τις αρχές, οι οποίες διέταξαν έντρομες την εθνοφρουρά και το ιππικό να διαλύσει τη συγκεντρωση και να συλλάβει τους ομιλητές. Η επίθεση αυτή είχε ως αποτέλεσμα να σκοτωθούν 18 εργάτες και να τραυματιστούν εκατοντάδες. Οι πρωταγωνιστές της συγκεντρώσης συνελήφθησαν και οδηγήθηκαν σε δίκες και καταδίκες. Η βάρβαρη αυτή δολοφονική καταστολή έμεινε στην ιστορία του εργατικού κινήματος ως η σφαγή στο Πήτερλω. Η λέξη «Peterloo» υπήρξε επινόηση ενός δημοσιογράφου που ήθελε να δείξει ότι ο βρετανικός στρατός είχε αμαυώσει τη νίκη του στο Βατερλό με την αχριότητα που επέδειξε τέσσερα χρόνια αργότερα, όταν διέλυσε μια διαδήλωση στην πλατεία St Peter του Μάντσεστερ!

Προοπτικό σχέδιο του Φαλανστηρίου

43

44

45

Εικόνες από το εσωτερικό του Familister

46

Ο Fourier (1772-1837) για παράδειγμα, θεωρεί πως μια κοινωνία βασισμένη στα ατομικά και ταξικά οφέλη είναι ανήθικη και παράλογη, και για την επίτευξη της παγκόσμιας αρμονίας, χρειάζεται από κοινού προσπάθεια, ώστε να αναμορφωθεί η κοινωνία με τέτοιο τρόπο που να διασφαλίζεται η ικανοποίηση των ανθρῶπινων αναγκών με σεβασμό στα δικαιώματα και στα προνόμια των άλλων. Οι διαφορετικοί τύποι και τρόποι ζωής αντικαθίστανται από μια ορθολογικά δομημένη και λειτουργική μονάδα, την Phalanx (φάλαγξ), η οποία παίρνει τη θέση της κοινότητας, και η πόλη αντικαθίσταται από ένα μοναδικό κτίριο, το Phalanstery. Η Phalanx είναι, στην πραγματικότητα, μια πόλη-μινιατούρα, χωρίς ανοιχτούς δρόμους, εκτεθειμένους στο φυσικό περιβάλλον, αλλά με καλυμμένους διαδρόμους που προσφέρουν επικοινωνία σε όλα τα μέρη του κτιρίου. Ο Jean Baptiste Godin (1817-1889), επηρεάστηκε από την θεωρία της ουτοπικής πόλης του Fourier, προτείνοντας, με τη σειρά του το Familistere, μια μικρότερη έκδοση του μοντέλου του Fourier, στην οποία διατηρήθηκε η οργάνωση των χρήσεων της Phalanx, αλλά η γεωργική φύση της παραγωγής αντικαταστάθηκε από την βιομηχανική και εγκαταλείφθηκε το μοντέλο της κοινοτικής ζωής, το οποίο έδωσε την θέση του στην οικογενειακή αυτονομία. Ο Godin εφάρμοσε την θεωρία του στο δικό του χυτήριο σιδήρου, στην Guise. Το 1886, η κοινότητα αριθμούσε 400 περίπου οικογένειες και αποτέλεσε τη μοναδική επιτυχημένη προσπάθεια πραγματοποίησης των θεωριών των ουτοπικών σοσιαλιστών κατά τον 19ο αιώνα.

Επιπλέον, ο Henri de Saint-Simon (1760-1825) θεωρεί πως, σε έναν κόσμο επιστημονικής ανάπτυξης δίχως προηγούμενο, η λογική οργάνωση της κοινωνίας είναι απαραίτητη και η «επιστήμη του ανθρώπου» πρέπει να εγκαθιδρυθεί ως θεμέλιο της ηθικής της κοινωνίας. Στόχο αποτελεί η διαδοχή των δεσποτικών εξουσιών από μια κυβέρνηση ορθολογικής διοίκησης, τους «βιομηχανικούς» (τεχνικοί και εργατική τάξη).

Καθίσταται λοιπόν φανερό, πως επιχειρείται η άμβλυση της πάλης των τάξεων, συμβιβάζοντας τις αντιθέσεις και κάνοντας ουσιαστικά έκκληση στην καρδιά και στο βαλάντιο των αστών φιλανθρώπων. Έτσι, το σοσιαλιστικό πνεύμα πολύ συχνά εξωθήθηκε αλλά και εξώθησε στη διαμόρφωση ενός ασαφούς αισθήματος «συμπάθειας» για τα δεινά των φτωχών και σε μια εξίσου συγκεχυμένη επίκληση για καθολική συμπαράσταση και παγκόσμια αλληλεγγύη, αντί να βοηθήσει στο ξεκαθάρισμα των επιλογών.

Σύμφωνα με αυτή τη λογική ο Robert Owen (1771-1858) θεωρεί πως για να βελτιωθεί το σύνολο των ατόμων σε μια κοινωνία, θα πρέπει κατ' αρχάς να αναδημιουργηθεί το ίδιο το περιβάλλον. Στην επιχείρησή του στο New Lanark της Σκωτίας εφάρμοσε την ιδέα του στην πράξη. Εισήγαγε σειρά βελτιώσεων στη ζωή των εργατών του, όπως καλύτερο μισθό, λιγότερες ώρες εργασίας, καλύτερο κατάλυμα και, το 1816 ιδρύει τον οργανισμό «Ίδρυμα για την Διάπλαση του Χαρακτήρα». Στο σχεδιασμό της ουτοπικής πόλης του Owen, μια κεντρική πλατεία, στο σχήμα παραλληλόγραμμου, έχει πάρει τη θέση του εξουσιαστικού πυρήνα παλιότερων ουτοπικών σχεδίων. Όπως και οι υπόλοιποι ουτοπιστές του 19ου αιώνα, ο Owen ουσιαστικά σχεδιάζει μια πόλη για εργάτες, για περισσότερο χαρούμενους βέβαια εργάτες, με στόχο αυτού

47 New Lanark

48 New Lanark

να γίνουν καλύτεροι και πιο αποδοτικοί.

Συμπεραίνουμε λοιπόν, πως η ουσία του ελέγχου μέσα στα σχέδια των ουτοπιστών του 19ου αιώνα βρίσκεται ακριβώς στην λογική ενός ολοκληρωτικού σχεδιασμού, που δεν αφήνει εν τέλει πολλές πτυχές της ζωής να εξελιχθούν διαφορετικά από αυτό που οι ίδιοι έχουν οραματιστεί. Προκειμένου να κρατήσουν τους εργάτες ικανοποιημένους και άρα αποδοτικούς, πέρα από το σχεδιασμό των κατοικιών τους δίπλα στο εργοστάσιο, προχωρούν σε προτάσεις που επιδιώκουν να οργανώσουν τη ζωή των εργαζομένων σε όλα τα επίπεδα και όχι μόνο σε αυτό της εργασίας. Όμως, όταν η ιδιότητα του εργάτη, μέσα στην ιδανική πόλη, είναι αυτή που κυριαρχεί στις σχεδιαστικές αποφάσεις που λαμβάνονται, δεν μπορεί παρά ο σχεδιασμός να πραγματοποιείται με μια λογική ελέγχου, ικανή να διατηρεί την ομοιομορφία, αλλά και να καταπνίγει τη διαφορετικότητα.

Στη συνέχεια, τα τεχνικά χαρακτηριστικά των προτάσεων των ουτοπιστών αποσπάρθηκαν τελικά από την κοινωνική αναμόρφωση που πρότειναν και χρησιμοποιήθηκαν από τον πατερναλιστικό ρεφορμισμό για να διατηρηθεί η κοινωνική τάξη που επικρατούσε και που βρισκόταν κάτω από την απειλή της επανάστασης.

Έχουμε συνεπώς παραδείγματα όπως το πρότυπο χωριό Saltaire που ιδρύθηκε το 1853 στο Yorkshire από το βιομήχανο, πρώην δήμαρχο (1848) και αρχηγό της αστυνομίας (1845) Titous Salt. Το νέο χωριό είχε τελικά πάνω από 800 κατοικίες σε φαρδείς δρόμους με μεγάλη τραπεζαρία, κουζίνα, λουτρό, πλυσταριά, πτωχοκομείο για τους συνταξιούχους εργαζομένους, νοσοκομείο, ιατρείο, εκπαιδευτικό ίδρυμα, εκκλησία και καλλιεργήσιμη γη, προκειμένου να βελτιωθεί η διατροφή των εργαζομένων¹⁰.

Δεν υπάρχουν περιθώρια να αμφισβητηθεί

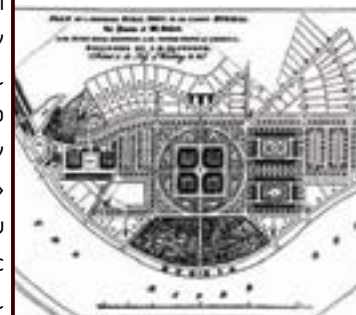
η πολιτική ερμηνεία τέτοιου είδους εγχειρημάτων. Οι λαϊκές διαδηλώσεις του 1842-1848 που είχαν ξεκινήσει από το γεγονός ότι εξακολουθούσαν να είναι εντελώς αφόρητες οι συνθήκες ζωής, είχαν ήδη φέρει στο προσκήνιο τη δύναμη της λαϊκής πίεσης πάνω στους θεσμούς.

Βέβαια, την εποχή μετά το 1848 παρατηρείται μια στροφή, όπου κάποιοι αρχίζουν να ονειρεύονται πάλι μια γεωμετρική εικόνα της πόλης, τόσο ομοιόμορφη και κανονική όσο ανομοιόμορφα και ακανόνιστα ήταν τα πολεοδομικά συγκροτήματα που υπήρχαν. Το αποτέλεσμα είναι προτάσεις όπως αυτές για τις πόλεις Hygeia του Benjamin Ward Richardson και η Victoria του James Silk Buckingham. Μοιάζουν με τις ιδεώδεις πόλεις της Αναγέννησης, όχι τόσο εξαιτίας της συχγένειάς τους σε επίπεδο κουλτούρας, όσο γιατί είχαν και αυτές έναν στόχο ανάλογο : να επιβάλλουν μια «τάξη» που να αντιπαρατεθεί στην «αταξία» του περιβάλλοντος. Η πόλη Victoria σχεδιάστηκε σύμφωνα με τα πρότυπα του λαβυρίνθου. Οι οκτώ κύριες διαδρομές προς το κέντρο είχαν το ονομασίες κλασικών και των χριστιανικών αρετών, όπως η ενότητα, η ειρήνη, η ομόνοια και η φιλανθρωπία. Ο Buckingham υποστήριξε ότι το σχέδιό έχινε κατ'αυτόν τον τρόπο για να «αποφύγει τα δεινά του κομμουνισμού».

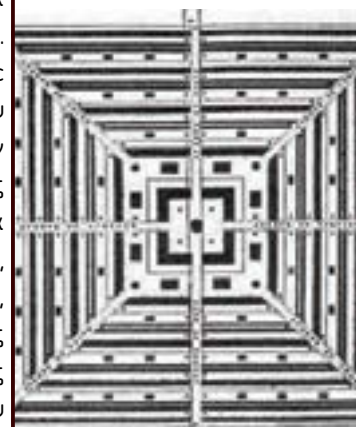
Κλείνοντας, αξίζει να αναφέρουμε τα λεγόμενα του Ένγκελς πάνω σε αυτό του είδους τον πατερναλιστικό σχεδιασμό των αστών φιλανθρώπων. «Οι πατερναλιστικές πρωτοβουλίες που προορίζονται να καλυτερεύσουν την ποιότητα των κατοικιών, δεν καταργούν τα slums και τις τρώγλες, αλλά μόνο τα μετατοπίζουν σε άλλες ζώνες και αυτό γιατί η ύπαρξή τους είναι εγγενές χαρακτηριστικό του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.» (Benevolo, Λαζαρίδης, 1976 :305).

49 Saltaire

50 Hygeia

51 Victoria

10. <http://whc.unesco.org/en/list/1028>

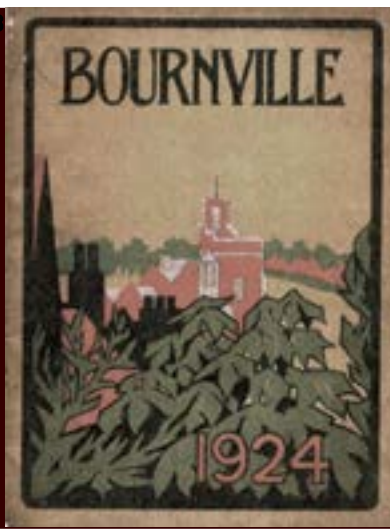
11. Το κίνημα «Τέχνες και Χειροτεχνίες» δημιουργήθηκε στην Αγγλία και υπερασπίζεται την αυτόνομη αξία των «εφαρμοσμένων» τεχνών σε σχέση με τις λεγόμενες Καλές Τέχνες. Κύριος εισηγητής του κινήματος ο William Morris (1834-1896), ποιητής, ζωγράφος, τεχνίτης και διακοσμητής, ασκούσε κριτική στα βιομηχανοποιημένα καταναλωτικά αγαθά της εποχής του και μαζί με τους ομοϊδεάτες του απαιτούσε την αναζήτηση του χειροποίητου προϊόντος. Επεδίωκε να αντιμετωπίσει την κρίση των διάφορων επαγγελματιών που δημιουργήθηκε από την εκβιομηχάνιση της παραγωγής. Ο Morris ήταν από τους πρώτους που αντιμετώπισαν τα καλλιτεχνικά και τα κοινωνικά προβλήματα της καθημερινής ζωής σε σχέση με τη βιομηχανική ανάπτυξη, θεωρώντας την ως μια από τις αιτίες της κοινωνικής παρακμής. Το κίνημά του συνδέεται τόσο με τα σοσιαλιστικά κινήματα των αρχών του 20ού αιώνα όσο και με τα νέα καλλιτεχνικά ρεύματα. Στόχευε όμως στην εξάλειψη της ασχίμιας των βιομηχανικών προϊόντων και όχι στην εξάλειψη των αιτιών της κοινωνικής παρακμής.

Σύμφωνα με τον Frampton, «η εξέλιξη του Κινήματος της Κηποιόπολης, την τελευταία δεκαετία του αιώνα, ήταν στενά συνδεδεμένη με τη εξέλιξη του Κινήματος Arts and Crafts» (Frampton, 2000 :52). Από το 1878, ο Shaux, επηρεασμένος από το κίνημα Arts and Crafts¹¹ και την αγάπη του William Morris για τη δεξιοτεχνία και τη χειροτεχνία, δημοσίευσε το «Sketches for Cottages and Other Buildings». Σε αυτό το βιβλίο παρουσίαζε πολλά σχέδια για εργατικές κατοικίες διαφόρων μεγεθών καθώς και μια βασική τυπολογία δημόσιων κτιρίων για την ιδανικά αυτάρκη κοινότητα. Την επόμενη χρονιά εμφανίστηκε η πρώτη πατερναλιστική «κηποιόπολη». Η Bournville του George Cadbury, στο Μπέρμινγχαμ, που σχεδιάστηκε από τον Ralph Heathon και άλλους αρχιτέκτονες. Για να αποφευχθεί ο κίνδυνος πλήρους ελέγχου του συγκροτήματος από την εταιρεία Cadbury, δημιουργήθηκε το 1900 ένας ανεξάρτητος οργανισμός για να διαχειρίζεται τα προβλήματα του οικισμού, το Bournville Village Trust..

Garden Cities

3.3

Το πείραμα του Bournville ενισχύθηκε από τη δημοσίευση του βιβλίου του Άγγλου στενογράφου Ebenezer Howard (1850-1928) με τίτλο «Garden Cities of Tomorrow» το 1898. Η πρότασή του συνδύαζε τη διασπορά των πόλεων με τον αποικισμό της υπαίθρου και την αποκεντρωμένη διοίκηση. Το κέντρο της πόλης είναι το «κρυστάλλινο παλάτι», που παραπέμπει ευθέως το ιστορικό σύμβολο του αγγλικού εμπορικού και πολιτιστικού επεκτατισμού του 19ου αιώνα που χτίστηκε για να στεγάζει τη Μεγάλη Έκθεση του Λονδίνου το 1851 και αποτελεί για πολλούς τον πρώτο ναό του κεφαλαίου. Το κρυστάλλινο παλάτι (που τόσο μισούσε ο William Morris) μοιάζει βέβαια πολύ περισσότερο με τις στοές από σίδηρο και χυαλί που τόσο θα εντυπωσίαζαν τον Walter Benjamin με την καταπιεστική τους φαντασμαγορία. Παράλληλα τα άσυλα για τους τυφλούς, τους κουφούς και τους επιληπτικούς θα υλοποιούνταν για ακόμα μια φορά από τους βικτωριανούς φιλανθρώπους

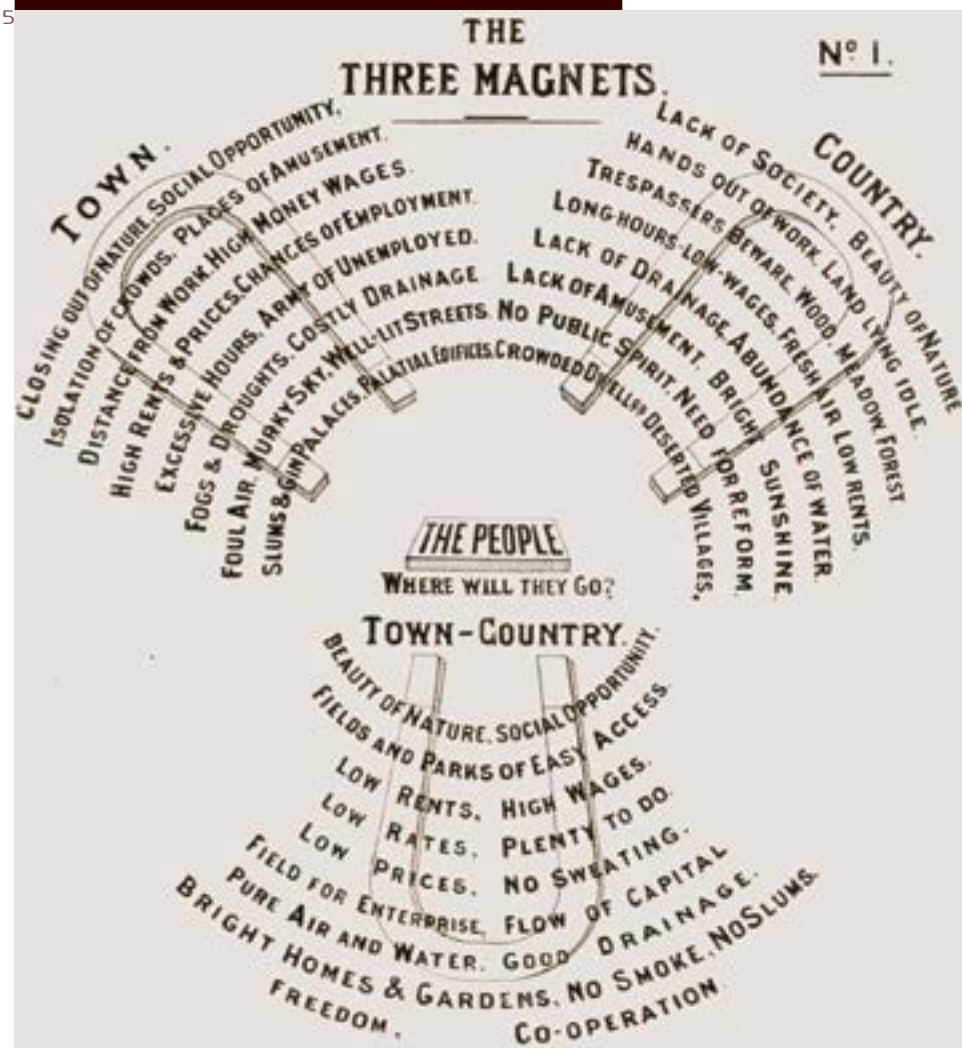
Ο Howard υποστήριζε ότι μια τέτοια πόλη, ως συμπληρωματικό στοιχείο του συνεταιριστικού κινήματος, έπρεπε να αντλεί τους πόρους της από έναν ισορροπημένο συνδυασμό βιομηχανίας και γεωργίας. Θεωρούσε απαραίτητη την ενίσχυση των εργατικών σωματείων, με στόχο τη χρηματοδότηση προγραμμάτων κατοικίας, συνεταιριστικών μορφών ιδιοκτησίας της γης, πολεοδομικών μελετών και μετροπαθών μεταρρυθμίσεων (Frampton, 2000 :52).

Παρά την τολμηρή βέβαια, για εκείνη την περίοδο της βιομηχανικής έκρηξης, πρότασή του, ήταν ουσιαστικά έτοιμος να συμβιβαστεί. Ο Howard ήταν υπέρ της ελεύθερης επιχείρησης και υποστήριζε μάλλον τη σταδιακή πορεία προς τη μεταρρύθμιση παρά την επαναστατική δράση και πρακτική. Η πραγματική Νέα Πόλη θα πρέπει αφενός να αποτρέπει τη δημιουργία προϋποθέσεων για το ξέσπασμα βίαιων εξεγέρσεων, από την άλλη όμως πρέπει να μη δεσμεύεται από τις προλήψεις της υπαίθρου.

Ο Howard, ανυπόμονος να δει τα σχέδιά του να υλοποιούνται, ίδρυσε την πρώτη Garden City Association (Ένωση Κηπουπόλεων) στο Λονδίνο οκτώ μόλις μήνες μετά την πρώτη έκδοση του βιβλίου του, το 1899. Έτσι, όταν βιομήχανοι και ανθρωπιστές σοσιαλιστές όπως ο Bernard Shaw επέλεξαν για την υλοποίηση του σχεδίου της κηπούπολης στην Αγγλία τον Raymond Unwin, ένα μέλος της Σοσιαλιστικής Λίγκας, που ήταν ταυτόχρονα μεσαιωνιστής και είχε συχνά εκφραστεί υπέρ των βίαιων ταξικών αντιπαραθέσεων, ήδη είχε λάβει χώρα μία σημαντική κοινωνική συμμαχία (Boos, 1998 :5-27).

Όλες οι ιδέες ήταν ευπρόσδεκτες για την πρώτη εφαρμοσμένη κηπούπολη, αρκεί να μην αμφισβητούσαν ριζικά τον τρόπο ζωής της πόλης, αρκεί, καλύτερα, να τον συνόδευαν ως

55

Το διάγραμμα των «τρών μαγνητών» του Howard, σύνδεση πόλης-υπαίθρου

56

μια πιο υγιεινή και ευχάριστη εκδοχή του. Ουσιαστικά έπρεπε να αφαιρεθούν όλα τα χαρακτηριστικά που πολιτικό κοινοτισμόν, τα οποία ίσως διαφαίνονταν διακριτικά στο έργο του Howard, μιας και ο ίδιος ήταν επηρεασμένος από το έργο του Πιοτρ Κροπότκιν (Geertse, 2008).

Ο πολιτικός κοινοτισμός ανάχεται στο μοντέλο της κοοπερατίβας - κολλεκτίβας (και όχι της κοινότητας ή του Κράτους) που προτείνεται για την κηπόνπολη στον «αποκεντρωμένο κομμουνισμό» του Πιοτρ Κροπότκιν, κυρίως μάλιστα στο έργο του «Αλληλοβοήθεια» (1888-1896), όπου περιγράφει την τάξη και τη συνοχή στις κοινότητες των πρωτόγονων και στο «Χωράφια, Εργαστήρια, Εργαστήρια» (1898), όπου μιλά για τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις ως αποτελεσματικότερες από τις μεγάλες. Εκεί, ο Κροπότκιν μιλά και για την απουσία ιδιοκτησίας της γης ως προτύπου διαχείρισης πολύ πιο παραγωγικό και υγιές από το υπάρχον της γαιοκτησίας. Μέχρι τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο ο ελευθεριακός σοσιαλιστής Gustav Landauer, προσπάθησε να προωθήσει αυτό ακριβώς το πρότυπο - διακηρύττοντας ότι η σχέση του κεφαλαίου διαλύεται μόνον με την εχκαθίδρυση διαφορετικών σχέσεων μέσα στην κοινότητα.

Η πρώτη κηπόνπολη Letchworth, σχεδιασμένη από τους Raymond Unwin και Barry Parker, που άρχισε να χτίζεται το 1904, αποτελεί ίσως τη μεγαλύτερη δυνατή απόκλιση από το αρχικό διάγραμμα του Howard. Ήδη από αυτό το παράδειγμα φαίνονται οι προθέσεις ελέγχου σε βάρος της εργατικής τάξης καθώς η σιδηροδρομική γραμμή διχοτομεί την πόλη, ενώ η βιομηχανία, εντελώς σκόπιμα, εισχωρεί στις περιοχές κατοικίας (Frampton, 2000 :52). Για ακόμα μια φορά, τα φτωχότερα στρώματα που θα μετεγκατασταθούν σε αυτή την πόλη, αντιμετωπίζονται ως βιομηχανικοί εργάτες, οι

57

6. Piano di Letchworth - Garden City.

58

οποίοι επιβάλλεται να βρίσκονται κοντά στο εργοστάσιο, ώστε να εξυπηρετείται καλύτερα η παραγωγή. Επιπλέον, με τη διάσπαση της πόλης από τη σιδηροδρομική γραμμή καθίσταται ευκολότερη η απομόνωση και ο διαχωρισμός των δύο επιμέρους τμημάτων. Στο ένα τμήμα βρίσκεται το κέντρο, ουσιαστικά, της πόλης, ενώ στο άλλο και δίπλα στο σιδηρόδρομο, βρίσκονται πολλές εργοστασιακές μονάδες, πίσω από τις οποίες υπάρχουν και περιοχές κατοικίας, εμφανώς εγκλωβισμένες μεταξύ των βιομηχανικών μονάδων και της πράσινης ζώνης. Η Ένωση Κηπουπόλεων πρόβαλε το παράδειγμα του Letchworth, πριν καν ολοκληρωθεί, ως υπόδειγμα κοινωνικής αναμόρφωσης. Οι βασικές αρχές, όμως, της Κηπούπολης θυσιάστηκαν χάριν μιας περισσότερο εμπορικής προπαγάνδας. Το 1906 μάλιστα άλλαξε ο Γενικός Διευθυντής της πόλης και τη θέση του πήρε ένας έμπειρος κτηματομεσίτης, ο οποίος έκανε σαφές πως δεν ήθελε πλέον τα γραφικά εξοχικά σπίτια του Unwin για τους εργάτες, αλλά τετράγωνα κουτιά. Επιπλέον, την ίδια περίοδο, και ενώ η Ένωση Κηπουπόλεων στην αρχή δεν επιθυμούσε την κρατική παρέμβαση, η νέα φιλελεύθερη διοίκηση καθώς και απουσία εμπιστοσύνης στην εθελοντική δράση οδήγησαν στην αναζήτηση της κρατικής υποστήριξης (Geertse, 2008)

Συνεπώς, από τον Ιούνιο του 1909 το Κοινοβούλιο πέρασε τον πρώτο Πολεοδομικό Νόμο και η Ένωση μετονομάστηκε σε «Garden Cities and Town Planning Association». Όπως υποδηλώνει και το νέο όνομα, η προπαγάνδα για έναν επίσημο πολεοδομικό σχεδιασμό έγινε πρωταρχικός στόχος, καθώς η Ένωση είδε τον εαυτό της ως τον πρωτοστάτη στα ζητήματα του πολεοδομικού σχεδιασμού.

Τόσο ο Χάουαρντ όσο και ο Κροπότκιν θα διαπίστωναν το 1910, όταν συναντήθηκαν στο

Πολεοδομικό Συνέδριο του Λονδίνου πως δεν μιλάμε πια για κηπουπόλεις αλλά για κηπο-προάστεια (Freestone, 2000). Ο Unwin μάλιστα δήλωσε το 1912 ότι αυτή η εξέλιξη ήταν απόλυτα θεμιτή. Είχε χίνει πλέον φανερό πως χωρίς ένα όραμα συνολικής απελευθέρωσης, δεν υπάρχει ελεύθερη κοινότητα. Ο αντικρατισμός, καθώς και ο αντιεθνικισμός, στοιχεία με τα οποία συνέδεε ο Κροπότκιν την αποκέντρωση αυτή, καθώς και η απόλυτη εμπιστοσύνη στην ανθρωπινή νόηση, η οποία αρκούσε για να υλοποιήσει τις αναγκαίες αλλαγές στην καθημερινή ζωή και την παραγωγή, (Anakimović, Woodcock, 1950) είχαν υποχωρήσει. Ο κοινοτισμός είχε εξοριστεί ως θρησκευτικός, ενώ το ίδιο συνέβη και με τον αυτόνομο κολεκτιβισμό στην παραγωγή.

Ο Howard σύντομα αρνήθηκε τα δάνεια από τον Κροπότκιν, αλλά και χαιρέτισε την αποπομπή του Λαντάουερ και των φίλων του από τις εργατικές Διεθνείς. Όμως, όπως ο κοινοτισμός χωρίς κοινοκτημοσύνη και ο κολεκτιβισμός χωρίς αυτοδιαχείριση γίνονται απλά συνεταιρισμοί, έτσι και η κηπούπολη, διαζευχμένη από το ζήτημα της ιδιοκτησίας και της διαχείρισης, έχανε προάστιο.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, ο Unwin σχεδιάζει το 1907 το Hampstead, όχι πλέον μια ανεξάρτητη πόλη, σαν αυτές που πρότεινε ο Howard, αλλά ένα κηποπροάστιο εξαρτώμενο πλήρως από το Λονδίνο. Στο προάστιο αυτό μάλιστα παρατηρείται η δημιουργία ενός οδικού δικτύου, σχεδιασμένου με τέτοιο τρόπο, ώστε να διατηρεί την ανεπιθύμητη κίνηση απ' έξω.

Με βάση την παραπάνω ανάλυση, γίνεται φανερό πως οι Κηπουπόλεις ήταν μια προσπάθεια για τη φυσική εξάλειψη των slums και την επανατοποθέτηση των φτωχότερων στρωμάτων σε παρθένα εξωαστικά περιβάλλοντα,

όπου ο έλεγχος των χρήσεων της γης και της οικονομικής ανάπτυξης ήταν ευκολότερος. Οι Κηπουπόλεις όμως κατέληξαν να αποκαλούνται από πολλούς υπνωτήρια καθώς η επιμονή στη γραφικότητα και η απομόνωση των περιοχών κατοικίας καθώς και η τάση για διάχυση, οδήγησαν όπως θα δούμε στη συνέχεια μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, με το κίνημα των Νέων Πόλεων, στην αποξένωση αλλά και στον έλεγχο.

Όπως γράφει ο Richard Sennet το 1970, «Το κοινό μοίρασμα μεταξύ των ανθρώπων είναι ένα απαραίτητο στοιχείο επιβίωσης το οποίο τους φέρνει κοντά. [...]Κάθε οικογένεια μπορεί να έχει το δικό της υπαίθριο χώρο, το δικό της κήπο και να αποσύνεται στην αυτοσυντήρητη κατοικία της. Αυτό σημαίνει ότι το αίσθημα της κοινότητας, του να είσαι κατά κάποιον τρόπο συγγενής και δεμένος με τους άλλους, διακόπτεται.»

Και σε αυτό το σημείο ο έλεγχος γίνεται ευκολότερος. Διότι όπως αναφέρει και ο Foucault, στο «Επιτήρηση και Τιμωρία», μια από τις βασικότερες πρακτικές ελέγχου είναι αυτή κατά την οποία «ο πειθαρχικός χώρος» διαιρείται σε τόσα τμήματα, όσα είναι και τα σώματα ή στοιχεία που πρέπει να κατανεμηθούν. «Απαραίτητο είναι να εξουδετερώνονται οι συνέπειες των αμφίροπων κατανομών, η ανεξέλεγκτη εξαφάνιση των ατόμων, οι άτακτες μετακινήσεις τους, η μη-χρησιμοποίησιμη και επικίνδυνη συναδέλφωσή τους. Τακτική λοιπόν αντι-λιποταξίας, αντι-περιπλάνησης, αντι-συσπείρωσης.» (Foucault, 2011 :190).

Η πρώτη «χρυσή εποχή» των αγχλικών κηπουπόλεων φτάνει στο τέλος της όταν ξεσπούν τα πρώτα κύματα του πολέμου το 1914. Επιρροές του σημαντικού αυτού κινήματος θα συναντήσουμε στη δεύτερη εποχή των μεγάλων επεκτάσεων και των Νέων Πόλεων - δορυφόρων μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Πολλές ευρωπαϊκές

χώρες, ιδιαιτέρως η Γερμανία και η Γαλλία, ανοικοδόμησαν τις πόλεις τους πάνω στο πολεοδομικό σχεδιασμό του Χάουαρντ. Ιδιαίτερη απήχηση είχε και στην Αμερική, όπου όπως θα δούμε στη συνέχεια το αμερικάνικο και αγχλικό μοντέλο πόλεων έχουν αρκετά κοινά στοιχεία, βασισμένα στη λογική της διάχυσης και της κοινότητας, στοιχεία που θα συναντήσουμε και στις προτάσεις του Frank Lloyd Wright.

59

3.4

Cite Industrielle

Η φωτογραφία, ο κινηματογράφος, η υδροηλεκτρική παραγωγή, η παραγωγή αυτοκινήτων και η αεροπολία, όλα έκαναν την εμφάνισή τους στο διάστημα από το 1882 μέχρι τις αρχές του αιώνα. Οι επιδράσεις αυτού του τεχνικού περιβάλλοντος σίγουρα εκφράστηκαν στο σχέδιο του Tony Garnier για μια «Cite Industrielle», που παρουσιάστηκε δημόσια για πρώτη φορά το 1904, ένα σχέδιο στο οποίο διακήρυσσε την πεποίθησή του ότι οι πόλεις του μέλλοντος πρέπει να βασίζονται στη βιομηχανία. Η Cite αποσκοπούσε να αποτελέσει όχι μόνο τεχνολογικό αλλά και κοινωνικό υπόδειγμα¹². Εντάσσεται στην παράδοση μιας αρχιτεκτονικής για ουτοπικές κοινωνίες, όπως του Fourier και του Owen. Πάνω απ' όλα ήταν μια σοσιαλιστική πόλη, χωρίς τείχη και ατομική ιδιοκτησία, χωρίς εκκλησίες και στρατώνες, χωρίς αστυνομία και δικαστήρια.

Το 1917, ο Garnier, δημοσίευσε τα σχέδιά του για τη νέα ιδανική «Βιομηχανική Πόλη». Τοποθετημένη στην απότομη όχθη ενός ποταμού, μέσα σε ένα ορεινό τοπίο, η βιομηχανική πόλη του Garnier με τους 35.000 κατοίκους είναι ενταχμένη με ευαισθησία στο περιβάλλον της και οργανωμένη κατά ζώνες. Οι ζώνες αυτές, αποτελώντας πρόδρομο των αρχών του μοντέρνου κινήματος, αντιστοιχούν σε τέσσερις βασικές λειτουργίες: εργασία, κατοικία, υγεία, ψυχαγωγία. Στα σχέδια της πόλης εκφράστηκε ακόμη και το χαλλικό τοπικιστικό κίνημα, γι' αυτό και ο Garnier συμπεριέλαβε μια μεσαιωνική πόλη στα όρια της βιομηχανικής πόλης του. Η σημασία που απέδιδε σε μια τέτοια υποδομή φαίνεται στη χωροθέτηση του κύριου σιδηροδρομικού σταθμού, που

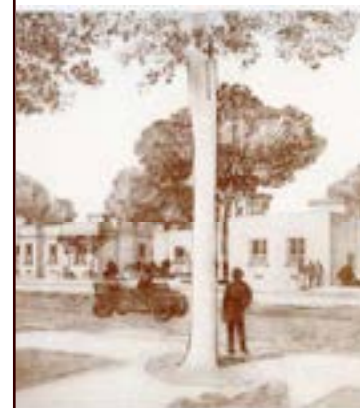
βρισκόταν πολύ κοντά σ' αυτό το τοπικό κέντρο. Επίσης, για πρώτη φορά, ο Garnier προχωράει στο διαχωρισμό της βιομηχανίας από την πόλη καθώς την τοποθετεί στη χαμηλότερη στάθμη του εδάφους, ενώ η πόλη απλώνεται προς ένα υψίπεδο και εποπτεύει την κοιλάδα.

Μεταξύ των δύο περιοχών περνάει η σιδηροδρομική γραμμή, η οποία και τις συνδέει. Ο Garnier περιέγραψε με κάθε λεπτομέρεια, σε διαφορετικές κλίμακες, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των κτιριακών τύπων του, δίνοντας παράλληλα ακριβείς υποδείξεις ως προς τον τρόπο κατασκευής τους, χρησιμοποιώντας σκυρόδεμα και ατσάλι. Από το 1804, την εποχή της ιδανικής πόλης Chaix του Ledoux, δεν είχε εμφανιστεί κάτι τόσο πλήρες και συνεκτικό.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθούμε στο ρόλο του καννάβου, που χρησιμοποιεί ο Tony Garnier, τόσο ως εργαλείο κατάκτησης της υπαίθρου, αλλά και για να δημιουργήσει ένα ανοιχτό σύνστημα, το οποίο θα μπορεί να εξαπλωθεί σύμφωνα με τις ανάγκες της μεταβαλλόμενης βιομηχανικής κοινωνίας. Είναι άλλωστε φανερό, πως δε μιλάμε πλέον για γραφικές κλειστές κηπουπόλεις αλλά για μοντέλα δημοκρατικά, καθώς αναπαριστούν τη βιομηχανική παραγωγή ως εργαλείο απελευθέρωσης. Δεν είναι καθόλου τυχαίο πως η Cite Industrielle επηρέασε σημαντικά το σχεδιασμό των πόλεων στη Σοβιετική Ένωση με χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτό της Magnitogorsk.

Η Cite Industrielle επεδίωκε να λειτουργεί ως μια σοσιαλιστική πόλη, οικονομικά αυτάρκης

Σκίτσα κατοικιών της Cite Industrielle, του Garnier

60

61

12. Μια πόλη όπου όλες οι ελεύθερες επιφάνειες λειτουργούν σαν σαν πάρκα. Ακόμα και στην περίπτωση των κατοικιών δεν υπάρχουν ιδιωτικές αυλές, κλειστές ή μη και όλες οι ελεύθερες επιφάνειες είναι προσβάσιμες από τους πεζόντες (http://www.halle-tony-garnier.com/en/lieu/tony_garnier).

χωρίς ατομική ιδιοκτησία. Παρόλα αυτά, μέσα από όλους τους νεωτερισμούς που εισήγαγε ο Garnier, πολλοί από τους οποίους αποτέλεσαν τον πρόδρομο των θέσεων του μοντέρνου κινήματος, εν τέλει φαίνεται να κυριαρχεί ως βασικό συστατικό για την καλύτερη λειτουργία της πόλης, αυτό που και ο ίδιος ο αρχιτέκτονας χρησιμοποίησε ως τίτλο της πρότασής του, η βιομηχανία. Ουσιαστικά, η βασική ιδιότητα που φαίνεται να αποδίδει ο αρχιτέκτονας στους κατοίκους της Cite Industrielle είναι αυτή του εργάτη της βιομηχανίας. Μπορεί τα εργοστάσια να κρατιούνται πλέον σε απόσταση από την κατοικία, αλλά η καθημερινότητα μοιάζει να νοηματοδοτείται από αυτά περισσότερο από ποτέ, με εξαίρεση ίσως το κτίριο των συγκεντρώσεων που βρίσκεται στο κέντρο της πόλης. Ο διαχωρισμός της πόλης σε ζώνες λειτουργιών, ο μονότονος ορθοκανονικός κάναβος στον οποίο εντάσσονται όλες οι πανομοιότυπες κατοικίες, σχεδιασμένες μέχρι την παραμικρή λεπτομέρεια, τα «ελεύθερα»

μέσα στο σχέδιο κτίρια του κέντρου της πόλης που δημιουργούν γύρω τους ακαθόριστους και ανοίκειους δημόσιους χώρους, είναι στοιχεία που τυποποιούν τη ζωή στην πόλη και την περιορίζουν στα πλαίσια που επιβάλλουν οι λογικές της λειτουργικότητας, της υγιεινής και της οργανωμένης βιομηχανικής παραγωγής.

Η Cite Industrielle δεν σχεδιάστηκε για να επιβάλλει τον κοινωνικό έλεγχο. Δεν προωθεί κοινωνικές ανισότητες, διαχωρισμούς, ούτε όπως φαίνεται ορίζει μια εξουσιαστική κεντρική αρχή ικανή να ελέγχει όλα τα φάσματα δραστηριοτήτων των κατοίκων. Η πόλη αυτή άλλωστε, μέσα από την ουτοπική θεώρηση του Garnier, δεν θα έχει ανάγκη ούτε από νόμους για να λειτουργεί. Είναι περισσότερο η μονομέρεια ως προς την αναγνώριση των διαφορετικών πτυχών που οφείλει να προσφέρει η ζωή στην πόλη, και όχι ο σχεδιασμένος έλεγχος, που μπορεί να εγκλωβίσουν τους κατοίκους σε μια μονοτονία και τυποποίηση της καθημερινότητάς τους.

3.5

από τη Cite Industrielle στο zoning και τη λειτουργική πόλη του μοντέρνου κινήματος. Τα παραδείγματα των Ville Radieuse (1924) και Brasilia (1975)

Μέσα από το πρότυπο της βιομηχανικής πόλης του Tony Garnier αλλά και τα σχέδια της γραμμικής πόλης του Arturo Soria y Mata, εισάγονται οι βασικές αρχές του διαχωρισμού των χρήσεων στον σχεδιασμό των πόλεων. Λίγα χρόνια αργότερα, μέσα από τις προτάσεις της Χάρτας των Αθηνών, του 4ου CIAM, οι οποίες περιλάμβαναν τις πράσινες ζώνες, την αραιή δόμηση με ψηλά κτίρια και το διαχωρισμό της κυκλοφορίας πεζών και αυτοκινήτων, θα επανέλθει και θα εδραιωθεί η ιδέα του διαχωρισμού των χρήσεων ή αλλιώς το λεγόμενο zoning. Η εργασία, η κατοικία, η κυκλοφορία και η αναψυχή αποτελούν ξεχωριστούς τομείς μέσα στην πόλη, ενώ όπου είναι δυνατόν η ζώνη της εργασίας υποδιαιρείται στα κτίρια των γραφείων και τα εργοστάσια (Scott, 1998).

Η ιδέες του CIAM με κύριο εκφραστή τους τον Le Corbusier, βασίζονταν στο ότι η εξυγιάνση της κοινωνίας θα έρθει μέσα από την ολική αναμόρφωση των πόλεων. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να γίνει εφικτό με το συνολικό -ολοκληρωτικό- σχεδιασμό πάνω σε ένα τοπίο, καθαρό από κάθε ιστορικότητα και από κάθε στοιχείο που δεν υπακούει στις αρχές του μοντερνισμού, ξεκινώντας από το μηδέν. Ο σχεδιασμός χαρακτηρίζεται από τον ορθολογισμό, την καθαρότητα των μορφών αλλά και τον αυστηρό καθορισμό των χρήσεων.

Οι ιδέες αυτές του CIAM, υπήρξαν διεισδυτικές στη διαμόρφωση των πόλεων: «η ανάπτυξη των πόλεων έχει συστηματικά επιτεθεί, και μερικές φορές επιτυχημένα εξαλείψει, το "κινούμενο χάος" της αστικής ζωής του 19ου

αιώνα, χαρακτηριστικό της οποίας ήταν οι παλιοί δρόμοι που περιλάμβαναν ένα ζωηρό μίγμα πεζών και κυκλοφορίας των οχημάτων, επιχειρήσεων και κατοικιών, πλουσίων και φτωχών» (Berger, 1982). «Η ομοιογένεια της ζωνοποίησης άλλωστε, αποσκοπούσε στο να ρυθμίσει την πρώιμη απαξίωση των επενδύσεων σε γη, κτίσματα και κατοικία, που προκαλούσε η τυχαία ανάμιξη των χρήσεων: να κρατηθούν τα κινέζικα πλυντήρια εκτός των περιοχών κατοικίας, τα μικρομάγαζα εκτός των πολυτελών εμπορικών οίκων, η βιομηχανία εκτός της κατοικίας.» (Νίκος Κομνηνός, 2005 :177). Σε αυτήν την διαδικασία ο αρχιτέκτονας κατέχει την απόλυτη εξουσία πάνω στην πόλη, βάζοντας σε φόρμες και καθορίζοντας τη ζωή των πολιτών μέσα από τον σχεδιασμό.

Το πιο ολοκληρωμένο παράδειγμα ίσως, που συγκεντρώνει όλες τις αρχές που διακατείχαν τη μοντέρνα σκέψη πάνω στην πολεοδομία και το όραμα του Le Corbusier για την ιδανική πόλη, αποτελούν τα σχέδια της Ville Radieuse (1924). Το έργο αυτό αποτελούσε το πρότυπο μίας πόλης τριών εκατομμυρίων κατοίκων, η οποία βασιζόταν στην αποδοτικότητα και στην εξασφάλιση ελεύθερων χώρων. Ένα από τα βασικά «συστατικά» της διαμόρφωσης της πόλης αποτελούσαν οι ουρανοξύστες, κατασκευασμένοι από χυαλί και ατσάλι. Τα κτίρια αυτά βρίσκονταν γεωμετρικά τοποθετημένα ανάμεσα σε πάρκα, κήπους και δρόμους ταχείας κυκλοφορίας. Στους επιβλητικούς αυτούς πύργους θα στεγαζόνταν οι ελίτ των πολεοδόμων, μηχανικών και διανοομένων οι οποίοι θα πρόσφεραν ομορφιά και πρόοδο σε όλη την κοινωνία. (Fishman, 1982)

Το σύστημα κυκλοφορίας που εξυπηρετούσε και συνέδεε τους τομείς της πόλης αποτελούνταν από δύο βασικά δίκτυα αυστηρά καθορισμένα

και αποκομμένα το ένα από το άλλο. Το ένα αποτελούσε το δίκτυο των πεζοδρόμων που προοριζόταν για την κυκλοφορία των πεζών. Το δεύτερο ήταν το δίκτυο κυκλοφορίας των οχημάτων, μέσω μεγάλων λεωφόρων, το οποίο υποδιαιρούνταν επιμέρους για τα αρχά και τα γρήγορα κινούμενα οχήματα. (Scott, 1998)

Ο ελεύθερος, δημόσιος χώρος στη Ville Radieuse είναι γραμμικός και παράγεται από την παράθεση διαφορετικών ενοτήτων και από την επανάληψη μοναδιαίων στοιχείων μέσα σε κάθε ενότητα, του σταυροειδή ουρανοξύστη της περιοχής των γραφείων, της ενότητας κατοικίας, της βιοτεχνικής μονάδας κλπ. Έτσι, μια διαφορετική σχέση κτισμένου και ελεύθερου χώρου καθιερώνεται, με τον ελεύθερο χώρο να είναι απλά το αρνητικό του κτισμένου και τα ασυνεχή και ασαφή όριά του να διαμορφώνουν το ενοποιητικό υπόβαθρο των διακριτικών μονάδων του κτισμένου.

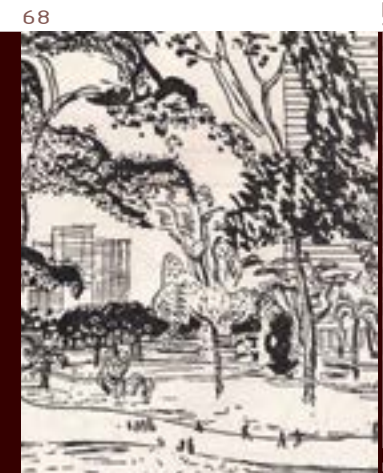
65

66

67

68

13. «Οι συνθέσεις προσεγγίζουν δύο εναλλακτικές τυπολογίες, του νατουραλιστικού φονξιοναλισμού των νέων πόλεων και του μνημειακού φονξιοναλισμού των νέων πρωτευουσών και των μεγάλων οικιστικών συνόλων.» (Κομνηνός, 1986 :51)

Στην ουτοπική πόλη του Le Corbusier λοιπόν, τα πάντα είναι υπολογισμένα με βάση την αποτελεσματικότητα, όλη η πόλη αποτελεί μία καλοκουρδισμένη μηχανή. Ο αέρας, το φως και οι διαστάσεις που χρειάζεται ο καθένας, ο τρόπος και ο χρόνος της εργασίας αλλά και της αναψυχής του κάθε κατοίκου είναι επιστημονικά υπολογισμένα και ακριβώς μετρημένα από τον παντοδύναμο αρχιτέκτονα, ο οποίος σε αυτήν την περίπτωση αντικαθιστά την κεντρική εξουσία του κράτους, τοποθετημένος στην «κορυφή της πυραμίδας». Τα άτομα στα οποία αναφέρεται η πόλη, οι κάτοικοί της, δεν έχουν την δυνατότητα να παρέμβουν με οποιονδήποτε τρόπο σε αυτήν την διαδικασία που προγραμματίζει τόσο λεπτομερώς τη ζωή τους, απλώς αποτελούν ίσως έναν στατιστικό παράγοντα στη διαμόρφωση αυτής.

Στο έργο του Haussmann στο Παρίσι κάποια χρόνια νωρίτερα, εκτός των άλλων είχαμε την διάνοιξη «οδών επιτήρησης» πάνω στα πρώην δαιδαλώδη και «απρόβλεπτα» στενά της πόλης. Έτσι και τώρα έχουμε την σχεδίαση μίας καλοκουρδισμένης πόλης, με τις λειτουργίες της να κινούνται σε εξαναγκασμένες τροχιές και απόλυτα εποπτεύσιμης, μέσα σε ένα σαρωμένο τοπίο στο οποίο εν τέλει όρθιοι μένουν μόνο οι μνημειώδεις ουρανοξύστες της. Όπως αναφέρει και ο David Harvey, «όταν για παράδειγμα ένας σχεδιαστής-αρχιτέκτονας όπως ο Le Corbusier ή ένας διαχειριστής όπως ο Haussmann, δημιουργεί ένα χτισμένο περιβάλλον στο οποίο η τυραννία της ευθείας γραμμής δεσπόζει, τότε πρέπει να εξαναγκαστικά να προσαρμόσουμε της καθημερινές μας συνήθειες.» (Harvey, 1989 :204)

Είναι η πολεοδομία της καταναλωτικής ευημερίας, της μαζικής παραγωγής και της μισθωτής εργασίας, που παρουσιάζεται με πολύμορφα προγράμματα και σχέδια επέκτασης,

ανάπλασης, επανασχεδιασμό, εξυγιάνσης, νέων πόλεων, νέων πρωτευουσών. Έτσι το διάστημα 1945-1975 έχουμε τη δημιουργία των : Defense, Νέες Πόλεις Γαλλίας, Βρετανίας, Σκανδιναβίας, Chandigarh και Brasilia¹³. Μπορεί η ουτοπική πόλη του Le Corbusier να μην πραγματοποιήθηκε, αποτέλεσε όμως οδηγό για την δημιουργία της Brasilia το 1975, το πιο κοντινό ίσως, στα πρότυπα της μοντέρνας πολεοδομίας και των ιδεών του Le Corbusier, υπαρκτό παράδειγμα.

Ο μεγαλόπνοος εθνικός προγραμματισμός μιας νέας βιομηχανικής χώρας και οι Οσμάνικές αντιλήψεις του προέδρου Kubitschek προδιαγράφουν την Brasilia σαν πρωτεύουσα της χώρας και νέο πολιτικό και πολιτιστικό κέντρο 500.000 κατοίκων. Οι αρχιτέκτονες Oscar Niemeyer και Luis Costa, έρχονται να σχεδιάσουν την πόλη της Brasilia, εμπνευσμένοι και πιστοί στις αρχές του μοντέρνου κινήματος και του Le Corbusier. Για τον σκοπό αυτό, παραχωρήθηκε από το κράτος η τεράστια άδεια έκταση όπου θα φιλοξενούνταν αυτή η πόλη, η «λευκή κόλλα» για την οποία πάντα επέμενε ο Le Corbusier.

Ο σχεδιασμός των αρχιτεκτόνων επηρεασμένος από τις ιδέες του Le Corbusier αλλά και από την Σοβιετική εκδοχή του αρχιτεκτονικού μοντερνισμού, προχώρησε με το όραμα της δημιουργίας μίας νέας κοινωνίας. Οι λειτουργίες της κατοικίας, της εργασίας, της αναψυχής και της κρατικής διαχείρισης ήταν όλες διαχωρισμένες σε ξεχωριστές ζώνες. Το σχέδιο της πόλης δεν πραγματοποιούσε την παραμικρή παραχώρηση στις πιθανές συνήθειες των κατοίκων, τις επιθυμίες τους ή τις παραδόσεις της Βραζιλίας, σε κανένα στοιχείο της ίδιας της ιστορίας. Ήταν μία πόλη η οποία θα μπορούσε να βρísκεται οπουδήποτε.

Σχέδιο της Brasilia

Αν και οι προθέσεις των αρχιτεκτόνων είχαν όντως τις ρίζες τους σε ένα κοινωνικό όραμα, εν τέλει το αποτέλεσμα τους διέψευσε. Σε κανέναν τομέα και σε καμία κλίμακα δεν κατάφεραν να λάβουν πραγματικά υπόψη τον άνθρωπο. Οι κατοικίες, μονότονα επαναλαμβανόμενες – με την πρόθεση της εξάλειψης των διακρίσεων και την προώθηση της συλλογικής ζωής– δεν άφηναν κανένα περιθώριο να φανούν χαρακτηριστικά που να μπορούν να ξεχωρίζουν τη μία από την άλλη. Αποτελούνταν από υπερμεγέθη μπλοκ κατοικιών, με αυστηρά γεωμετρικές όψεις, που δεν χωρούσαν «αλλοιώσεις» από το προσωπικό γούστο των ανθρώπων που τις κατοικούσαν. Το κάθε μπλοκ διέθετε το δικό του παιδικό σταθμό και νηπιαγωγείο.

Σε ότι αφορά στο δίκτυο των δρόμων, αυτοί αποτελούνταν από λεωφόρους αποκλειστικά δοσμένες στην μηχανοκίνητη κυκλοφορία. Οι δρόμοι είχαν ξεχυμνωθεί από κάθε έννοια δημόσιου χώρου και συνάντησης. Οι δημόσιοι χώροι αποτελούσαν «επίσημα» σχεδιασμένους χώρους για αυτόν το σκοπό όπως το θέατρο, το στάδιο, το μέγαρο κλπ. Οι μικροί, «ανεπίσημοι» δημόσιοι χώροι, όπως πεζοδρόμια, καφετέριες, χωνίες δρόμων, μικρά πάρκα, πλατείες χειτονιάς, δεν υπάρχουν. Αντί αυτών υπάρχει η Πλατεία, ένας αχανής αποχυμνωμένος χώρος, μακριά από κάθε έννοια ανθρώπινης κλίμακας. Αυτό το μνημειακό σύμπλεγμα της Πλατείας των τριών εξουσιών έχει προσδιοριστεί σα σύμβολο της νέας πρωτεύουσας και συμβολίζει τη συμφιλίωση της δημοκρατίας, του εκσυγχρονισμού με την τυπική μεγαλοπρέπεια του κράτους.

73

74

Τέλος, η σαφήνεια των περιγραμμάτων των κτισμάτων και ο αυστηρός διαχωρισμός των χρήσεων επεκτείνεται στη χωρική πόλωση των κοινωνικών τάξεων. Ο αρχικός κοινωνικός καταμερισμός υψηλών και χαμηλών εισοδηματικών κατηγοριών μεταξύ των superblock που προέβλεπε το σχέδιο, εντάθηκε με την οικοδόμηση των favelas, οικισμών των εργατών που έχτισαν την πόλη. (Κομνηνός, 1986)

3.6

από τις Garden Cities στην Broadacre City του Frank Lloyd Wright (1932)

Αν η βασική αξία του Howard είναι ο συνεταιρισμός, του Frank Lloyd Wright είναι η ατομικότητα (individualism).

Αν οι τυπικά μοντέρνοι αρχιτέκτονες του σοσιαλδημοκρατικού πνεύματος φαντάζονταν τη λειτουργική πυρηνική πόλη και οι αρχιτέκτονες της κομμουνιστικής Σοβιετικής Ένωσης τη συνεχή γραμμική πόλη, για τον Frank Lloyd Wright, το μέλλον της πόλης βασιζόταν στην «εξαφάνισή της».

Ο Wright οραματίστηκε την μετάλλαξη των ΗΠΑ σε έθνος ατόμων (individuals). Η ιδανική του πόλη, η «Broadacre» έφτασε την αποκέντρωση του Howard στα άκρα, πρότεινε την απόλυτη αποκέντρωση (extreme decentralization), στην οποία το κέντρο της κοινωνίας μετατοπίζεται στην ατομική οικογενειακή μονάδα, στο νοικοκυριό. Ο Wright θεωρεί πως η ατομικότητα εδραιώνεται με την ατομική ιδιοκτησία, στην ιδανική του πόλη, όπου ο κάθε άνθρωπος έχει το δικαίωμα να ζει τον τρόπο της ζωής που επιλέγει, στην δική του γη. (Fishman, 1982)

Πριν μελετήσουμε όμως τις νέες μορφές ελέγχου που εμφανίζονται μέσα από το παράδειγμα της Broadacre City και που εδραιώνονται τις επόμενες δεκαετίες στα πλαίσια του φαινομένου της προαστιοποίησης, θα εξετάσουμε πώς διαμορφωνόταν η πόλη εκείνη την περίοδο της βιομηχανικής άνθησης στην Αμερική και ποιες ήταν οι κυρίαρχες αντιλήψεις για τον αστικό τρόπο ζωής. Με την εμφάνιση του υπόγειου σιδηροδρόμου (1863), του ηλεκτρικού τραμ (1884) και με την καθιέρωση του τρένου ως μέσου καθημερινής μεταφοράς των

εργαζομένων στους τόπους εργασίας (1890), τα προάστια με τους κήπους υπήρξαν η «φυσική» συνέχεια της επέκτασης της πόλης. Ο οικοδομικός οργανισμός που ακολούθησε τη μεγάλη πυρκαχιά του Σικάγου το 1871, ανέδειξε τη συμπληρωματική σχέση αυτών των δύο αμερικανικών μορφών αστικής ανάπτυξης – το κέντρο με τα πολυόροφα κτίρια και τα προάστια με τους κήπους και τα χαμηλά ύψη των σπιτιών. Η διαδικασία δημιουργίας προαστίων γύρω από το Σικάγο είχε ήδη αρχίσει με τα σχέδια του Olmstead για το προάστιο Riverside, το 1869. Ουσιαστικά όμως, η ανάπτυξη των προαστίων πραγματοποιήθηκε στη δεκαετία του 1890, όπου με την εισαγωγή του ηλεκτρικού τρόλεϊ άρχισαν να εξυπηρετούνται τα προάστια γρηγορότερα, συχνότερα και σε μεγαλύτερη ακτίνα. (Frampton, 2000)

14. Το συχρότημα αυτό ήταν περισσότερο οργανωμένο και προχώρησε πιο πέρα από τις εγκαταστάσεις με τις οποίες είχε εξοπλιστεί η Guise από τον Godin, κάπου είκοσι χρόνια νωρίτερα. Επιπλέον, ο Pullman χρησιμοποίησε με ακόμα μεγαλύτερη σαφήνεια το Γραφικό πρότυπο των πόλεων που ιδρύθηκαν στην Αγγλία από τον ιδιοκτήτη εργοστασίου ζαχαροπλαστικής George Cadbury στη Bourneville του Μπέρμινχαμ, το 1879, και από το σαπωναβιομήχανο W.H. Lever στο Port Sunlight, κοντά στο Λίβερπουλ, το 1888. Η πατερναλιστική απολυταρχική ακρίβεια του Pullman παρουσιάζει μεγαλύτερες ομοιότητες με το Saltaire και τους εργατικούς οικισμούς, που ιδρύθηκαν για πρώτη φορά στα πλαίσια της πολιτικής της Εταιρείας Krupp, στο Essen, στα τέλη της δεκαετίας του 1860.

15. «Ο Wright ήταν Αμερικάνος και υπέρμαχος της καπιταλιστικής ανάπτυξης και της ατομικής ελευθερίας, κεντρικής ιδέας της αμερικάνικης κουλτούρας (Δεν είναι τυχαίο πως εμπνεύστηκε από λογοτέχνες της εποχής του που εξύμνησαν την ατομική ελευθερία όπως την αντιλαμβάνεται ο αμερικάνικος τρόπος σκέψης, όπως ο Χένρυ Ντέιβιντ Θορό και «οργανικής» αρχιτεκτονικής συνδέεται από τον Wright με το δημοκρατικό ιδεώδες και πρόλο που δεν αναλύεται σαφώς σαν ορισμός από τον ίδιο, σύμφωνα με τον B. Zevi, ένθερμο οπαδό του Wright : «η οργανική αρχιτεκτονική είναι μια κοινωνική, τεχνική και καλλιτεχνική δραστηριότητα που αποβλέπει στη δημιουργία του περιβάλλοντος ενός νέου δημοκρατικού πολιτισμού : οραματίζεται μια αρχιτεκτονική για τον άνθρωπο, χτισμένη στην κλίμακα του ανθρώπου, σύμφωνα με τις πνευματικές, ψυχολογικές και σύγχρονες ανάγκες του ως μέλος της κοινωνίας» (Τουρνικιώτης, 2002 :62)

Η εξέλιξη αυτή οδήγησε στα τέλη του αιώνα στη δημιουργία του προαστίου Oak Park του Σικάγου, όπου χτίστηκαν και οι πρώτες κατοικίες του Frank Lloyd Wright. Στις αρχές του 1880 μάλιστα, ιδρύθηκε η ιδανική βιομηχανική πόλη του Pullman, στα νότια του Σικάγου, ένας οικισμός που συνδύαζε τις εργατικές κατοικίες με μια σειρά κοινοτικών κτιρίων, όπως θέατρο, βιβλιοθήκη, σχολείο και πάρκα, όλα σε μικρή απόσταση από το εργοστάσιο¹⁴.

Στη συνέχεια, η οικονομική μαζική παραγωγή αυτοκινήτων από τον Henry Ford και οι συνέπειες της Ύφεσης ώθησαν τον Wright να επιχειρήσει να αποδώσει ένα νέο ρόλο στην αρχιτεκτονική, αναδομώντας την κοινωνική τάξη των Η.Π.Α. Έτσι, το 1928, ο Wright, με χώρο αναφοράς τις τεράστιες εκτάσεις του βορειοαμερικάνικου τοπίου και πάνω από όλα πιστός ως Αμερικάνος στο ιδεώδες της φιλελεύθερης δημοκρατίας, επινόησε τον όρο «Usonia» (Frampton, 2000) , θέλοντας να δηλώσει μια πολιτιστική παιδεία βασισμένη στην ισότητα, στο λαϊκό ατομικισμό, αλλά και στην ορθολογική οργάνωση μιας καινούριας διεσπαρμένης μορφής πολιτισμού¹⁵. «Το αυτοκίνητο, το <δημοκρατικό> αυτό μεταφορικό μέσο, θα χινόταν ο από μηχανής θεός του αντιαστικού μοντέλου του Wright , της Broadacre City, στην οποία οι συγκεντρωτικές λειτουργίες της πόλης του 19ου αιώνα ανακατανέμονταν σε ολόκληρο το πλέγμα μιας αγροτικής περιφέρειας.» (Frampton, 2000 :172) .

Στο πρώτο του βιβλίο για την πολεοδομία, «The Disappearing City», που εκδόθηκε το 1932, ο Wright δήλωνε ότι η πόλη του μέλλοντος θα βρίσκεται παντού και πουθενά και ουσιαστικά θα χτιστεί μόνη της, τυχαία. Παρατηρώντας άλλωστε τους χάρτες στους οποίους παρουσιάζεται αυτό που θα μπορούσε να είναι ένα μόνο κομμάτι του

συνεχούς αδιάσπαστου τοπίου, μοιάζει δύσκολο να αναγνωρισθεί οτιδήποτε θα προσομοίαζε σε πόλη. Η ορθολογική οργάνωση του εδάφους είναι φανερή, η εικόνα όμως που κυριαρχεί είναι αυτή των φυσικών στοιχείων. Το κτισμένο τοποθετείται όχι διάσπαρτα (δεν θα ήταν ικανοποιητικός αυτός ο όρος) αλλά με τρόπους που να «εξαφανίζεται» χάριν του φυσικού. Τα μέσα μεταφοράς και οι τηλεπικοινωνίες αποτελούσαν προϋπόθεση της νέας αυτής κατάστασης, γιατί μόνο με την ταχύτητα ήταν δυνατό να γεφυρωθούν οι τεράστιες αποστάσεις που δημιουργούσε το μοντέλο αυτό οργάνωσης του περιβάλλοντος. Τα νέα βιομηχανικά υλικά ομοίως ήταν ικανή και αναγκαία συνθήκη για τη δημιουργία του κτισμένου, σύμφωνα με τις αρμόζουσες σε αυτή τη νέα κατάσταση, αρχές της οργανικής αρχιτεκτονικής¹⁶.

Το μοντέλο της Broadacre βασίστηκε στην ιδέα ότι κάθε κάτοικος θα αποκτούσε με τη γέννησή του 4 εκτάρια γης στα οποία, μετά την ενηλικίωσή του, όχι απλά θα κατοικούσε κατασκευάζοντας την κατοικία του, αλλά θα όφειλε και να καλλιεργήσει για να εξασφαλίσει τη διατροφή του. Και ενώ η Broadacre City φαινόταν να είναι ένας εκσυγχρονισμός της οικονομικής μορφής του μικρού αγροκτήματος-βιομηχανίας, μια σειρά κοινωνικών μέτρων, όπως η ατομική φορολογία και οι κοινωνικές πιστώσεις, αποτελούσαν ισχυρές αντιφάσεις. Πώς αλλιώς άλλωστε, αφού ο Wright παρά την έντονη αντίθεσή του στο κέρδος και πρόλο που υποστήριζε τη διάλυση της πόλης, δεν κατάφερε να δώσει απάντηση στο επίμαχο ζήτημα της εξουσίας, που ήταν θεμελιώδους σημασίας για την Broadacre City¹⁷. Για το λόγο αυτό, το μοντέλο του Wright ένκολα χρησιμοποιήθηκε και αλλοιώθηκε από

16. η οργανική αρχιτεκτονική είναι μια κοινωνική, τεχνική και καλλιτεχνική δραστηριότητα που αποβλέπει στη δημιουργία του περιβάλλοντος ενός νέου δημοκρατικού πολιτισμού : οραματίζεται μια αρχιτεκτονική για τον άνθρωπο, χτισμένη στην κλίμακα του ανθρώπου, σύμφωνα με τις πνευματικές, ψυχολογικές και σύγχρονες ανάγκες του ως μέλος της κοινωνίας» (Τουρνικιώτης, 2002 :62)

17. Ο Schapiro εκτίμησε πολύ σωστά τον ουτοπικό χαρακτήρα των απόψεων του Wright, όταν έγραψε το 1938 : «Ο Wright αγνοεί εντελώς τις οικονομικές συνθήκες που προσδιορίζουν μια ελεύθερη και ευχάριστη ζωή. Πράγματι, πιστεύοντας ότι ο εργάτης πρέπει να χτίσει το βιομηχανοποιημένο σπίτι του σιγά-σιγά, ανάλογα με τους πόρους του, ξεκινώντας με το λουτρό και την κουζίνα και προσθέτοντας τα υπόλοιπα δωμάτια χάρη στα λεφτά που κερδίζει δουλεύοντας στο εργοστάσιο, προβλέπει τη φτώχεια αυτών των νέων φεουδαλικών οικισμών και τίποτα άλλο. Αδιαφορώντας για τις σχέσεις ιδιοκτησίας και κράτους, αποδεχόμενος την ιδιωτική βιομηχανία και τα μεταχειρισμένα αυτοκίνητα Ford σ' αυτόν τον ειδυλλιακό κόσμο της αμφίβιας εργασίας, αποκαλύπτει τον αντιδραστικό χαρακτήρα μιας τέτοιας πόλης. Ήδη από την εποχή της δικτατορίας του Ναπολέοντα III, τα κρατικά αγροκτήματα, που εν μέρει είχαν πηγάσει από την έμπνευση των παλιών ουτοπιστών, αποτελούσαν την επίσημη λύση στο ζήτημα της ανεργίας. Ο δημοκρατικός Wright είναι ίσως αντίθετος στο νοίκι και το κέρδος, πέρα όμως από μια φευγαλέα αναφορά στην ατομική φορολογία, αποφεύγει να απαντήσει στο ταξικό πρόβλημα και στο πρόβλημα της εξουσίας.» (Frampton, 2000 :175)

ιδιωτικά συμφέροντα και σήμερα θεωρείται πως προαπεικόνισε την προαστιοποίηση, ένα φαινόμενο που κυριάρχησε ιδιαίτερα στην Αμερική, αλλά και στον υπόλοιπο κόσμο.

Όπως χαρακτηριστικά έλεγε και ο ίδιος ο Wright : «Είναι άραγε η πόλη μια μόνιμη μορφή κοινωνικής νόσου, που οδηγεί τελικά στο θάνατο όλων των πόλεων που έχουν υπάρξει ;» (Frampton, 2000 :172) . Με βάση το παραπάνω καλλιέργησε μια σχεδόν δεσποτική εικόνα για τη «διάλυση» της πόλης στα πλαίσια μιας αντι-κολεκτιβιστικής δημοκρατίας, προωθώντας το ριζοσπαστικό ατομικισμό. Η πραγματικότητα βέβαια, δεν είναι αυτός ο ομοιογενής και δημοκρατικός χώρος που περιγράφει ο Wright . Η δημοκρατική όψη φαίνεται να περιορίζεται στις προβλέψεις που έγιναν για την κατοικία των πιο ευνοημένων τάξεων, που τοποθετήθηκε και αναπτύχθηκε σ'ένα κοινωνικά διαχωρισμένο έδαφος. Όπως προαναφέρθηκε, μπορεί ένας τέτοιος διαχωρισμός να μη συμβαίνει στα πλαίσια της Broadacre, λόγω της ουτοπικής αντιμετώπισης του αρχιτέκτονα, παρ'όλα αυτά δημιουργούνται οι προϋποθέσεις, αυτό το ειδυλλιακό περιβάλλον της κατοικίας στην ύπαιθρο, εξοπλισμένης με όλες τις ηλεκτρικές συσκευές, το garage για τα ένα δύο ή και τρία αυτοκίνητα, να αποτελέσει προνόμιο μόνο των υψηλότερων τάξεων και άρα προϋδόν θυλακοποίησης και αποκλεισμού.

Έπειτα, με την προώθηση του ατομικισμού, ο οποίος σύμφωνα με τον Wright εδραιώνεται με την ιδιοκτησία, οι άνθρωποι καθίστανται ευκολότερα χειραγωγήσιμοι. Τη στιγμή που δεν σε αγχίζει τίποτε άλλο πέρα από τα στενά όρια της δικής σου ύπαρξης, ελλοχεύει ο κίνδυνος του εγκλωβισμού μέσα σε ένα μικρόκοσμο προσωπικών εξαρτήσεων και επίπλαστων αναγκών που με τη βοήθεια όλης της καταναλωτικής προπαγάνδας το

άτομο καθίσταται ανίκανο να σκέπτεται κριτικά, να δρα συλλογικά και αντιστέκεται απέναντι στους εξουσιαστικούς μηχανισμούς που καθημερινά αναπαράχονται στα πλαίσια του υπάρχοντος. Επιπλέον, η μεγάλη έμφαση που δίνεται στην ατομική ιδιοκτησία ως το βασικό συστατικό της ευημερίας της κοινότητας, καλλιεργεί στα άτομα το φόβο της απώλειάς της, ώστε αυτά να λειτουργούν μέσα σε αυστηρά ελεγχόμενα πλαίσια.

Επιπλέον, η επιτάχυνση προς την κατεύθυνση της ατομικής κατοικίας σηματοδοτεί τη διάδοση του μύθου των καλών συνοικιών και το τέλος της κοινοτικής ουτοπίας στην αυτοδιαχειριζόμενη κατοικία. Η ανάπτυξη μιας τέτοιας πολιτικής θα καταλήξει στο να καταστήσει επικρατέστερη την ατομική κατοικία έναντι της συλλογικής.

Παρατηρώντας τα σχέδια της Broadacre, κυριαρχεί ο απόλυτα τετραγωνικός κάβναβος και το δίκτυο των αυτοκινητόδρομων, κομβικά σημεία των οποίων είναι οι «φυσικοί τόποι» χωροθέτησης των υπεραγορών - τα εμβρυακά Super Malls του σήμερα- αλλά και εκκλησίες και κτίρια της δημόσιας ζωής. Ο δημόσιος χώρος δηλαδή, με τον τρόπο που εκφράστηκε στην ευρωπαϊκή πόλη, δεν υπάρχει στο μοντέλο του Wright. Κυριαρχεί μόνο το ορθοκανονικό δίκτυο τεφάστιων αυτοκινητόδρομων, το οποίο τεμαχίζει το τοπίο, εμποδίζει τις συνδέσεις μεταξύ των χειτονιών και εν τέλει εξασθενεί τη δημόσια ζωή. Επίσης, ο κάβναβος ακόμα και αν φαίνεται να χάνεται στα πλαίσια της «εξαφάνισης» μέσα στο φυσικό περιβάλλον, δεν πάνει να είναι αυστηρά καθορισμένος μέσω του οδικού δικτύου επιβάλλοντας τους δικούς του όρους και λειτουργώντας ισοπεδωτικά ως προς την ιδιαιτερότητα των διαφόρων λειτουργιών και αναγκών μιας κοινότητας.

76

77

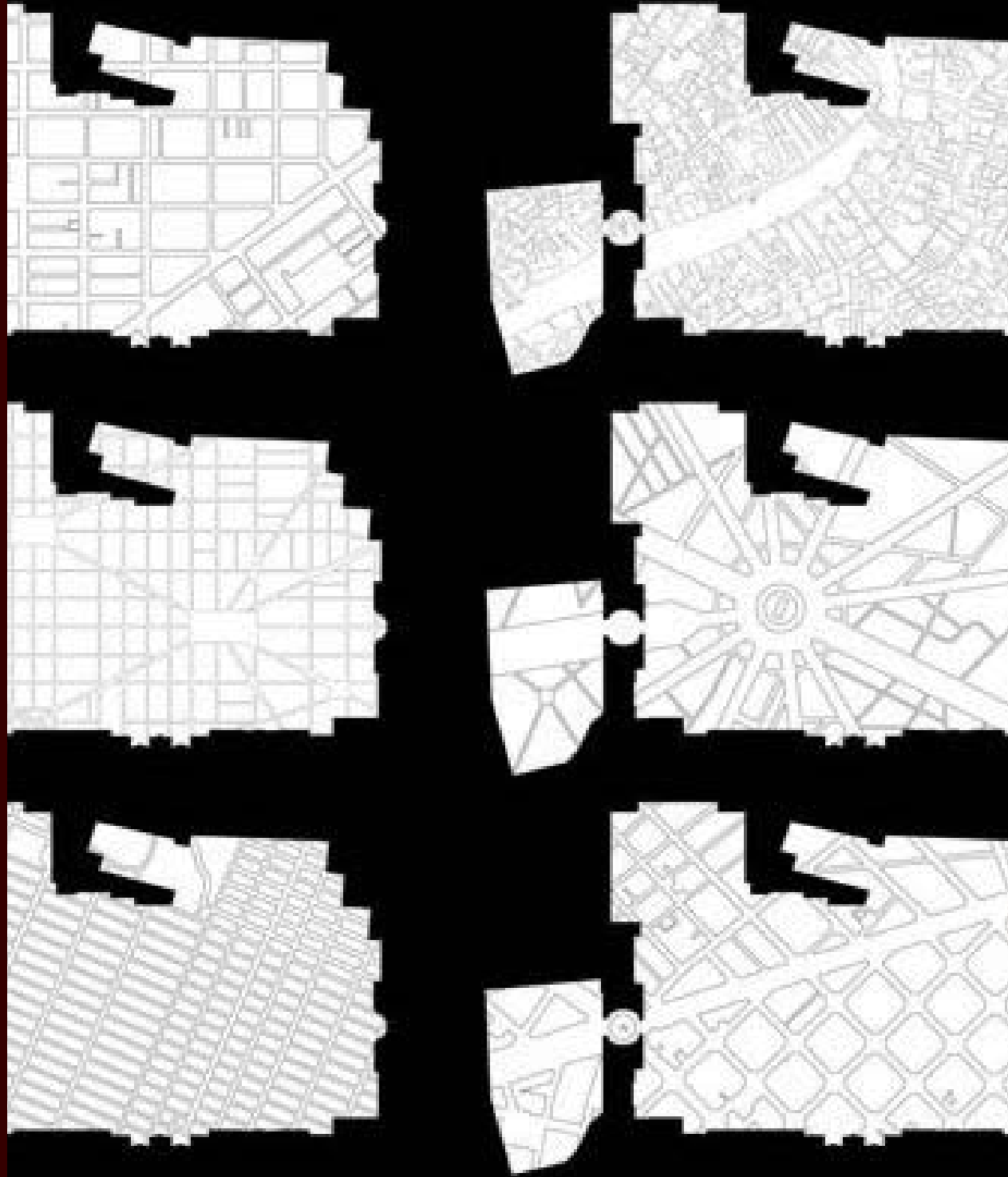
Τέλος, ο Wright προέβλεψε αυτό που θεωρούμε ότι είναι το βασικό στοιχείο της δομής της σύγχρονης πόλης : μια μεγαλούπολη με βάση το χρόνο και όχι το χώρο. Οι οικογένειες δημιουργούν ουσιαστικά δικές τους «πόλεις» ανάλογα με τους καθημερινούς προορισμούς που προσερχίζονται σε «εύλογο» χρονικό διάστημα με το αυτοκίνητο. Πράγματι, η απόσταση στη σύγχρονη πόλη μετρείται με όρους χρόνου και όχι σε τετράγωνα ή χιλιόμετρα. Το σούνπερ μάρκετ απέχει 10 λεπτά με τα πόδια, το πλησιέστερο εμπορικό κέντρο είναι 30 λεπτά σε άλλη κατεύθυνση και η δουλειά κάποιου 40 λεπτά με μία ακόμη διαδρομή. Το μοτίβο που σχηματίζεται από αυτούς τους προορισμούς αντιπροσωπεύει «την πόλη» για μια συγκεκριμένη οικογένεια ή άτομο. Με βάση τα παραπάνω ο άνθρωπος δεν αντιλαμβάνεται την πόλη σαν μια συνεχόμενη εμπειρία, αλλά σαν αποσπασματικές εικόνες τις οποίες συνθέτουν οι εκάστοτε προορισμοί. Η περιπλάνηση και η συλλογή διαφορετικών βιωμάτων σταματά να υφίσταται και το άτομο εγκλωβισμένο μέσα σε μια συνεχή κίνηση πάνω σε ατελείωτες λεωφόρους λαμβάνει μόνο τα τυποποιημένα ερεθίσματα που του προσφέρει η καθημερινή του ρουτίνα. Από την κατοικία στη δουλειά, από τη δουλειά στο super market, έπειτα σε κάποιο εμπορικό κατάστημα και πίσω στην κατοικία και μετά πάλι ξανά μέσα σε επαναλαμβανόμενα και ελεγχόμενα περιβάλλοντα.

78

40

Ο ΕΛΕΓΧΟΣ ΜΕΣΑ ΣΤΙΣ ΝΕΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ΠΟΥ «ΓΕΝΝΗΣΕ» Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΗΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗΣ

αμερικανικά προάστια των '60s και η αναζήτηση της κοινότητας

Μέσα από μια σειρά παραδειγμάτων έχουμε ήδη διακρίνει την αναζήτηση της ιδανικής αυτής κοινότητας, η οποία θα καταφέρει να εξισοροπήσει τα αρνητικά της νεωτερικότητας και θα οδηγήσει σε μια αρμονική συμβίωση των τάξεων, συμφιλιωμένη τόσο με τον αναδυόμενο βιομηχανικό πολιτισμό αλλά και με τη φύση, την οποία προσεγγίζει με ποικίλους τρόπους. Ιδιαίτερα στην Αμερική, αλλά και στην Αγγλία, η αναζήτηση της κοινότητας, σε συνδυασμό με μια νοσταλγική εικόνα σε σχέση με τη φύση, απέκτησε μεγάλη σημασία μέσα από τα σχέδια του Olmsted (Riverside) και έπειτα του Wright (Broadacre), ενώ στη συνέχεια αποτυπώθηκε στην αμερικανική κοινωνία μέσα από το φαινόμενο της προαστικοποίησης.

Το προάστιο, λοιπόν, μπορεί να μην διαθέτει όλα τα στοιχεία μιας νέας πόλης, αλλά αξίζει να το μελετήσουμε στο παρόν κεφάλαιο, καθώς από τη μία αποτελεί προέκταση των σχεδίων που όπως αναφέραμε στόχευαν στην ανάκτηση της χαμένης κοινότητας και από την άλλη θέτει τις βάσεις για την ανάδυση των μεταγενέστερων σχεδίων της Νέας Πολεοδομίας που θα εξετάσουμε στη συνέχεια.

Τέλος, με την προαστικοποίηση μπορούμε να πούμε πως εδραιώνεται η κουλτούρα της καταναλωτικής κοινωνίας και του life-style, βασικό στοιχείο της εξέλιξης της δημιουργίας Νέων Πόλεων. Έτσι, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, οι πόλεις πλέον δε δημιουργούνται απαραίτητα για λόγους στέγασης του πληθυσμού, όπως συνέβαινε στα πλαίσια της βιομηχανικής επανάστασης, αλλά αποτελούν και οι ίδιες προϊόντα κατανάλωσης.

Όπως αναφέρθηκε ήδη στο πρώτο κεφάλαιο, από τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '70 ακολουθεί μια περίοδος, η οποία έχει χαρακτηριστεί ως χρυσή εποχή, (Hobsbawm, 1994) λόγω της ευημερίας που επικρατούσε, στην οποία συνέβαλε η ραγδαία βιομηχανική ανάπτυξη. Την περίοδο αυτή, κατά την οποία κυριαρχούσε το κοινωνικό κράτος, υλοποιήθηκαν πολλά από τα οράματα και τα σχέδια της μοντέρνας πολεοδομίας. Έχοντας λοιπόν ο κόσμος εξασφαλισμένα από το κοινωνικό κράτος τα απαραίτητα εργαλεία για την επιβίωση, ο καταναλωτισμός βρίσκει την περίοδο αυτή το πιο εύφορο έδαφος. Το κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα της εποχής ήταν ότι χρειαζόταν

4.1

80

διαρκείς και μεγάλες επενδύσεις, ενώ σε όλο και μεγαλύτερο βαθμό δεν είχε ανάγκη από τον άνθρωπο παραγωγό, αλλά από τον άνθρωπο καταναλωτή.

Το φαινόμενο της μαζικής προαστικοποίησης που ακολούθησε κατά τις δεκαετίες του 1950 και του 1960 ιδιαίτερα στις Ηνωμένες Πολιτείες, σε μια παραλλαγή του «form follows function» ακολούθησε κατά την Ελληνική το ρητό «form follows finance», επιβάλλοντας ένα ριζικό μετασχηματισμό του τρόπου ζωής στον οποίο τα νέα προϊόντα (από προαστιακές κατοικίες και αυτοκίνητα μέχρι ψυχεία και κλιματιστικά) κατείχαν ένα νέο ρόλο στην απορρόφηση του πλεονάσματος και στην κίνηση του κεφαλαίου. Το φαινόμενο αυτό συνδέεται επίσης με την ηγεμονία της μεσοαστικής πυρηνικής οικογένειας, ενώ υπάρχουν διάφορες απόψεις που εξηγούν γιατί ήταν τότε, δηλαδή μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, που το αμερικανικό κυρίως προάστιο γνώρισε τέτοια αποδοχή (Savage, Warde, 2005).

81

82

Τα μεσαία και ανώτερα στρώματα, εγκατέλειψαν σταδιακά τα κέντρα των πόλεων και οδήγησαν έμμεσα στη λεγόμενη «κρίση των πόλεων» της δεκαετίας του 1960. Μια κρίση «η οποία χαρακτηρίστηκε από εξεγέρσεις των καταπιεσμένων μειονοτήτων» (Harvey, 2008 :47), οι οποίες είχαν αποκλειστεί από τη νέα ευημερία των προαστίων, καθώς και από την πιθανότητα να βελτιωθούν οι συνθήκες ζωής τους στις περιοχές κατοικίας τους. Πιο συγκεκριμένα, ενώ οι δημοτικές κατοικίες που δημιούργησε το κοινωνικό κράτος απαξιωνόνταν και χίνονταν τόπος διαμονής των λιγότερο εξειδικευμένων εργατών, των συνταξιούχων και αρχότερα των μεταναστών και των ανέργων, οι μεσοαστικές ιδιόκτητες κατοικίες των αμερικανικών προαστίων πολλαπλασιάζονταν και φιλοξενούσαν όσους είχαν τη δυνατότητα να τις αγοράσουν, αποκλείοντας τους μη έχοντες. Ο John Hannigan έχει κάνει αναδρομή στην περίπλοκη διαδρομή της πρόσφατης ιστορίας των αμερικανικών πόλεων. Αυτό που

μαθαίνουμε από τη μελέτη του είναι ότι ο ξαφνικός τρόμος για το έγκλημα που παραμονεύει στις σκοτεινές γωνιές των κέντρων των πόλεων χτύπησε τους κατοίκους των αμερικανικών μητροπολιτικών περιοχών στο δεύτερο μισό του προηγούμενου αιώνα και οδήγησε στη «λευκή έξοδο» από τα κέντρα των πόλεων (Bauman, 2003).

Ο πρώτος τρόπος για τον έλεγχο της αποκλειστικότητας και ιδιωτικότητας στα προάστια ήταν η χάραξη των δρόμων. Ο Michel Southworth επεξηγεί πως απομονώθηκαν προαστιακές οικιστικές ζώνες, με τη μετατροπή του καννάβου των δρόμων, από την εσχάρα σε διακοπτόμενες παραλλήλους, σε βρόχους και cul-de-sac (Blakely, Snyder, 1997). Οι διαδοχικές αυτές μετατροπές, έδωσαν περισσότερη άνεση κίνησης στο αυτοκίνητο παρά στον πεζό, και οδήγησαν σε πιο αυτόνομες, εσωστρεφείς και ασύνδετες υποδιαρέσεις, που διευκόλυναν τους ιδιοκτήτες να ελέγχουν το χώρο τους.

Η απομάκρυνση από τον κάνναβο ήταν ένας σκόπιμος μηχανισμός: ένα περίπλοκο πλέγμα δρόμων με συχνά αδιέξοδα περιορίζει την πρόσβαση και την προσπέλαση, αποτρέποντας την είσοδο επισκεπτών και γενικά μη-κατοίκων της περιοχής. Άλλες μέθοδοι ελέγχου του χώρου, ήταν οι αμιχείς ζώνες (zoning) και η μη προσπελασιμότητα των μέσων μαζικής μεταφοράς. Εν συνεχεία, ξεκίνησε η κατάτμηση σε ανεξάρτητα οικοπέδα. Ο κατασκευαστής πουλάει τα δικαιώματα των οικοπέδων σε μικροκατασκευαστές, οι οποίοι λειτουργούν ως γενικοί διαχειριστές.

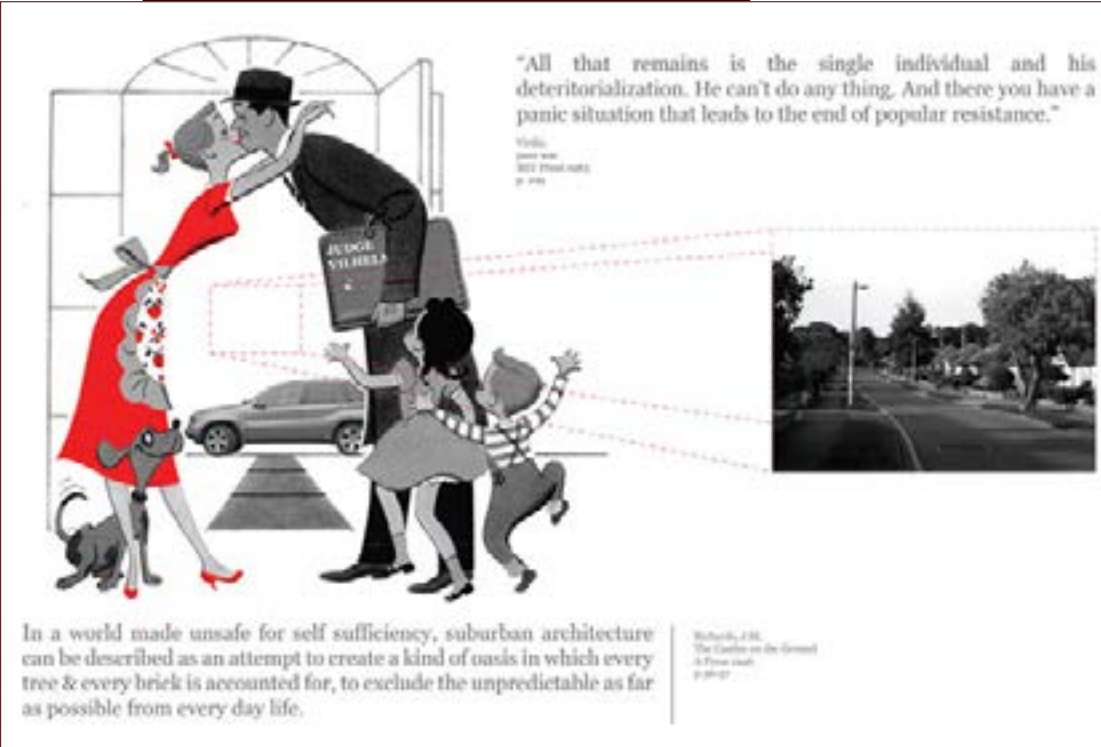
83

84

Βλέπουμε λοιπόν, όπως υποστηρίζει και ο Leopold Lambert στο βιβλίο του «Weaponized Architecture» (2012), πως στην πραγματικότητα η προαστικοποίηση μελετήθηκε στη δεκαετία του 50, έτσι ώστε να μπορέσει να δώσει λύση σε προβλήματα εσωτερικής αλλά και εθνικής ασφάλειας. Στο βιβλίο «War Against the Centre», ο Peter Galison (2001) υποστηρίζει πως τα προάστια δημιουργήθηκαν, ουσιαστικά για λόγους στρατηγικής, από την αρχή του Ψυχρού Πολέμου, έτσι ώστε με τη βοήθεια τόσο της αστικής διασποράς, όσο και της διασποράς των πόρων να ελαχιστοποιηθεί το πλήγμα σε περίπτωση πυρηνικής επίθεσης ενάντια στις ΗΠΑ. Όπως θα δούμε πιο αναλυτικά στη συνέχεια, η υπόθεση αυτή περιλαμβάνει επίσης μια μελέτη των υποδομών, οι οποίες είναι σχεδιασμένες με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως στρατιωτικές βάσεις σε περίπτωση πολέμου και εάν ένα τμήμα τους καταστραφεί, να μπορεί να αντικατασταθεί εύκολα από τα υπόλοιπα του ριζωματικού δικτύου. Σε σχέση με την εσωτερική ασφάλεια τώρα, ο Mike Davis στο «City of Quartz: Excavating the Future in Los Angeles» (1992), υποστηρίζει πως ο σχεδιασμός των προαστίων ήταν μέρος μιας ευρύτερης πολιτικής στρατηγικής με στόχο την καταστροφή του δημόσιου χώρου στην αμερικάνικη πόλη. Πράγματι, υπό το πρίσμα του ελέγχου και της ασφάλειας, η ελεύθερη συγκέντρωση και αλληλεπίδραση των ατόμων φαινόταν επιζήμια και αβέβαιη για ένα σύστημα που στηρίζεται σε ένα σημαντικό βαθμό στην πρόβλεψη της συμπεριφοράς των υποκειμένων του.

Το προάστιο ήταν λοιπόν ένας τρόπος για την εξάλειψη του «δρόμου», όπως αυτός καθιερώθηκε στο ευρωπαϊκό μοντέλο, και την αντικατάστασή του με τον αυτοκινητόδρομο υψηλών ταχυτήτων, με σκοπό την παρεμπόδιση αυτής ακριβώς της ανθρώπινης ζύμωσης που φάνταζε εχθρική απέναντι στο υπάρχον.

Επιπλέον, οι γυναίκες, οι οποίες εργάζονταν στα εργοστάσια κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, εγκατέλειψαν την αμειβόμενη απασχόλησή τους με τη μαζική επιστροφή των βετεράνων του πολέμου. Το προαστιακό σπίτι λοιπόν, ενσάρκωνε το νέο αυτό πεδίο, το οποίο θα φιλοξενεί το γυναικείο σώμα, ώστε αυτό να εκπληρώνει το δικό του ρόλο στην κατασκευή της πυρηνικής οικογένειας. Πολλά από τα διαφημιστικά για προαστιακές κατοικίες φαίνεται πως είχαν ξεκάθαρα σχεδιαστεί για να απευθυνθούν σε γυναικείο κοινό της μεσαίας τάξης. Το αρχιτεκτονικό σχέδιο χίνεται επίσης μέρος αυτής της αναπαράστασης που, πέρα από την ίδια την αρχιτεκτονική, σηματοδοτεί την κοινωνική δομή του νέου τρόπου ζωής. Η προαστιακή κατοικία, περισσότερο από κάθε άλλη τυπολογία κατοικίας, ήταν εξοπλισμένη ώστε να αποδίδει σε κάθε δωμάτιο μια κωδικοποιημένη αισθητική και χωρική σύνθεση, η οποία σκηνοθετεί μια συγκεκριμένη «κανονική» συμπεριφορά. Για παράδειγμα η κουζίνα, που σχεδιάστηκε στα πλαίσια του μοντέρνου κινήματος, για να ανταποκρίνεται καλύτερα στο γυναικείο σώμα, ουσιαστικά προώθησε ένα συγκεκριμένο πρότυπο γυναικείου σώματος αντί να μπορέσει να ανταποκριθεί στη μοναδικότητα του κάθε ατόμου¹⁸,

18. Στο διπλανό σχέδιο από το Graphic Standards βλέπουμε όχι μόνο ένα τυποποιημένο γυναικείο σώμα, αλλά ένα σώμα το οποίο θεωρείται ότι φοράει και τακούνια.

Συμπερασματικά, η προαστιοποίηση των ΗΠΑ δεν ήταν μόνο ένα θέμα των νέων υποδομών. Όπως συνέβη και στο Παρίσι της Δεύτερης Αυτοκρατορίας (έργα Haussmann), περιλάμβανε ριζικό μετασχηματισμό των lifestyles και παρήγαγε έναν τελείως νέο τρόπο ζωής όπου νέα προϊόντα, από την κατοίκηση, ως τα ψυχεία και τα air condition όπως επίσης και τα δύο αυτοκίνητα στο δρόμο και μια τεράστια αύξηση της κατανάλωσης πετρελαίου, όλα έπαιζαν το ρόλο τους στην απορρόφηση του πλεονάσματος. Αλλοίωσε, επίσης το πολιτικό τοπίο αφού η επιδοτούμενη ιδιοκτησία κατοικίας για τις μεσαίες τάξεις άλλαξε την εστίαση της κοινοτικής δράσης στην κατεύθυνση αξιών που υπερασπίζονταν την ακίνητη περιουσία και εξατομικευμένων ταυτοτήτων. Σε κάθε περίπτωση, υποστηρίχτηκε, πως οι φορτωμένοι με χρέη ιδιοκτήτες σπιτιών, είναι λιγότερο πιθανό να απερχίσουν. Αυτό το σχέδιο πέτυχε να απορροφήσει το πλεόνασμα και να διασφαλίσει την κοινωνική σταθερότητα, παρόλο το κόστος της εκκένωσης των κεντρικών πόλεων και της χέννησης μιας επονομαζόμενης αστικής κρίσης με εξεγέρσεις σε πολλές κεντρικές πόλεις των ΗΠΑ από καταπιεσμένες μειονότητες στους οποίους είχε απαγορευτεί η πρόσβαση στη νέα ευημερία.

«Αν λοιπόν, η Ωσμανοποίηση του Παρισιού έπαιζε ένα ρόλο στην επεξήγηση της δυναμικής της Παρισινής Κομμούνας έτσι και οι άψυχες ποιότητες της προαστιακής ζωής έπαιζαν έναν κρίσιμο ρόλο στα δραματικά κινήματα του 1968 στις ΗΠΑ, αφού δυσαρεστημένοι φοιτητές της μεσαίας τάξης μπήκαν σε μια φάση εξέγερσης, αναζητώντας συμμαχίες με περιθωριοποιημένες ομάδες που διεκδικούσαν πολιτικά δικαιώματα στις κεντρικές πόλεις και διαδήλωναν εναντίον του ιμπεριαλισμού των ΗΠΑ, για να δημιουργήσουν ένα κίνημα για το χτίσιμο ενός άλλου κόσμου που θα συμπεριλάμβανε ένα διαφορετικό είδος αστικής εμπειρίας.» (Κομπρεσέρ-για την πόλη και τον χώρο, τεύχος 1ο :13)

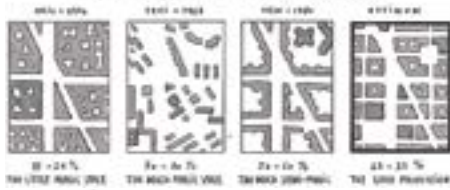
88

Το προάστιο του Levittown, Νέα Υόρκη, 1951

THE POLYCENTRIC CITY OF URBAN COMMUNITIES

RELATIVE QUANTITY OF PUBLIC SPACE

Διαγράμματα του Leon Krier

Poundbury

Την δεκαετία του 1980, κάνει την εμφάνισή του ένα νέο κίνημα στην πολεοδομία, το «New Urbanism» (Νέα Πολεοδομία), το οποίο κατά βάση αναπτύσσεται στην Αμερική και εδραιώνεται μέσα από το έργο των αρχιτεκτόνων Andrew Dunay και Elizabeth - Plater Zyberk, των οποίων η πόλη Seaside στη Florida αποτελεί πρότυπο έργο. Εξέλιξη του κινήματος αποτέλεσε η ίδρυση του Συνεδρίου για τη Νέα Πολεοδομία (CNU) το 1993.

Το κίνημα αυτό έρχεται ως η απάντηση στο πρόβλημα της αστικής διάχυσης που δημιουργήθηκε με την ανάπτυξη των προαστίων, στις παθογένειες του κέντρου των πόλεων αλλά και ως μία δριμεία κριτική στην μοντέρνα πολεοδομία και τις ζώνες λειτουργίας (zoning), κριτική η οποία έχει αρχίσει να αναπτύσσεται λίγες δεκαετίες πριν με το έργο της Jane Jacobs, «The death and life of great American cities» (1961). Παρόλα αυτά ο «πνευματικός πατέρας» του κινήματος αυτού, θεωρείται ο Leon Krier, ο οποίος πρώτος έθεσε τους άξονες που μετέπειτα θα διατρέχουν τις αρχές του κινήματος της Νέας Πολεοδομίας, και έχουν να κάνουν με την αναζήτηση της αυθεντικότητας στο αστικό περιβάλλον και την επαναφορά των παραδοσιακών αρχών οργάνωσης των πόλεων. Παράδειγμα του έργου του αποτέλεσε ο «νεο-παραδοσιακός» οικισμός στο Poundbury της Αγγλίας, όπου προσπάθησε να αναπαραστήσει την αίσθηση ενός αγγλικού χωριού, που αναπτύσσεται σταδιακά στον χρόνο, «καμουφλάροντας» τα

New Urbanism «Η τυραννία της οικειότητας» (Sennett, 1999)

σύγχρονα δίκτυα και τις παροχές. (Alsayyad, 2013)

Βασικό στοιχείο-εργαλείο της οργάνωσης των πόλεων σύμφωνα με τις αρχές της Νέας Πολεοδομίας, αποτελεί η μονάδα της χειτονιάς, στα πλαίσια της αναζήτησης-επιαναφοράς του αισθήματος της κοινότητας στην πόλη¹⁹. Το δίκτυο κυκλοφορίας είναι σχεδιασμένο έτσι, ώστε να δίνει προτεραιότητα σε εναλλακτικούς από το αυτοκίνητο τρόπους μετακίνησης, βασιζόμενο σε πεζοδρόμους, ποδηλατόδρομους, αλλά και μέσα μαζικής μεταφοράς. Ο ιστός της πόλης είναι συνεκτικός, με τις αποστάσεις να είναι τέτοιες, έτσι ώστε το κέντρο, όπου συγκεντρώνονται όλες οι δημόσιες υπηρεσίες και λειτουργίες, να είναι

91

New Urbanism: Cause For Celebration? by Brandy Davis

4.2

19. Ο όρος κοινότητα αποτελεί τον κεντρικότερο άξονα γύρω από τον οποίο οργανώνεται η ρητορική της Νέας Πολεοδομίας καθώς και η προώθησή της στην αγορά, όπως θα δούμε αργότερα.

ένκολα προσβάσιμο από τους πεζόνες. Επιπλέον ένα ακόμα από τα βασικά χαρακτηριστικά που υποτίθεται ότι προωθείται μέσα από τη Νέα Πολεοδομία, είναι αυτό της πολυμορφίας, τόσο σε επίπεδο λειτουργιών με την ανάμειξη των χρήσεων στο κέντρο της πόλης, όσο και σε σχέση με τον πληθυσμό, ηλικιακά, επαγγελματικά, φυλετικά, μέσω της διάθεσης εύρους διαφορετικών κατοικιών. Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά συγκεντρώνονται μέσα σε ένα περιτύλιγμα παράδοσης και ιστορικότητας μέσω της αρχιτεκτονικής των κτιρίων. (Hall, 1998)

92

Διάγραμμα σχεδιαστικών αρχών της Νέας Πολεοδομίας

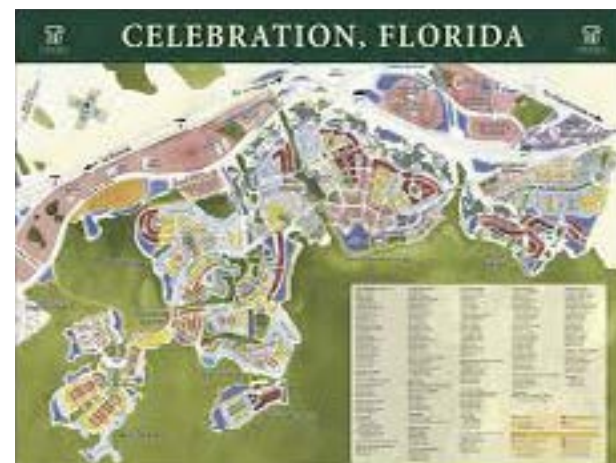
93

94

Seaside, Florida

Ένα από τα χαρακτηριστικότερα και σημαντικότερα έργα που πραγματοποιήθηκαν στα πλαίσια της Νέας Πολεοδομίας αποτελεί η πόλη Celebration της Φλόριντα. Σχεδιασμένη από τον οργανισμό της εταιρίας Disney, Experimental Prototype Community of Tomorrow (EPOCT), με όραμα να αναδείξει πως μία υψηλή ποιότητα ζωής μπορεί να επιτευχθεί στο μέλλον, χυρίζει στην προ-Μοντέρνα μικρή πόλη, ως μοντέλο ανάπτυξης. Άφθονοι χώροι πρασίνου, ύπαξη κεντρικού εμπορικού δρόμου, στενοί δρόμοι επικεντρωμένοι στον πεζό, ποικιλία τύπων κατοικίας σε στιλ ρομαντικής αρχιτεκτονικής, προ-Μοντέρνες διαμορφώσεις των οικοπέδων (στενή κύρια όψη, χώρος στάθμευσης του αυτοκινήτου στην πίσω αυλή, μπροστινή βεράντα κλπ.) και αυστηροί κτιριακοί κώδικες είναι ορισμένα από τα κυρίαρχα στοιχεία της πόλης. (Vanderbeek, Izabal, 2007) Οι αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες αποικιοκρατικού, αμερικάνικου στιλ αλλά και το γενικότερο πνεύμα σχεδιασμού της πόλης, προσπαθούν να αποδώσουν μία αίσθηση ιστορίας, ταυτότητας και κοινότητας σε ένα εκ του μηδενός σχεδιασμένο και δημιουργημένο περιβάλλον.

95

Celebration City

Celebration City

96

Celebration City

97

Celebration City

98

99

Παρόλα αυτά, σε πρακτικό επίπεδο τα περισσότερα παραδείγματα πόλεων χτισμένων σύμφωνα με τις αρχές της Νέας Πολεοδομίας, έχουν αποδειχτεί αρκετά ομογενοποιημένα τόσο ως προς την σχεδίαση, όσο και ως προς την κοινωνικό-οικονομική τους σύνθεση (Vanderbeek, Igazabal, 2007). Το «ιδανικά» πλασμένο περιβάλλον αυτών των πόλεων, αποτελεί το σκηνικό στα πλαίσια του οποίου διαδραματίζεται η προσεκτικά σχεδιασμένη ζωή των κατοίκων του. Η επιθυμητή συμπεριφορά και κοινωνική τους δράση υπαγορεύεται τόσο με την βοήθεια των φυσικών χαρακτηριστικών του σχεδιασμού, αλλά και μέσα από το συνολικότερο πλαίσιο της ιστορικής αναφοράς στο οποίο τοποθετείται. Όπως συμβαίνει και στην περίπτωση της Celebration, όπου το σχέδιό της αποτελεί μία «ανατρεπτική αναζήτηση της προέλευσης» (Ross, 2000 :4), απορρίπτοντας άλλες πτυχές της αμερικάνικης ιστορίας για στρατηγικούς λόγους. Σε αυτή την περίπτωση, όπως και στα περισσότερα παραδείγματα της Νέας Πολεοδομίας, χαρακτηριστικό είναι το όραμα της «νεοπαράδοσης», ως ο τρόπος που θα έπρεπε να είναι η αστική ζωή, σαν τη φυσική συνέχεια, δηλαδή, των παλιών αστικών αρχών. Βέβαια, όπως σημειώνει και ο Kroloff, δεν μιλάμε για μία οποιαδήποτε παράδοση, αλλά για μία συγκεκριμένη παράδοση, και δεν μιλάμε απλά για κάποια ιστορική περίοδο, αλλά για μία συγκεκριμένη ιστορική περίοδο στην οποία στρέφεται αυτό το στιλ, και αυτή είναι η αμερικάνικη αποικιοκρατική περίοδος με επικρατέστερες τις «λευκές», Χριστιανικές, προ-Μοντέρνες αστικές αξίες (Kroloff, J. Mumey, S. Mumey, 1997). Όπως αναφέρει και ο Neil Smith, σχετικά με τη Νέα Πολεοδομία, «... δεν υπάρχει κανένα μυστήριο σχετικά με το για ποιόν κατασκευάστηκε αυτή η Νέα Πολεοδομία.

Οι σχεδιαστικές τεχνοτροπίες ενσαρκώνουν τις πιο παραδοσιακές κοινωνικές παραδοχές για το φύλλο, την τάξη και την φυλή. Ξεχειλίζοντας συναισθηματισμό για την «ανθρώπινη κλίμακα» εκφράζει το αστικό ιδεώδες των κτηματιών της Νέας Αγγλίας του 19ου αιώνα.»(Smith, 2012 :33)

Το όραμα της κοινότητας που εχκολπώνει την πολυμορφία και την διαφορετικότητα στον ιστό της, αποτελεί έναν από τους βασικότερους άξονες πάνω στον οποίο οργανώνεται η προώθηση του κινήματος της Νέας Πολεοδομίας στο κοινό. Παρόλα αυτά μία προσεκτικότερη ανάγνωση της περιγραφής του οράματος από τους θεωρητικούς της Νέας Πολεοδομίας, φανερώνει πως ο χαρακτήρας των πόλεων αυτών όπως έχουν εξελιχθεί έως τώρα με χαρακτηριστικό τους την έντονη κοινωνική ομοιογένεια δεν αποτελεί μία απρόβλεπτη εξέλιξη. Αντιθέτως, εξ αρχής οι πόλεις αυτές και η προώθησή τους απευθύνονταν σε ένα πολύ συγκεκριμένο εύρος επιθυμητών κατοίκων, φροντίζοντας να αποκλείσουν και να καταστείλουν εκ των προτέρων πιθανές παρεκκλίσεις από την επικρατούσα «κοινωνική κανονικότητα». Όπως αναφέρεται και στο άρθρο «Community in the New Urbanism» (Hall, 1998), συγκεκριμένες λέξεις ή ιδιώματα που μπορεί να εφιστούν την προσοχή σε συγκεκριμένα κοινωνικά ή πολιτισμικά ζητήματα προκλύπτουν σπάνια μέσα από τη ρητορική της Νέας Πολεοδομίας. Επιπροσθέτως, το ιδίωμα «οικονομικά προσιτή στέγαση», συνήθως συνοδεύεται από όρους όπως ηλικιωμένοι, γηραιότεροι κτλ, λες και με αυτόν τον τρόπο προσπαθούν να επιβεβαιώσουν τους αναχνώστες ότι οι κοινότητες του New Urban-

ism, θα φιλοξενούν μόνο μία «μη απειλητική» μορφή πληθυσμού χαμηλού εισοδήματος. ».

Μία από τις βασικότερες αντιφάσεις στις οποίες πέφτει η ρητορική του κινήματος της Νέας Πολεοδομίας είναι ότι, παρά την κριτική στο μοντέρνο κίνημα, αποτυγχάνει να αναχνωρίσει το αδιέξοδο του χωρικού ντετερμινισμού ως επίλυση των κοινωνικών και αστικών παθογενειών. Λειτουργώντας λοιπόν με αντίστοιχο τρόπο, η νοσταλγική αναφορά στην ιδέα της κοινότητας προτάσσεται ως πανάκεια σε όλα τα προβλήματα της πόλης. Η κοινότητα, επιπλέον, με τον τρόπο που περιγράφεται από τη Νέα Πολεοδομία, αποτελεί μία έννοια αρκετά «αθώα» ώστε να της αντιταχθεί κανείς αλλά και αρκετά ασαφής έτσι να μπορεί να ενσαρκώσει την ελπίδα καθενός. Η σκοτεινότερη πάντως πλευρά αυτού του «κοινοτισμού», σύμφωνα με τον David Harvey (Harvey, 1997), είναι ότι από τις πρώτες κιόλας φάσεις της μαζικής αστικοποίησης μέσω της βιομηχανοποίησης, «το πνεύμα της κοινότητας» αποτελούσε το αντίδοτο για κάθε κίνδυνο κοινωνικής αναταραχής, ταξικού πολέμου και επαναστατικής βίας. Η κοινότητα ανέκαθεν αποτελούσε ένα από τα σημαντικότερα περιβάλλοντα κοινωνικού ελέγχου και επιτήρησης, συνορεύοντας με την έκδηλη κοινωνική καταπίεση. Η έννοια της κοινότητας έρχεται λοιπόν να πλαισιωθεί από την επιλεκτική αναφορά σε ένα εξιδανικευμένο παρελθόν. Η επιστράτευση αυτή του παρελθόντος για την υπόσχεση ενός νέου αστικού μέλλοντος, είναι η πιο στενή και ελιτίστικη φαντασίωση και το τοπίο

που προκύπτει από αυτήν, κωδικοποιεί ένα ευρύ φάσμα προνομίων παραδοχών για την κοινωνική κανονικότητα. Μέσα στις διακριτικά οριοθετημένες κατοικίες, οι παραδοχές για το ρόλο των δύο φύλων φροντίζονται τόσο νοικοκυρεμένα όσο και οι κήποι τους που μοιάζουν με γραμματόσημα. Η σχεδιαστική νοοτροπία ήδη μεταδίδει το μήνυμα του αποκλεισμού με μία «λεπτή και καλοντυμένη αυταρέσκεια».(Smith, 2012 :33) Η ρομαντική μεσοαστική ατμόσφαιρα που δημιουργείται δεν αποπνέει απλώς μία μονοδιάστατη οπτική του αστικού μέλλοντος, αλλά μεταμφιεσμένη σε μία νοσταλγική ανάμνηση αστυνομεύει αυστηρά το παρόν. Οι λευκοί τακτοποιημένοι φράχτες των σπιτιών περιμένουν τους λευκούς, τακτοποιημένους και απαραίτητα προβλέψιμους κατοίκους τους.

Truman Show, (1998), Peter Weir

4.3

η σύγχρονη τάση στην Ευρώπη «Collage City» (Rowe, Koetter, 1984)

20. Άλλωστε η μεταμοντέρνες αναλύσεις για την πόλη, αναγνωρίζουν ένα πλήθος επιρροών που καθορίζουν τις αστικές μεταβολές και μορφές, όπως οι πολιτισμικές διαφορές μεταξύ της Μεσογειακής πόλης, της Βόρειας και Κεντρικής Ευρώπης και της Αγγλο-Αμερικανικής πόλης. (Λεοντίδου, 1993, 2001)

21. Κατεστραμμένη από το 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο και χωρισμένη στα δύο από το τείχος, το Βερολίνο το 1970 ήταν μια συρρικνωμένη πόλη σε ένα τεταμένο κλίμα κοινωνικής σύγκρουσης

Παρόλο που το κίνημα των Κηπουπόλεων έχει αρκετά παραδείγματα στον ευρωπαϊκό χώρο, δεν καταφέρει να εδραιωθεί με τον τρόπο που συνέβη στην Αγγλία και στις ΗΠΑ, όπου και έδωσε το έναυσμα για την αναζήτηση της ιδανικής κοινότητας. Ουσιαστικά, στην Ευρώπη μεγαλύτερη επιρροή άσκησαν οι ιδέες του Le Corbusier με εντελώς διαφορετικό προσανατολισμό. Δηλαδή, το κέντρο της πόλης να αναδιαμορφωθεί με τη χρήση της σύγχρονης τεχνολογίας και την άνξηση των πυκνοτήτων, με αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας πόλης πολυόροφων κτιρίων. Πέρα από τις επιρροές του Le Corbusier, καθώς και τις Νέες Πόλεις που αναπτύχθηκαν στα πλαίσια του μοντέρνου κινήματος στην κεντρική κυρίως και βόρεια Ευρώπη, το φαινόμενο ανέγερσης Νέων Πόλεων δεν πήρε τόσο μεγάλες διαστάσεις όσο στην Αγγλία και στις ΗΠΑ. Όπως θα δούμε και στη συνέχεια, επικράτησε η λογική των επεμβάσεων στο εσωτερικό των πόλεων, δημιουργώντας τη λεγόμενη «Collage City», όπως αυτή που περιέγραψαν ο Colin Rowe και Fred Koetter στο ομώνυμο βιβλίο τους.

Πιο συγκεκριμένα, 1978, οι Colin Rowe και Fred Koetter, μέσα από το βιβλίο τους «Collage City» παρατήρησαν τις δύο αντιθετικές τάσεις που κυριαρχούσαν στο χώρο της αρχιτεκτονικής, όπου από τη μια βρίσκονταν όσοι πίστευαν στο θρίαμβο της τεχνολογίας και του ορθολογισμού

και υποστήριζαν «ας αφήσουμε την επιστήμη να χτίσει την πόλη» και από την άλλη όσοι ταυτίζονταν με τα κοινωνικά κινήματα και υποστήριζαν «ας αφήσουμε τους ανθρώπους να φτιάξουν την πόλη». Έτσι, οι Rowe και Koetter, προσπαθούν να βρουν έναν τρόπο που να γεφυρώνει τις αντιθέσεις και να «χλυτώσει» την αρχιτεκτονική του 20ου αιώνα από τους δογματισμούς. Καταλήγουν λοιπόν στην πρόταση της «Collage City» ως το μοναδικό τρόπο διατήρησης της πολυμορφίας και απάντησης στο ζήτημα της ουτοπίας και παράδοσης. Απορρίπτουν ουσιαστικά τα μεγάλα ουτοπικά οράματα του «ολοκληρωτικού σχεδιασμού» και προτείνουν μια πόλη - collage, στην οποία θα μπορούν να συνυπάρχουν πολλές, μικρές, αποσπασματικές «ουτοπίες».

«The City within the City - Berlin as a Green Archipelago», Ungers, Koolhaas

102

103. «Exodus, or the voluntary Prisoners of Architecture»(1972)

Το 1970, οι Oswald Mathias Ungers and Rem Koolhaas, με στόχο την αναζωογόνηση του Βερολίνου, ανέπτυξαν μια πρόταση με τίτλο «The City within the City - Berlin as a Green Archipelago»²¹. Ένα από τα σχέδια που δημιουργήθηκε για την ανάπτυξη αυτού του έργου είναι ένας χάρτης του Βερολίνου, όπου η πόλη φαίνεται να έχει συρρικνωθεί στα σημαντικά και αναπόσπαστα μέρη της, σαν ένα collage των πλέον χαρακτηριστικών και σπουδαίων στοιχείων της. Όπως φαίνεται και από τις παραπάνω προτάσεις, σήμερα, ο αστικός χώρος είναι κατακεραματισμένος, συνθέτοντας ουσιαστικά ένα collage εικόνων, επιγραφών, λειτουργιών και δραστηριοτήτων, που όμως έχουν τη δυνατότητα να συνδέονται σε παγκόσμιο επίπεδο με ποικίλους τρόπους. Το μωσαϊκό των χωρικών θυλάκων που προκύπτουν, λειτουργεί σαν ένα συνονθύλευμα σημείων, όπου η κίνηση γίνεται αντιληπτή σαν μια στιγμαϊαία μετάβαση από το ένα σημείο στο άλλο.

Στα πλαίσια των αρνητικών συνεπειών που μπορεί να επιφέρει η συγκεκριμένη λογική, μπορούμε να διακρίνουμε την πρόταση των Rem Koolhaas και Ηλία Ζέγγη με τίτλο «Exodus, or the voluntary Prisoners of Architecture»(1972). Αποτελεί μια κριτική προσέγγιση του πολιτικού ρόλου της αρχιτεκτονικής να περιορίζει και να φυλακίζει. Αποτελεί, κατά κάποιον τρόπο, ένα προφητικό σενάριο για τη σύγχρονη εποχή του εγκλεισμού. Οι περιφραχμένες κοινότητες, οι ιδιωτικές πόλεις, τα εμπορικά κέντρα και τα θεματικά πάρκα, όλα εκμεταλλευόμενα από ιδιωτικούς φορείς, περιβάλλοντα αστικότητας, έχουν γίνει οι νέοι πρότυποι

χώροι κατοίκησης, κατανάλωσης, ελεύθερου χρόνου, πλήρως ελεγχόμενοι, πλήρως ασφαλείς. Με βάση της παραπάνω αναλύσεις, ο Rem Koolhaas, στη μελέτη του για τη «Generic City» (Koolhaas, 1998), ισχυρίζεται πως «ο πλάνητας της σύγχρονης πόλης εγκαθίσταται λοιπόν σε ειδικά σχεδιασμένους ιδιωτικούς εσωτερικούς χώρους, λόμπυ ξενοδοχείων, αεροδρόμια, εμπορικά κέντρα, κ.λπ.» (Χατζησαββα, 2011)

Συνεπώς, η πόλη-collage, που φαίνεται να έχει επικρατήσει στον ευρωπαϊκό χώρο, από τη μία βοηθάει στο διατηρηθεί η πολυπλοκότητα που συνθέτει την ευρωπαϊκή πόλη, από την άλλη όμως τείνει να δημιουργήσει ένα δίκτυο, το οποίο σταδιακά υποβαθμίζει τους ανοιχτούς δημόσιους χώρους βασιζόμενο κυρίως στην ανάδυση κλειστών ελεγχόμενων θυλάκων, όπως αυτούς που προαναφέραμε. Έτσι, η αστική πολυπλοκότητα επιλύεται με μια εμβληματική μορφή, λιχότερο ή περισσότερο ενταχμένη στο άμεσο περιβάλλον. Το φαινόμενο αυτό της θυλακοποίησης θα εξετάσουμε αναλυτικότερα στο επόμενο υποκεφάλαιο.

«Generic City» (Koolhaas, 1998)

104

4.4

Enclavisation - Weaponization

Enclavisation_Θυλακοποίηση

Με τις ελπίδες για μια τακτοποιημένη, διάφανη και προβλέψιμη «ιδεατή πόλη» να έχουν σχεδόν εγκαταλειφθεί και να έχουν μείνει με ελάχιστη ισχύ, οι τεθλιμμένες ουτοπικές επιθυμίες για το εξαίσιον φιλικό προς τον άνθρωπο περιβάλλον που συνδυάζει την ενδιαφέρουσα ποικιλία με την ασφάλεια, χωρίς να θέτει σε κίνδυνο κανένα από τα δύο αυτά απαραίτητα για την ευτυχία συστατικά, έχουν εστιαστεί σε μικρότερους, και άρα πιο εφικτούς και ρεαλιστικούς στόχους. «Αντί να παλεύουμε να αναμορφώσουμε το δρόμο, ας τον απελευθερώσουμε από τους κινδύνους του, ας τρέξουμε να βρούμε καταφύγιο και ας κλειδώσουμε την πόρτα πίσω μας. Οι αλυσίδες από αραιά, αλλά ευρέως εξαπλωμένες μίνι-ουτοπίες παχυνμένες ως πραγματικότητες είναι η δεύτερη καλύτερη επιλογή, υποκατάστατα 'του φτωχού' για εκείνη τη μεγάλη ουτοπία.» (Bauman,2003)

Όπως είδαμε και στο έργο του Mike Davis για το Los Angeles (Davis, 1992), η δημιουργία προστατευμένων θυλάκων μέσα στον αστικό ιστό είναι ένα σημαντικό εργαλείο του σύγχρονου πολεοδομικού σχεδιασμού που συντελεί στον περιορισμό του ελεύθερου δημόσιου χώρου στην πόλη και στην εγκαθίδρυση επιθυμητών ανθρώπινων σχέσεων, ελεγχόμενων και προβλέψιμων, μέσα σε καθορισμένα πλαίσια, χωρικά και κοινωνικά. Η δημιουργία διπόλων και η καλλιέργεια αντιθέσεων είναι βασικά χαρακτηριστικά των θυλάκων αυτών.

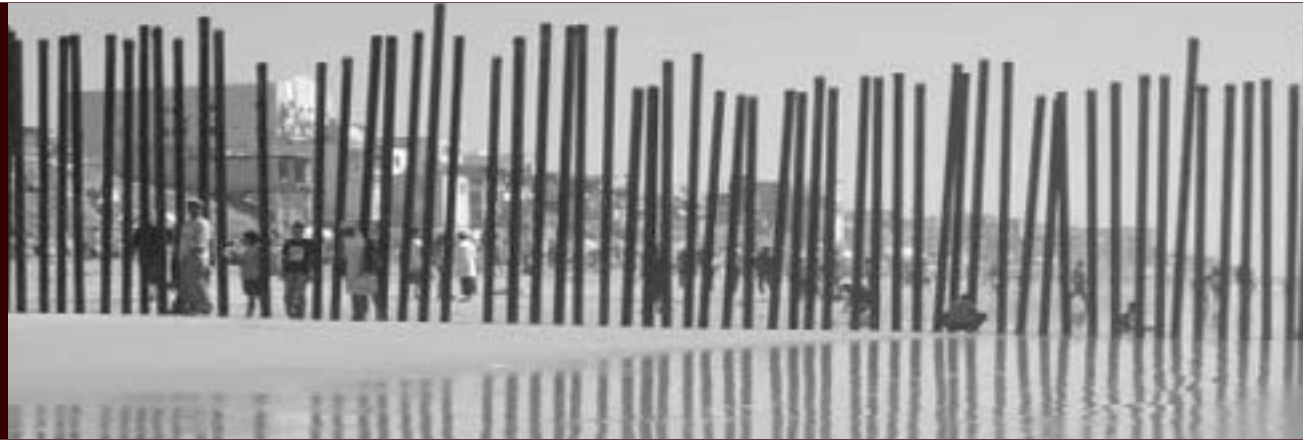
Οι χωρικοί θύλακες με τη βοήθεια μιας συγκεκριμένης αρχιτεκτονικής, δημιουργούν ένα τεχνητό περιβάλλον, ελαχιστοποιούν την επικοινωνία με τον έξω χώρο και σχηματίζουν έναν αποκομμένο μικρόκοσμο. Γίνεται λοιπόν εμφανές το κυρίαρχο δίπολο που δημιουργούν αυτοί οι χώροι, το έξω και το μέσα.

105

106

Σύμφωνα με την Christine Boyer (Lieven De Cauter, 2004), σε πολλές πόλεις πολλαπλασιάζονται οι θύλακες κατοικίας, τα malls, τα θεματικά πάρκα και οι αγορές, όπου το οπτικό σκηνικό και η ατμόσφαιρα είναι θεατρικά στημένη. Χαρακτηριστικό, λοιπόν, των θυλάκων είναι πως υπάρχουν μέσα στην πόλη σα σκηνικά («theatricalization», Lieven De Cauter, 2004 :30), τα οποία δεν πάνουν να είναι ψεύτικα και να προωθούν μονάχα την κατανάλωση.

Η κοινωνία του θεάματος φροντίζει επιμελώς να κρύβει την καθημερινότητα αναπαριστώντας τη, διαχωρίζοντας έτσι την πραγματική ζωή από το θέαμα. Ο πολεοδομικός σχεδιασμός και η αρχιτεκτονική του εντυπωσιασμού συχνά βοηθούν προς αυτή την κατεύθυνση. Οι κάτοικοι των πόλεων φαίνεται να έχουν εγκαταλείψει το δρόμο, τον περίπατο και την περιπλάνηση ως κάτι το ξένο και εχθρικό. Ο δημόσιος χώρος δίνει τη θέση του σε τους σε εσωστρεφείς θύλακες και ο ιδιωτικός χώρος υπερτροφεί. Σχετική με τη θυλακοποίηση είναι η έννοια της «Ετεροτοπίας» που εισάγει ο Foucault (Lieven De Cauter, 2004), ένας χώρος ψευδαισθήσεων όπου η τάξη και η τελειότητα

έρχονται σε πλήρη αντίθεση με το χάος και τις ατέλειες της πραγματικότητας. Οι χώροι-υπνωτήρια που δημιουργούνται παίζουν το ρόλο τους σε ένα ευρύτερο πλάνο ελέγχου της κοινωνίας, η οποία πρέπει να παραμένει αδρανής και απορροφημένη στο παιχνίδι της κατανάλωσης και του lifestyle. Έτσι, έχοντας καταστήσει το δρόμο και το δημόσιο χώρο γενικά, ανοίκειο, εχθρικό ακόμα και εγκληματικό σε ορισμένες περιπτώσεις, ο σύγχρονος αστικός πολιτισμός έχει καταφέρει πολλά από άποψη ελέγχου. Μια κοινωνία κλεισμένη σε τεχνητά και ψεύτικα περιβάλλοντα δεν είναι ικανή να αντιδράσει και να διεκδικήσει τίποτα.

Σε ένα μεγάλο βαθμό, οι συχκοινωνίες μέσα στην πόλη καθορίζονται από τη σύνδεση των επιμέρους θυλάκων και «Ετεροτοπιών» του Foucault. Αρχικά, οι Alison και Peter Smithson παρατήρησαν ότι ζούμε σε μια διαρκή μετάβαση από το σπίτι στη δουλειά και από τη δουλειά στο κατάστημα με αποτέλεσμα να μην αντιλαμβανόμαστε πλέον την πόλη ως μια συνεχόμενη εμπειρία, αλλά ως μια σειρά κατακεραματισμένων συμβάντων (Lieven De Cauter, 2004). Από αυτή τη σκοπιά θεωρούν πως ένα δίκτυο θυλάκων θα βοηθήσει στην οργάνωση

των αποσπασματικών εικόνων που λαμβάνει ο κάτοικος της πόλης. Το mall, το θεματικό πάρκο κάποια περιφραχμένη κοινότητα θα μπορούσαν να λειτουργήσουν σαν σημεία αναφοράς με συγκεκριμένη ταυτότητα μέσα στο χαοτικό κατά τ' άλλα περιβάλλον των σύγχρονων μητροπόλεων. Έτσι, δημιουργείται ένα δίκτυο, το οποίο όμως είναι σχεδιασμένο με έναν τέτοιο τρόπο ώστε να μπορεί ταυτόχρονα να συνδέει και να αποκλείει. Ένα δίκτυο που απορροφά ότι το «τροφοδοτεί» και αποβάλλει ότι θεωρεί απειλητικό και ανεπιθύμητο. Εμφανίζεται λοιπόν ένα ακόμη δίπολο που χαρακτηρίζει τη σύγχρονη κοινωνία και που συντηρείται μέσω του δικτύου των θυλάκων στις πόλεις, κίνηση και στασιμότητα. Βέβαια, καθώς ζούμε στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, το δίκτυο για το οποίο έγινε λόγος, δεν μπορεί να υφίσταται χωρίς την ύπαρξη ελέγχου. Πολλές από τις μεταβάσεις μας απαιτούν κωδικούς και κάρτες πρόσβασης, ενώ σύγχρονες

τεχνολογίες όπως συστήματα αναγνώρισης, κάμερες καταγραφής κ.α είναι απαραίτητες. Μπορεί να είμαστε μάρτυρες, όπως είχε εισηγηθεί ο Deleuze σε ένα μικρό δοκίμιο που αναφερόταν στο Foucault, της μετάβασης από την κοινωνία της πειθαρχίας στην κοινωνία του ελέγχου (Lieven De Cauter, 2004), όπου η «κάψουλα» είναι η ιδανική χωρική διαμόρφωση και το ιδανικό εργαλείο ελέγχου.

Ξεκινώντας με το παράδειγμα που αναφέρθηκε προηγουμένως, μέσα από το βιβλίο του Mike Davis, «City of Quartz: Excavating the Future in Los Angeles» (Davis, 1992), όπου πολλές κατοικίες στο Los Angeles έχουν μαρκαριστεί με αριθμούς στις οροφές, έτσι ώστε να διευκολύνουν τις καταδιώξεις της αστυνομίας με ελικόπτερα, μπορούμε να έχουμε μια πρώτη εικόνα σχετικά με αυτό που ο ίδιος ο συγγραφέας ονομάζει «στρατιωτικοποίηση του αστικού χώρου» («the militarization of urban space», Davis, 1992 :155). Παραδείγματα όπως αυτό καθώς και η αρχιτεκτονική που δημιουργεί κτίρια-φρούρια στον ιστό της πόλης, τα malls που λειτουργούν σα σύγχρονες «φυλακές κατανάλωσης» και πολλά ακόμα, πάνε ένα βήμα παραπέρα από τον αποκλεισμό και τον έλεγχο που επιφέρει η θυλακοποίηση, επιβάλλοντας ως ανθρωπίνες και κανονικές διαστάσεις της ύπαρξής μας, ορισμένες πρακτικές ελέγχου που πάντοτε χαρακτηρίζονταν ως εξαίρεση. Αυτήν ακριβώς την εξαίρεση εντοπίζει ο Giorgio Agamben στο βιβλίο του «Homo Sacer. Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή.» (2005), η οποία σιγά σιγά καθίσταται ο κανόνας. Στο σημείο όπου όλα έχουν γίνει και

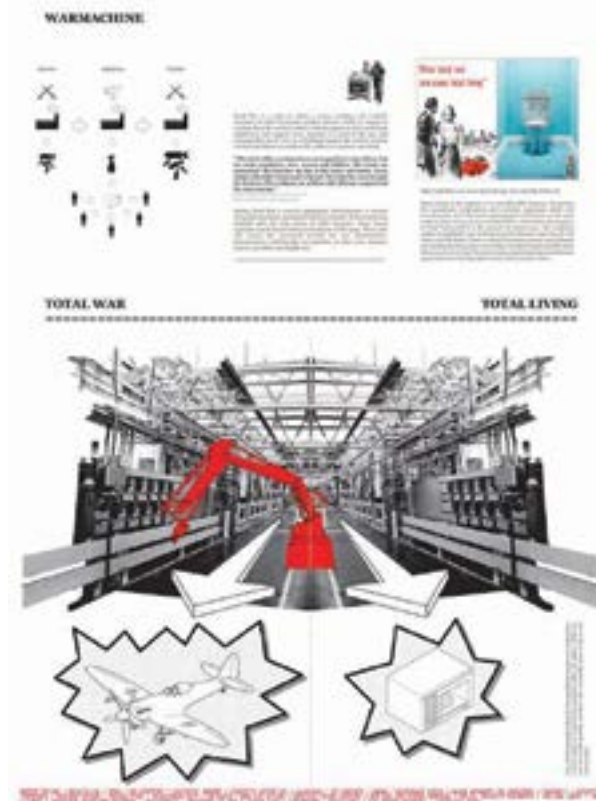

ειπωθεί, η κυρίαρχη εξουσία, σύμφωνα με τον Agamben, έχει τον έλεγχο της «γυμνής ζωής», της ζωής και του θανάτου των πολιτών, μια ιδέα που εμφανίζεται σε καταστάσεις εξαίρεσης, όπως είναι η καραντίνα μιας πόλης, σε περίπτωση λοιμού για παράδειγμα, που αναφέρει ο Foucault στο βιβλίο "Επιτήρηση και Τιμωρία" (2011). Η κατάσταση της εξαίρεσης υπάρχει πάντα στο οπλοστάσιο της κυρίαρχης εξουσίας και στις μέρες μας όλο και διευρύνεται. Δεν είναι πάνω από το νόμο, αλλά έξω από αυτόν και βρίσκει την έκφρασή της σε χώρους όπως τα στρατόπεδα ή σε κάποιους που προσιδιάζουν σε αυτά (Lambert, 2012). Το ενδιαφέρον σε αυτό το σημείο είναι πως σήμερα η εξουσία, κυρίως με το παιχνίδι της «τρομοκρατικής απειλής» και της οικονομικής κρίσης, δημιουργεί τέτοιου είδους καταστάσεις εξαίρεσης και εκτάκτου ανάγκης, έτσι ώστε να «εμβολιάζει» τους ανθρώπους με φόβο και υποτακτικότητα και τις πόλεις με στρατιωτικό τύπου πολεοδομικές και αρχιτεκτονικές επεμβάσεις, έτσι ώστε να τις καθιστά έτοιμες ανά πάσα στιγμή να μετατραπούν στα «στρατόπεδα» για τα οποία μιλάει ο Agamben. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα

στρατιωτικοποίησης του χώρου, είναι τα αμερικανικά προάστια, σύμφωνα με την ανάλυση του Leopold Lambert στο βιβλίο του «Weaponized Architecture. The Impossibility of Innocence» (2012). Η προαστικοποίηση δεν θα μπορούσε να συμβεί χωρίς την ύπαρξη των μεγάλων αυτοκινητόδρομων που εξασφάλισαν την απαραίτητη ροή, ώστε να μπορεί να κανείς να ζει έξω από την πόλη και να εργάζεται σε αυτή. Όπως φαίνεται και από το όνομα του Νομοσχεδίου (Defense Highway Act, 1956) υπήρχε σαφής ατζέντα στρατιωτικοποίησης για τη δημιουργία αυτών των αυτοκινητοδρόμων. Στα πλαίσια του Ψυχρού Πολέμου και της πυρηνικής απειλής, ξεδιπλώθηκε η στρατηγική τους για καλύτερη στρατιωτική μετακίνηση καθώς και εδαφική εξάπλωση του πληθυσμού και των πόρων. Με αυτό τον τρόπο, από τη μια οι αυτοκινητόδρομοι θα μπορούσαν, ανά πάσα στιγμή, να αποτελέσουν στρατιωτικές υποδομές και από την άλλη με τη διάχυση του πληθυσμού, των πόρων, των βιομηχανιών και των στρατιωτικών βάσεων, το πλήγμα από μια πυρηνική επίθεση θα ήταν μικρότερο.

114

115

116

117

Έχοντας μιλήσει για τη θυλακοποίηση και τη σύγχρονη καθημερινότητα των μεταβάσεων από τον ένα θύλακα στον άλλο, θα αναφερθούμε σε μια από τις πιο εμφανείς και αναπτυσσόμενες σύγχρονες «κάψουλες» ζωής, τις gated communities. Ο Giddens ήταν αυτός που αναχνώρισε δύο είδη αποκλεισμού, τον επιβεβλημένο και τον εθελοντικό. Από τη μια τα στρατόπεδα συγκέντρωσης μεταναστών και από την άλλη οι gated communities. Από τη μια οι προσπάθειες που γίνονται σε πόλεις όπως το Los Angeles για τον αποκλεισμό των αστέγων και άλλων υποβαθμισμένων κοινωνικών στρωμάτων και από την άλλη η «εξέγερση της ελιτ», όπως την αποκαλεί ο Giddens (McLeod, 2004 :5) με τη οχύρωση πίσω από αδιαπέραστα τείχη.

Σύμφωνα με την ανάλυση των Blakeley και Snyder (McLeod, 2004 :39), οι gated communities δημιουργούνται ώστε να καλύψουν τέσσερις βασικές ανάγκες των κατοίκων των σύγχρονων μητροπόλεων :

- 1_ Την αίσθηση της κοινότητας και τη σύνσφιξη των δεσμών της γειτονιάς.
- 2_ Τον αποκλεισμό και την προστασία από την «εξωτερική απειλή».
- 3_ Την επιθυμία για ιδιωτικοποίηση και εσωτερικό έλεγχο των δημόσιων υπηρεσιών.
- 4_ Την ανάγκη για σταθερότητα, ομοιογένεια και προβλεψιμότητα.

Gated Communities

Η αίσθηση της κοινότητας

Όπως προαναφέρθηκε, στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης το κύμα του φόβου για την απώλεια της ταυτότητας, της ιδιοκτησίας καθώς και η ανασφάλεια που δημιουργεί η καλλιέργεια ενός κλίματος εκτάκτου ανάγκης, έχουν συντελέσει τόσο στην οχύρωση των πόλεων όσο και στην επιθυμία για οχύρωση από την πλευρά των ίδιων των κατοίκων. Οι επενδυτές διαφημίζουν λοιπόν τις gated communities ως αληθινές κοινότητες όπου οι κάτοικοι κατέχουν ή ελέγχουν τους δημόσιους χώρους, μοιράζονται τις εγκαταστάσεις και τις παροχές, ενώ ταυτόχρονα έχουν κοινά δικαιώματα και υποχρεώσεις που επιβάλλονται από ένα ιδιωτικό κυβερνών σώμα. (McLeod, 2004) Μάλιστα, σε ένα προωθητικό υλικό για μια gated community στη Florida αναγράφεται «ανοικοδόμηση του αισθήματος της κοινότητας μιας παλιάς πόλης μόλις μερικά μίλια μακριά από το κέντρο της πόλης...Εδώ θα γνωρίζετε τους γείτονές σας, θα τους βλέπετε στο γκολφ, στο κέντρο αναψυχής και σε όλους τους κοινόχρηστους χώρους που εμείς σαν κοινότητα διατηρούμε.» (McLeod, 2004). Τόσο οι κάτοικοι όσο και οι επενδυτές βλέπουν την ασφάλεια που προσφέρουν οι κλειστές κοινότητες, όχι μόνο σαν διαφυγή από το έγκλημα, αλλά και σαν διαφυγή από τις ενοχλήσεις ανεπιθύμητων επισκεπτών και ξένων κάθε είδους,

118

4.5

Αποκλεισμός και προστασία

Ο φόβος του εγκλήματος που έχουν δημιουργήσει οι συνθήκες της φτώχειας και της οικονομικής ανισότητας μέσα στις μητροπόλεις, αποτέλεσε τα τελευταία χρόνια καθοριστικό παράγοντα για την μεταφορά στα προάστια και την αναζήτηση ενός «ασφαλέστερου» τρόπου ζωής. Οι ταξικές διαφορές και οι ρατσιστικές εξάρσεις στα κέντρα των πόλεων είναι ουσιαστικά ο αντικατοπτρισμός της απομόνωσης και της κοινωνικής ομοιογένειας των προαστίων. Το αντι-αστικό αίσθημα άλλωστε, εδώ και χρόνια εκφράζεται μέσω του φόβου του εγκλήματος και της βίας που έχει κατακλύσει τις πόλεις. Βέβαια, με τη χιζάντωση των μητροπόλεων, πολλά από τα προάστια ενσωματώνονται σε αυτές και στις παθογένειές τους. Καθίσταται λοιπόν αναγκαία η δημιουργία ενός σαφέστερου και πιο αδιαπέραστου ορίου που δεν θα επιτρέπει την εισχώρηση των «αστικών αποβλήτων».

Φυσικά, οικονομικός διαχωρισμός δεν είναι καινούριο φαινόμενο. Στην πραγματικότητα, ο διαχωρισμός σε ζώνες και ο σχεδιασμός των πόλεων φρόντιζε πάντοτε να διατηρεί τη θέση των προνομιούχων, άλλοτε με έντονες και άλλοτε με ανεπαίσθητες διαφοροποιήσεις, μέσω της αρχιτεκτονικής, των πυκνοτήτων, των όρων δόμησης κ.α. Παρόλα αυτά, οι gated communities πάνε ένα βήμα παραπέρα αποκλείοντας την ελεύθερη είσοδο σε δρόμους, πεζοδρόμια, πάρκα, παραλίες, σε όλους τους πόρους, οι οποίοι δίχως τις πύλες και τα τείχη, θα ήταν προσβάσιμοι από όλους τους πολίτες (Blakely, Snyder, 1997).

Έτσι, για ακόμα μια φορά βλέπουμε πως ο ιδιωτικός τομέας και οι επενδυτές του φόβου θα προσφερθούν να εμποδίσουν το έγκλημα μέσω της επιβολής του ελέγχου. Στην πλειοψηφία

άλλωστε, κυρίως των δυτικών κοινωνιών, φαίνεται πως οι νεοφιλελεύθερες κριτικές για τις ανεπάρκειες του κεντρικού δημόσιου ελέγχου και ιδιοκτησίας, έχουν πυροδοτήσει ένα κύμα «απελευθέρωσης» των υποδομών και ιδιωτικοποίησής τους που συνεχώς εξαπλώνεται. (Graham, Marvin, 2001) Γίνεται εμφανές και πάλι πως τα αποτελέσματα μιας κατάστασης αντιμετωπίζονται ως η αιτία της. Στο βιβλίο του, ο Mike Davis μιλώντας για το Los Angeles, αναφέρεται σε παραδοσιακούς πολυτελείς θύλακες όπως είναι το Beverly Hills και το San Marino, οι οποίοι όλο και περισσότερο μειώνουν την ελεύθερη είσοδο μέσα από άορατα τείχη τα οποία δημιουργούνται από την ύπαρξη ειδικών ηλεκτρονικών ταυτοτήτων, κωδικών, εικοσιτετράωρης ασφάλειας και καμερών καταγραφής (Davis, 1992)

Ιδιωτικοποίηση και εσωτερικός έλεγχος

Επιπλέον, πέρα από την ιδιωτικοποίηση του χώρου, πολλές gated communities σχηματίζουν Ενώσεις Ιδιοκτητών, οι οποίες ενθαρρύνουν την ιδιωτικοποίηση ορισμένων αστικών παροχών, όπως είναι η αστυνόμευση και άλλες υπηρεσίες καθαρισμού, συντήρησης κ.α. Έτσι, ο όρος «Privatoria» (McKenzie, 1994) περιγράφει ακριβώς την κατάσταση, όπου ο ιδιωτικός τομέας αποκομμένος από τον κρατικό έλεγχο μπορεί πλέον να διαχειρίζεται ολόκληρες «χειτονιές» και την καθημερινότητα ενός πλήθους ατόμων. «Ο νόμος του συμβολαίου είναι η απόλυτη εξουσία, ενώ τα δικαιώματα στην ιδιοκτησία και οι αξίες της ιδιοκτησίας είναι το επίκεντρο της ζωής στην κοινότητα» (McKenzie, 1994:117). Ο κίνδυνος που ελλοχεύει μέσα σε αυτή τη νέα πραγματικότητα χίνεται εμφανής μέσα από την κατάσταση που παρουσιάζει η ταινία «La Zona», όπου σε μια κλειστή κοινότητα της Βραζιλίας, οι κάτοικοι αποφασίζουν να δράσουν ως σύγχρονοι πολιτοφύλακες παίρνοντας στα χέρια τους μια εξουσία που θα τους ωθήσει στην χρήση της βίας, ώστε να «προστατεύσουν» την ηρεμία της κοινότητάς τους.

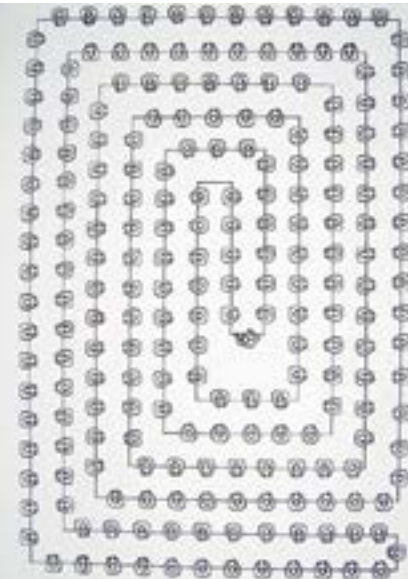
120

Σταθερότητα και ομοιογένεια

Οι κλειστές κοινότητες πέρα από το φυσικά όρια όπως είναι οι τοίχοι θέτουν και θεσμικά όρια, τα οποία καθορίζονται κυρίως από τις Ενώσεις Ιδιοκτητών. Συνεπώς, αρκετά συχνά παρακολουθείται το ηλικιακό εύρος των κατοίκων, οι ώρες καθώς και η συχνότητα των επισκέψεων, η διακόσμηση των κατοικιών, το μέγεθος των κατοικίδιων και μερικές φορές ακόμα και ο αριθμός των παιδιών (McLeod, 2004). Βλέπουμε λοιπόν, πόσο σημαντικός είναι ο παράγοντας της ομοιογένειας μέσα σε μια κλειστή κοινότητα, ο οποίος άλλωστε, σύμφωνα με τον Bourdieu (1984), αποτελεί ένα λεπτό και ευφυή τρόπο ελέγχου. Ακόμα, οι ίδιοι οι κάτοικοι αισθάνονται πως μέσω αυτής της σταθερότητας και της ομοιομορφίας εξασφαλίζουν μια ήρεμη και προβλέψιμη καθημερινότητα δίχως τις «δυσάρεστες» εκπλήξεις που επιφυλάσσει η ζωή στην πόλη.

Το ένα τρίτο των νέων κατοικιών που χτίζονται στις Ηνωμένες Πολιτείες τα τελευταία χρόνια, δημιουργούνται στα πλαίσια της ανάπτυξης των gated communities. Είναι γεγονός πως το φαινόμενο αυτό δεν είναι τόσο συχνό στην Ευρώπη όσο σε άλλες περιοχές του κόσμου, ίσως λόγω της ύπαρξης μιας παράδοσης που καθιστά τους δημόσιους χώρους σημαντικό κομμάτι της καθημερινότητας μέσα στην πόλη. Κλείνοντας, όπως αναφέρει και ο Mike Davis (Davis, 1992) η δημιουργία gated communities και η προσθήκη φυλακίων, τοίχων και πυλών εισόδου είναι ένα αναπόσπαστο κομμάτι της κατασκευής της «οχυρωματικής πόλης» και της εμφάνισης ενός «στρατιωτικού τύπου» πολεοδομικού σχεδιασμού, όπως αυτού που εφαρμόζεται και στο Los Angeles.

121

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

CE N'EST QU'UN
 DÉBUT CONTINUONS
 LE COMBAT !

50

Στην παρούσα εργασία έγινε μια προσπάθεια σκιαγράφησης των μορφών ελέγχου που που «γεννιούνται» ήδη από τα πρώτα στάδια σχεδιασμού της πόλης. Καθώς το φαινόμενο ανάδυσης Νέων Πόλεων εφαρμόζεται σαν παγκόσμια στρατηγική αστικής ανάπτυξης, τόσο για οικονομικούς λόγους όσο και για λόγους life – style, αλλά και ασφάλειας, μελετήσαμε την εξέλιξη του στην άρροδο των χρόνων σε σχέση με τις κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις, ώστε να είμαστε σε θέση να διακρίνουμε σε κάθε περίπτωση πού στοχεύει ο έλεγχος και με ποιες μορφές παίρνει σάρκα και οστά μέσα στην πόλη.

Εξετάστηκε, επίσης, ο ρόλος του πολιτισμού στην εξέλιξη του ελέγχου αλλά και ο ρόλος της κρατικής πολιτικής. Έτσι, το πέρασμα από την κοινωνία της παραγωγής στην κοινωνία της κατανάλωσης, διαπιστώσαμε πως επέφερε ριζικές αλλαγές στο μοντέλο ζωής, με αποτέλεσμα τη μετάβαση από τις περισσότερες εμφανείς, από την πλευρά της εξουσίας, μορφές ελέγχου στο σχεδιασμό, σε άλλες περισσότερο συγκαλυμμένες πίσω από την αναζήτηση της ασφάλειας. Πιο συγκεκριμένα, στα πλαίσια της βιομηχανικής κοινωνίας, ο σαφής διαχωρισμός των τάξεων καθιστούσε περισσότερο προφανείς τις στρατηγικές της εξουσίας για την επιβολή του ελέγχου. Αντιθέτως, σήμερα, με το κλίμα ανασφάλειας που δημιουργεί η παγκοσμιοποίηση και με την ανάδυση της νέας μεσαίας τάξης, οι άνθρωποι συχνότερα αναζητούν το αίσθημα της κοινότητας καθώς και σε ορισμένες περιπτώσεις τον έλεγχο, όπως συμβαίνει στις gated communities. Σε αυτή την εθελοντική προσφορά των ελευθεριών και των δικαιωμάτων για χάρη της ασφάλειας, στηρίζεται εν μέρει η φιλοσοφία της σύγχρονης νεοφιλελεύθερης πόλης. Όρια αποκλεισμού ή

περίκλεισης, ορατά ή αόρατα, θέτουν κανόνες, ελέγχουν, ομογενοποιούν, εκτοπίζουν, εξαιρούν, εγκλωβίζουν, στιγματίζουν ή στοχοποιούν. Αυτές οι εκφάνσεις της πόλης προβάλλονται ως μια εξιδανικευμένη πραγματικότητα, μια αποκορύφωση της πόλης του θεάματος, της πόλης – εμπόρευμα που όντας «ασφαλής» από εξωτερικούς κινδύνους προσκαλεί τους καταναλωτές σε συμμετοχή ως παθητικούς δέκτες. Το θέαμα ως «το κακό όνειρο της σύγχρονης αλυσοδεμένης κοινωνίας, που τελικά δεν εκφράζει παρά την επιθυμία της να κοιμηθεί» (Debord, 2000: 20) μετατρέπει την πόλη σε «μια καλειδοσκοπική εμπειρία στην οποία μερικοί κατέχουν την εξουσία, άλλοι θρηνούν το τέλος όλων των βεβαιοτήτων και οι περισσότεροι προσπαθούν να επιζήσουν μέσα στην αναταραχή που εξαπολύεται από την αχαλίνωτη κυριαρχία της αγοράς.» (Swyngedouw, 2008: 77) Ως αντίδοτο, λοιπόν, προβάλλονται οι ομογενοποιημένες, «καθαρές» από ανεπιθύμητους «άλλους» πόλεις, με την εφαρμογή εκδικητικών πρακτικών καταστολής, επιτήρησης και ελέγχου. Η επέκταση της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης, η τάση απόδοσης στρατιωτικών χαρακτηριστικών στον αστικό χώρο, η «μηδενική ανοχή» απέναντι σε μετανάστες, άστεγους, διαδηλωτές και οποιονδήποτε κρίνεται επικίνδυνος για τη δημόσια τάξη και ασφάλεια ενισχύονται και συνδυάζονται με την άτυπη οριοθέτηση ζωνών κυκλοφορίας, και μηχανισμών ελέγχου στους δημόσιους χώρους, σε μια εμμονική σχεδόν προσπάθεια επιβολής του ελέγχου στον αστικό χώρο.

Τέλος, επιμέρους στόχος της εργασίας αυτής είναι ο εντοπισμός των θεμελιωδών διαφορών μεταξύ του αμερικάνικου και ευρωπαϊκού προτύπου ανάπτυξης των πόλεων. Όπως είδαμε, στην Αμερική, η δημιουργία Νέων Πόλεων ευδοκίμησε περισσότερο σε σχέση με την Ευρώπη, όπου επικράτησαν κυρίως άλλες λογικές, με επεμβάσεις στον υπάρχοντα αστικό ιστό. Και στις δύο περιπτώσεις όμως, τόσο η ιδανική κοινότητα, όσο και οι αστικοί θύλακες, αναπαράχουν με την ίδια ένταση, πρακτικές ελέγχου και επιτήρησης, ώστε βέβαια να προστατέψουν την κοινωνία από την εξωτερική απειλή.

Αυτό που απορρέει σα συμπέρασμα, όμως από τη σκοπιά αυτής της εργασίας, είναι πως όταν η δημιουργία μιας Νέας Πόλης πρόκειται για επιλογή του κράτους και των βιομηχανιών, ο σχεδιασμός αυτής δεν μπορεί να ξεφύγει από ορισμένα πλαίσια και πολιτικές. Και όσο ο ρόλος του κράτους είναι να εξυπηρετεί να συμφέροντα των λίγων, δεν μπορεί παρά αυτός ο σχεδιασμός να καθοδηγεί τις συμπεριφορές των ατόμων αλλά και να είναι εχθρικός απέναντι στα χαμηλότερα στρώματα και στις μειοψηφίες, που παρουσιάζονται ως απειλή για την «κοινωνική ομαλότητα».

Κλείνοντας, το δικαίωμα στην πόλη του Lefebvre, προσαρμοσμένο στις νέες πολιτικοοικονομικές συνθήκες εκφράζεται και πάλι ως το δικαίωμα στο δημόσιο χώρο, στη διεκδίκηση λόγου στις διαδικασίες αστικοποίησης που μεταλλάσσουν το τοπίο και την καθημερινή ζωή στην πόλη. Η συγκρότηση κοινωνικών κινημάτων αντίστασης απέναντι στις εφαρμοζόμενες στρατηγικές ελέγχου της εξουσίας αποτελεί σίγουρα μια σημαντική κίνηση προς αυτή την κατεύθυνση. Ο Harvey, πιστεύει ότι το δικαίωμα στην πόλη συνολικά, μπορεί να επανακτηθεί

μέσω μιας παγκόσμιας εξέγερσης των πόλεων. Ο ίδιος οι κάτοικοι πρέπει να διεκδικήσουν τη ζωή τους μέσα στην πόλη και την αξιοπρέπειά τους. Η διεκδίκηση αυτή όμως δεν μεταφράζεται μόνο σε εναντίωση στο κράτος και τα κεφάλαια που είναι βέβαια απαραίτητα, αλλά και το πλάσιμο της πόλης σύμφωνα με τις επιθυμίες τους. Όπως γράφει και ο αστικός κοινωνιολόγος Robert Park : «(...)η πιο συνεπής και συνολική, η πιο επιτυχημένη προσπάθεια του ανθρώπου να ανακατασκευάσει τον κόσμο στον οποίο ζει ώστε να συμφωνεί περισσότερο με τις επιθυμίες της καρδιάς του. Αλλά, αν η πόλη είναι ο κόσμος που κατασκεύασε ο άνθρωπος, είναι και ο κόσμος στον οποίο είναι στο εξής καταδικασμένος να ζει. Έτσι, έμμεσα, και χωρίς καμία σαφή αίσθηση της φύσης της αποστολής του, φτιάχνοντας την πόλη ο άνθρωπος ξαναέφτιαξε τον εαυτό του.» (Park, 1967 :3) Αν ο Park είναι σωστός, τότε το ζήτημα του ποια πόλη θέλουμε δεν μπορεί να διαχωριστεί από το ζήτημα του τι είδους άνθρωποι θέλουμε να είμαστε, τι είδους κοινωνικές σχέσεις αναζητούμε, τι σχέσεις με τη φύση φροντίζουμε να έχουμε, τι τρόπο καθημερινής ζωής επιθυμούμε, τι είδους τεχνολογίες κρίνουμε κατάλληλες, τι αισθητικές αξίες έχουμε. Το δικαίωμα στην πόλη είναι, άρα, πολύ περισσότερα πράγματα από το δικαίωμα της ατομικής πρόσβασης στους πόρους που ενσωματώνει η πόλη : είναι το δικαίωμα να αλλάξουμε τους εαυτούς μας αλλάζοντας την πόλη περισσότερο σύμφωνα με τις επιθυμίες μας.

- Agamben, G.** (2005). *Homo Sacer. Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή*, Αθήνα: Scripta
- Alsayyad, M.** (2001). *Consuming tradition, manufacturing heritage: Global Norms and Urban Forms in the Age of Tourism*, London: Routledge
- Amoros, M.** (2013). *Η ολοκληρωτική πόλη*, Αθήνα: Ελευθεριακή Κουλτούρα
- Avakumović, I., Woodcock, G.** (1950). *The Anarchist Prince: A Biographical Study of Peter Kropotkin*, New York: Boardman
- Aymonino, C.** (1979). *Κυριαρχία και υποτέλεια*, Αθήνα: Α. Α. Λιβάνη
- Bauman, Z.** (2000). *Liquid Modernity*, Cambridge: Polity
- Benevolo, L.** (1997). *Η πόλη στην Ευρώπη*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Bentham, J.** (1995). *The Panopticon Writings*, London: Verso
- Berman, M.** (1982). *All that is Solid Melts into Air*, London: Verso
- Blakely, E. J., Snyder, M. G.** (1997). *Fortress America: gated communities in the United States*, Washington, D.C.: Brookings Institution Press
- Boyer, C.** (1983). *Dreaming the Rational City: The Myth of American City Planning 1890–1945*. Cambridge: The MIT Press
- Braudel, F.** (2010). *Γραμματική των πολιτισμών*, Αθήνα: ΜΙΕΤ (ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ)
- Bryman, A.** (2004). *Disneyization of society*, London: SAGE
- Castells, M.** (1980). *Πόλη και κοινωνικοί αγώνες*, Αθήνα: Αχώννας
- Davis, M.** (1992). *City of Quartz: Excavating the Future in Los Angeles*, London: Vintage
- Debord, G.** (2000). *Η κοινωνία του θεάματος*, Αθήνα: Διεθνής Βιβλιοθήκη
- Ellin, N.** (1997). *Architecture of fear*, New York: Princeton Architectural Press
- Ellin, N.** (1999). *Postmodern Urbanism*, New York: Princeton Architectural Press

- **Fishman, R.** (1982). *Urban Utopias in the Twentieth Century: Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright, Le Corbusier*, MIT Press
- **Foucault, M.** (2011). *Επιτήρηση και τιμωρία: Η χέννηση της φυλακής*, Αθήνα: Πλέθρον
- **Frampton, K.** (2000). *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική. Ιστορία και Κριτική*, Αθήνα: Θεμέλιο
- **Frantz, D., Collins, C.** (2000). *Celebration, U.S.A.: Living in Disney's Brave New Town*, New York: Holt Paperbacks
- **Freestone, R.** (2000). *Urban Planning in a Changing World. The Twentieth Century Experience*, London: Routledge
- **Freyer, H.** (1998). *Τεχνοκρατία και ουτοπία. Θεωρία της σύγχρονης εποχής στη Δύση*, Αθήνα: Νεφέλη
- **Giddens, A.** (2014). *Οι συνέπειες της νεωτερικότητας*, Αθήνα: Κριτική
- **Graham, M.** (2001). *Splintering Urbanism: Networked Infrastructures, Technological Mobilities and the Urban Condition: Networked Infrastructures*, London: Routledge
- **Harvey, D.** (1989). *The Condition of Postmodernity*, Oxford: Blackwell
- **Harvey, D.** (2001). *Spaces of Capital : Towards a Critical Geography*, London: Routledge
- **Hobsbawm, E. J.** (1994). *Η εποχή του κεφαλαίου 1848-1875*, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης
- **Hobson, J.** (1999). *New Towns, the modernist planning project and social justice*, London: University College, London, Development Planning Unit
- **Howard, E.** (1946). *Garden Cities of Tomorrow*, London: Faber and Faber
- **Jacobs, J.** (1961). *The death and life of great American cities*, New York: Random House
- **Jayne, M.** (2006). *Cities and Consumption*, London: Routledge
- **Knox, P., Pinch S.** (2009). *Κοινωνική γεωγραφία των πόλεων*, Αθήνα: Σαββάλας
- **Koolhaas, R.** (1998). *S, M, L, XL*, New York: Monacelli Press
- **Lambert, L.** (2012). *Weaponized Architecture. The impossibility of Innocence*, Barcelona: DPR-Barcelona

- **Lash, S., Urry, J.** (1994). *Economies of Signs and Space*, London: SAGE
- **Lefebvre, H.** (1992). *The production of space*, London: Wiley-Blackwell
- **Lieven De Cauter.** (2004). *The capsular civilization on the city in the age of fear*, Rotterdam: NAI Publishers
- **Mansvelt, J.** (2005). *Geographies of consumption*, New York: SAGE
- **McKenzie, E.** (1994). *Privatopia: Homeowner Associations and the Rise of Residential Private Government*, Yale University Press
- **Miles, S., Miles, M.** (2004). *Consuming Cities*, Basingstoke: Palgrave Macmillan
- **Park, R.** (1967). *On Social Control and Collective Behavior*, Chicago: University of Chicago Press
- **Ross, A.** (2000). *The Celebration chronicles*, New York: Ballantine Books
- **Rowe, C., Koetter, F.** (1984). *Collage City*, The MIT Press
- **Savage, M., Warde, A.** (2005). *Αστική Κοινωνιολογία, Καπιταλισμός και Νεωτερικότητα*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση
- **Scott, A. J.** (2000). *The cultural economy of cities: Essays on the Geographies of Image Producing Industries*, London: SAGE
- **Sennett, R.** (1999). *Η τυρρανία της οικειότητας*, Αθήνα: Νεφέλη
- **Soja, E. W.** (2010). *Seeking Spatial Justice*, Univ Of Minnesota Press
- **Stretton, H.** (1978). *Urban planning in rich and poor countries*, Oxford University Press
- **Swyngedouw, E.** (2008). *Οι πόλεις στο μεταίχμιο. Επανατοποθέτηση της πόλης στον 21ο αιώνα, στο Καυκαλάς Γ.,Λαμπριανίδης,Λ.,Παπαμίχος,Ν.(επιμ.)Ηθεσσαλονίκηστομεταίχμιο:Ηπόληωςδιαδικασίααλλαγών,Αθήνα:Κριτική,σελ.69-94*
- **Ungers, O. M., Koolhaas, R., Riemann, P., Kollhoff, H., Ovaska, A.** (2013). *The City within the City – Berlin as a Green Archipelago*, Zurich: Lars Muller Publishers
- **Watkin, D.** (2005). *Ιστορία της Δυτικής Αρχιτεκτονικής*, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης
- **Weber, M.** (1992). *Economy and Society*, California: University of California Press
- **Whyte, W.** (1985). *The social life of small urban spaces*, Washington DC: The Conservation

- **Καλοδόνκας, Α.** (2003). Παγκοσμιοποίηση και νεοφιλελευθερισμός. Οι εξελίξεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Αθήνα: Διεθνιστική Εργατική Αριστερά
- **Κομνηνός, Ν.** (1986). Θεωρία της αστικότητας ΙΙΙ, αστικός σχεδιασμός και κατασκευή της πόλης, Αθήνα: Εκδόσεις σύγχρονα θέματα
- **Κομνηνός, Ν.** (2005). Τεχνοπόλεις & στρατηγικές ανάπτυξης στην Ευρώπη, Αθήνα: Gutenberg
- **Κονδύλης, Π.** (2000). Η παρακμή του αστικού πολιτισμού. Από τη μοντέρνα στη μεταμοντέρνα εποχή και από το φιλελευθερισμό στη μαζική δημοκρατία, Αθήνα: Θεμέλιο
- **Λαζαρίδης, Π., Benevolo, L.** (1976). Βιομηχανική Επανάσταση. Βιομηχανική Πόλη. Η δυναμική των αλλαγών και η κοινωνική προέλευση της σύγχρονης πολεοδομίας, Αθήνα: Α. Α. Λιβάνη
- **Λαζαρίδης, Π.Γ.** (1980). Νέες Πόλεις και κατοικία. Η περίπτωση της Αγγλίας, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής
- **Λεοντίδου, Α.** (2001). Πόλεις της σιωπής, Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς
- **Λέφας, Π., Siebel, W., Binde, J.** (2003). Αύριο οι πόλεις, Αθήνα: Πλέθρον
- **Μιχελής, Π.Α.** (1989). Αισθητικά Θεωρήματα, Αθήνα: Ίδρυμα Παναγιώτη και Έφης Μιχελή
- **Παπαδολαμπάκης, Μ.** (1976). Οι δικτάτορες των πόλεων : πολεοκράτες και τεχνοκράτες, Αθήνα: Καστανιώτη
- **Τουρνικιώτης, Π.** (2002). ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΜΟΝΤΕΡΝΑΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ, Αθήνα: εκδόσεις Αλεξάνδρεια

- Bauman, Z.** (2003). Πόλη των φόβων, πόλη των ελπίδων, Κομπρεσέρ, για το χώρο και την πόλη, τεύχος 3, Αθήνα
- Boos, F. S.** (1998). News From Nowhere and 'Garden Cities': Morris's Utopia and Nineteenth-Century Town-Design, *Journal of Pre-Raphaelite Studies*, αρ.σειράς 7.2 (φθινόπωρο 1998)
- Brenner, N., Theodore, N.** (2002). Cities and the Geographies of "Actually Existing Neoliberalism", *Antipode*, Volume 34, Issue 3, pages 349-379, July 2002
- Foucault, M.** (1977-78). Security, Territory, Population, Lectures Collège de France, palgrave macmillan
- Galison, P.** (2001). War Against the Centre, MIT Press. Διαθέσιμο στο: <http://www.jstor.org/discover/10.2307/1262556?sid=21105490447111&uid=4&uid=3738128&uid=2>
- Geertse, (2008).** M. Garden Cities to the world! The international propagation of the garden city idea 1913-1926. VU University
- Gordon, P. Richardson, H.** (1998). A critique of New Urbanism, American Collegiate Schools of Planning (Pasadena, CA). Διαθέσιμο στο: <http://www-bcf.usc.edu/~pgordon/urbanism.html>
- Hall, D.** (1998). Community in the New Urbanism : Design, Vision and Symbolic crusade, TDSR, Vol. IX, n. II, 1998
- Harvey D.** (1997). The New Urbanism and the communitarian Trap, *Harvard Design Magazine*, Winter/Spring 1997, Number 1
- Harvey, D.** (2005). Πολιτική οικονομία του δημόσιου χώρου. Διαθέσιμο στο: <https://akea2011.wordpress.com/2011/04/01/the-political-economy-of-public-space/#more-75>
- Harvey, D.** (2008). Το δικαίωμα στην πόλη, Κομπρεσέρ, για το χώρο και την πόλη, Αθήνα
- Jauhiainen, J. S.** (2006), Capital and Land-Use in Cities. Διαθέσιμο στο: http://www.eki.ee/km/place/pdf/kp5_13_jauhiainen.pdf
- McLeod, G.** (2004). Privatizing the city? The tentative push towards edge urban developments and gated communities in the UK, University of Durham. Διαθέσιμο στο: <https://www.dur.ac.uk/resources/cscrc/odpm/Privatizing.pdf>
- Mumford, L.** (1937). What is a city? *Architectural Record*. Διαθέσιμο στο: http://www.contemporaryurbananthropology.com/pdfs/Mumford,%20What%20is%20a%20City_.pdf
- R. Kroloff, J. Mumey and S. Mumey,** (1997). Disney Builds a Town, *Architecture*, August 1997, v86, n8

- Scott, J. C.** (1998). *The High-Modernist City: An experiment and a critique*, Yale University Press Διαθέσιμο στο: http://cct335w11.wikispaces.com/file/view/Scott_The+High+Modernist+City.pdf
- Smith, N.** (1982). *Gentrification and Uneven Development*, *Economic Geography*, vol. 58 :139-155
- Smith, N.** (1996). Ποια νέα πολεοδομία; Ο ρεβανσισμός των '90s, Κομπρεσέρ, για το χώρο και την πόλη, τεύχος 4, Αθήνα
- Vanderbeek M., Irazabal C.** (2007). *New Urbanism as a New Modernist Movement: A Comparative Look at Modernism and New Urbanism*, p. 52, TDSR, Vol. XIX, n. 1, 2007
- Vidler, A.** (1981). *The Theatre of Production*, Architectural Association Files
- Μαντουβάλου, Μ.** Μοντερνισμός και πόλη: Κοινωνικές συγκυρίες και πολιτικά - καλλιτεχνικά κινήματα στο πρώτο μισό του 20ου αιώνα. Διαθέσιμο στο: <http://courses.arch.ntua.gr/108584.html>
- Μαυρίδου, Μ.** Η "ΝΕΑ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ" ΩΣ ΚΥΡΙΑΡΧΟΣ ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΗ. Διαθέσιμο στο: <http://courses.arch.ntua.gr/108584.html>
- Χατζησάββα, Δ.**(2011). Δημόσιος χώρος - Δημόσια σφαίρα, ΣΥΝΕΔΡΙΟ: ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ ΑΝΑΖΗΤΕΙΤΑΙ..., 20-22 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΣΠΟΥΔΑΣΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

·**Αναστασάκη, Ε.** (2012). Μάντσεστερ: Από την πόλη της παραγωγής στην πόλη της κατανάλωσης. Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, προπτυχιακή εργασία

·**Γάκη, Α.** (2009). Κατανάλωση και δημόσιος χώρος. Τομέας Πολεοδομίας και Χωροταξίας, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, μεταπτυχιακή εργασία ΔΠΜΣ.

·**Ορφανίδου, Σ.** (2014). Φόβος, Χώρος, Όριο. Η τοπογραφία της ασφάλειας στη σύγχρονη μητρόπολη. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Πολυτεχνική Σχολή. Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, προπτυχιακή εργασία

·**Κατσαούνη, Σ.** (2014). REMAP: Όταν η πλατφόρμα σύγχρονης τέχνης, γίνεται πλατφόρμα εκτοπισμού και «εξευγενισμού». ΜΙΑ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΩΝ GENTRIFICATION, ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ ΜΕΤΑΞΟΥΡΓΕΙΟΥ. ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ, ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ, προπτυχιακή εργασία

·**Μπαλαμπανίδης, Δ.** (2009). Μοντερνισμός και αμφισβήτηση. Από την κυριαρχία του ορθού λόγου στην κυριαρχία της αβεβαιότητας. Θεωρίες και απόψεις στο 5ο Πανελλήνιο Αρχιτεκτονικό Συνέδριο του 1966 – Κ. Δοξιάδης, Γρ. Διαμαντόπουλος, Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά (Ε.Δ.Α) – Τομέας Πολεοδομίας και Χωροταξίας, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, μεταπτυχιακή εργασία ΔΠΜΣ.

·**Τεγκελίδης, Α.** (2011). Στρατηγικές ελέγχου στην αρχιτεκτονική. Από τη μονάδα στο πλήθος. Πανεπιστήμιο Πατρών, Πολυτεχνική Σχολή, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, προπτυχιακή εργασία

ΦΙΛΜΟΓΡΑΦΙΑ

·**Brazil** (1985) του Terry Gilliam

·**Metropolis** (1927) του Fritz Lang

·**The Truman Show** (1998) του Peter Weir

·**La Zona** (2007) του Rodrigo Plá

ΔΙΑΔΥΚΤΙΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

<http://whc.unesco.org/en/list/1028>

http://www.halle-tony-garnier.com/en/lieu/tony_garnier

<http://subtopia.blogspot.gr/2009/02/military-suburbanism-how-to-plan-for.html>

http://www.mediaarchitecture.at/architekturtheorie/garden_cities/2011_garden_cities_links_en.shtml

<http://thefunambulist.net/2014/04/17/weaponized-architecture-from-the-highway-to-the-pill-counter-history-of-the-american-suburbia/>

<http://kompreser.espivblogs.net/2012/02/20/zygmunt-bauman-poli-twn-fobwn-poli-twn-elpidwn/>

<http://kompreser.espivblogs.net/2012/02/20/m-o-u-t-%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B9%CF%89%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%87%CE%B5%CE%B9%CF%81%CE%AE%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%83%CE%B5-%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA/>

<http://kompreser.espivblogs.net/2012/11/14/neil-smith-revanchism-90s/>

ΕΝΤΥΠΑ

Κομπρεσέρ-για την πόλη και τον χώρο, (2011) τεύχος 1ο, Αθήνα

Πολεοδομία και Δημόσια Τάξη. Αθήνα οχυρωμένη πόλη.(2002), Αθήνα: Λέσχη Κατασκόπων του 21ου αιώνα

Περιοδικά Εφήμερη πόλη. Ιούνης '83, Δεκέμβρης '83, Ιούλης '86

Aufheben. The Rebellion in Los Angeles: The Context of a Proletarian Uprising, #1 (1992) Διαθέσιμο στο: <http://www.prole.info/pamphlets/lari-ots.pdf>

Αρχιτεκτονικό περιοδικό Άνθρωπος και χώρος. Νέες Πόλεις στη Γαλλία.Αξιολόγηση της έννοιας. του Π. Σταθακόπουλου Διαθέσιμο στο: <http://www.akx.gr>

- Εικ. 1. http://kompreser.espivblogs.net/files/2011/03/nea_poleodomia_page2_image1.jpg
- Εικ. 2. <http://realtofantasia.blogspot.gr/2013/09/questo-e-un-gioco.html>
- Εικ. 3. <http://socks-studio.com/2013/12/20/we-know-only-what-we-do-what-we-make-what-we-construct-daniel-senises-work/>
- Εικ. 4. <https://radgeo.files.wordpress.com/2014/03/fairburn-1.jpg>
- Εικ. 5. <http://redevilknight.blogspot.gr/2011/05/sforzinda-and-utopia.html>
- Εικ. 6. <http://www.newtowninstitute.org>
- Εικ. 7. <http://redevilknight.blogspot.gr/2011/05/sforzinda-and-utopia.html>
- Εικ. 8. <https://geopolicraticus.wordpress.com>
- Εικ. 9. http://en.wikipedia.org/wiki/Shaw_and_Crompton
- Εικ. 10. <https://geopolicraticus.wordpress.com>
- Εικ. 11. http://en.wikipedia.org/wiki/Shaw_and_Crompton
- Εικ. 12. <http://www.chrismrogers.net/#/blog/4555515884/'Metropolis'/8971437>
- Εικ. 13. <http://www.unit607.com/hello-world/>
- Εικ. 14. <http://moviemezzanine.com/a-tale-of-two-cities-rebuilding-a-metropolis/metropolis-lang-2/>
- Εικ. 15. <http://convergenceculturefa2012.blogspot.gr/2012/09/post-1-society-as-spectacle.html>
- Εικ. 16. <https://www.pinterest.com/tomlaine/collected-works-of-banksy/>
- Εικ. 17. <http://moviemezzanine.com/a-tale-of-two-cities-rebuilding-a-metropolis/metropolis-lang-2/>
- Εικ. 18. <http://www.mutant-space.com/andrew-soria-photo-composites-fast-food-nation/>
- Εικ. 19. <http://users.compaqnet.be/architectuur20/postm/02postmgroot.jpg>
- Εικ. 20. <http://socks-studio.com/2015/01/29/city-strips-all-action-architecture-from-some-of-the-most-read-cities-of-fiction-earth/>
- Εικ. 21. <http://thefunambulist.net/2010/12/22/architectures-without-architects-within-big-bambu-at-the-metropolitan-museum/>
- Εικ. 22. <http://io9.com/5417235/have-we-entered-the-biopolitical-age>
- Εικ. 23. <http://thefunambulist.net/page/14/?ref=orderramiprilgreece.beep.com>
- Εικ. 24. <http://io9.com/5417235/have-we-entered-the-biopolitical-age>
- Εικ. 25. <http://exitmodernity.blogspot.gr/2013/03/biopolitics-seminar-with-matteo.html>
- Εικ. 26. <http://worldarchitecture.org/7art/pncn/the-panopticon.html>
- Εικ. 27. <http://raccordi.blogspot.gr/2013/06/panopticon-jeremy-bentham.html>
- Εικ. 28. https://thefunambulistdotnet.files.wordpress.com/2012/03/94_barricades.jpg
- Εικ. 29. <https://weaponizedarchitecture.wordpress.com/2011/07/20/weaponized-architecture-will-be-published-by-dpr-barcelona/>
- Εικ. 30. Harvey, D. (2005). Πολιτική οικονομία του δημόσιου χώρου. Διαθέσιμο στο: <https://akea2011.wordpress.com/2011/04/01/the-political-economy-of-public-space/#more-75>
- Εικ. 31. Harvey, D. (2005). Πολιτική οικονομία του δημόσιου χώρου. Διαθέσιμο στο: <https://akea2011.wordpress.com/2011/04/01/the-political-economy-of-public-space/#more-75>

- Εικ. 32. <http://bundlr.com/clips/537cbd9649513064e700012d>
- Εικ. 33. Harvey, D. (2005). Πολιτική οικονομία του δημόσιου χώρου. Διαθέσιμο στο: <https://akea2011.wordpress.com/2011/04/01/the-political-economy-of-public-space/#more-75>
- Εικ. 34. <http://www.fastcodesign.com/1662291/eight-buildings-that-change-lives-and-solve-social-ills>
- Εικ. 35. <http://uscscowk2008-highlandpark.blogspot.gr/>
- Εικ. 36. Davis, M. (1992). City of Quartz: Excavating the Future in Los Angeles, London: Vintage
- Εικ. 37. <http://www.kcet.org/socal/departures/columns/history/riots-and-rebellions-los-angeles-police-reform-time-line-1965-2012.html>
- Εικ. 38. <http://citizensofculture.com/2014/07/23/people-without-homes-and-how-we-feel-about-them/>
- Εικ. 39. <http://thecharnelhouse.org/tag/emil-kaufmann/>
- Εικ. 40. <http://skulkey.deviantart.com/art/dark-city-283287231>
- Εικ. 41. <http://www.fulltable.com/vts/v/vis/l.htm>
- Εικ. 42. <http://expositions.bnf.fr/utopie/feuille/grand/ledoux/12ha.htm>
- Εικ. 43. <http://en.wikipedia.org/wiki/Phalanst%C3%A8re>
- Εικ. 44. <https://libcom.org/history/omnigamy-fouriers-utopia-christopher-prendergast>
- Εικ. 45. <http://galleryhip.com/charles-fourier-phalanstery.html>
- Εικ. 46. <http://grupakok.tumblr.com/post/93327947064/jean-baptiste-andre-godin-palais-social-du>
- Εικ. 47. <http://www.geograph.org.uk/photo/107830>
- Εικ. 48. <https://www.pinterest.com/pin/44050902578632414/>
- Εικ. 49. <https://canalrivertrust.org.uk/bingley-to-saltaire/saltaire-world-heritage-site>
- Εικ. 50. <https://www.flickr.com/photos/quadralectics/8099213112/in/photostream/>
- Εικ. 51. <https://www.flickr.com/photos/quadralectics/8099213112/in/photostream/>
- Εικ. 52. http://www.artfactory.com/art_appreciation/graphic_designers/william_morris.html
- Εικ. 53. <http://www.ediblegeography.com/the-towns-that-chocolate-built/>
- Εικ. 54. <http://www.suburbanbirmingham.org.uk/spaces/bournville-essay.htm>
- Εικ. 55. http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Garden_Cities_of_Tomorrow_No._1.png
- Εικ. 56. http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Letchworth_stadsplan_1903.jpg
- Εικ. 57. <http://www.britannica.com/EBchecked/media/5624/Aerial-view-of-Letchworth-Hertfordshire-the-first-garden-city-in>
- Εικ. 58. <http://www.hertfordshire-genealogy.co.uk/data/places/places-l/lethworth/lethworth.htm>
- Εικ. 59. <http://collections.vam.ac.uk/item/O44477/for-town-joys-in-the-poster-fraser-eric-george/>
- Εικ. 60. http://www.bwk.tue.nl/stedeb/udp/vak_sites/7w580/7W580_20th_century_theory.pdf
- Εικ. 61. http://www.bwk.tue.nl/stedeb/udp/vak_sites/7w580/7W580_20th_century_theory.pdf
- Εικ. 62. http://www.halle-tony-garnier.com/en/lieu/tony_garnier
- Εικ. 63. http://www.halle-tony-garnier.com/en/lieu/tony_garnier
- Εικ. 64. <http://www.inyourpocket.com/poland/krakow/sightseeing/Nowa-Huta>

- ΕΛΚ. 65. <http://www.archdaily.com/411878/ad-classics-ville-radieuse-le-corbusier/>
- ΕΛΚ. 66. <http://www.archdaily.com/411878/ad-classics-ville-radieuse-le-corbusier/>
- ΕΛΚ. 67. <http://archdialog.com/tag/ville-radieuse/>
- ΕΛΚ. 68. <http://archdialog.com/tag/ville-radieuse/>
- ΕΛΚ. 69. <http://thefunambulist.net/2014/09/21/history-weaponized-cities-dictatorial-brasilia-and-colonial-algiers/>
- ΕΛΚ. 70. <http://www.archdaily.com/tag/oscar-niemeyer/>
- ΕΛΚ. 71. <http://thegrillogazette.blogspot.gr/2011/03/architecture-of-oscar-niemeyer.html>
- ΕΛΚ. 72. <http://thegrillogazette.blogspot.gr/2011/03/architecture-of-oscar-niemeyer.html>
- ΕΛΚ. 73. <http://thegrillogazette.blogspot.gr/2011/03/architecture-of-oscar-niemeyer.html>
- ΕΛΚ. 74. <http://crewagainstpeople.org/journal/wordpress/?p=338>
- ΕΛΚ. 75. <https://junkthief.wordpress.com/2011/11/29/the-scholars-gate/>
- ΕΛΚ. 76. <https://flwsheffield.wordpress.com/conclusion/>
- ΕΛΚ. 77. <https://junkthief.wordpress.com/2011/11/29/the-scholars-gate/>
- ΕΛΚ. 78. <http://pixshark.com/broadacre-city.htm>
- ΕΛΚ. 79. <http://monu-magazine.com/>
- ΕΛΚ. 80. <http://www.treehugger.com/culture/chad-wrights-master-plan-sand-castle-suburbia.html>
- ΕΛΚ. 81. <http://www.anonymousartofrevolution.com/2012/12/try-long-lasting-consumerism.html>
- ΕΛΚ. 82. <http://thefunambulist.net/2014/04/17/weaponized-architecture-from-the-highway-to-the-pill-counter-history-of-the-american-suburbia/>
- ΕΛΚ. 83. <http://mystuckmovinglife.blogspot.gr/2013/06/ending-suburban-sprawl.html>
- ΕΛΚ. 84. <http://en.academic.ru/dic.nsf/enwiki/222965>
- ΕΛΚ. 85. <http://thefunambulist.net/2014/04/17/weaponized-architecture-from-the-highway-to-the-pill-counter-history-of-the-american-suburbia/>
- ΕΛΚ. 86. <http://laboratoireurbanismeinsurrectionnel.blogspot.gr/2011/09/anti-utopie-ultra-securitaire-subtopian.html>
- ΕΛΚ. 87. <http://thefunambulist.net/2014/04/17/weaponized-architecture-from-the-highway-to-the-pill-counter-history-of-the-american-suburbia/>
- ΕΛΚ. 88. <http://laboratoireurbanismeinsurrectionnel.blogspot.gr/2011/09/anti-utopie-ultra-securitaire-subtopian.html>
- ΕΛΚ. 89. <http://www.placemakers.com/2012/03/15/public-space-the-final-frontier/>
- ΕΛΚ. 90. <http://luciensteil.tripod.com/katarxis02-1/id23.html>
- ΕΛΚ. 91. <http://www.impactpress.com/articles/aprmay97/celebrat.htm>
- ΕΛΚ. 92. <http://luciensteil.tripod.com/katarxis02-1/id23.html>
- ΕΛΚ. 93. http://www.ericward.com/bestpractices/uploaded_images/uw--seaside-764587.jpg
- ΕΛΚ. 94. <http://www.destingulfproperties.com/local-areas/30a/seaside-2/>
- ΕΛΚ. 95. <http://www.tourofcelebration.com/>
- ΕΛΚ. 96. <http://blog.archpaper.com/2010/12/driehaus-awards-the-much-awarded-stern/>
- ΕΛΚ. 97. <http://gizmodo.com/celebration-florida-the-utopian-town-that-america-jus-1564479405>
- ΕΛΚ. 98. <http://www.babble.com/celebrity/celebration-florida-has-the-disney-dream-been-shattered/>
- ΕΛΚ. 99. <http://www.theguardian.com/world/2010/dec/13/celebration-death-of-a-dream>
- ΕΛΚ. 100. <http://surfaceandsurface.com/tag/nigel-peake/>
- ΕΛΚ. 101. From Alberti to Koolhaas: Tracing an Urban Conception, Radu R. Macovei

- ΕΛΚ. 102. From Alberti to Koolhaas: Tracing an Urban Conception, Radu R. Macovei
- ΕΛΚ. 103. From Alberti to Koolhaas: Tracing an Urban Conception, Radu R. Macovei
- ΕΛΚ. 104. From Alberti to Koolhaas: Tracing an Urban Conception, Radu R. Macovei
- ΕΛΚ. 105. <http://thefunambulist.net/page/19/?ref=akagunduz.com>
- ΕΛΚ. 106. Κομπρεσέρ, τεύχος 1ο
- ΕΛΚ. 107. <http://www.drainmag.com/contentDESIRE/Essay/Jenson.html>
- ΕΛΚ. 108. <http://www.drainmag.com/contentDESIRE/Essay/Jenson.html>
- ΕΛΚ. 109. <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2631333/Mexico-divided-Stark-photos-urban-wealth-poverty-side.html>
- ΕΛΚ. 110. <http://kompreser.espivblogs.net/2012/11/14/neil-smith-revanchism-90s/>
- ΕΛΚ. 111. <http://blog.archpaper.com/2010/12/driehaus-awards-the-much-awarded-stern/>
- ΕΛΚ. 112. <http://thefunambulist.net/2014/04/17/weaponized-architecture-from-the-highway-to-the-pill-counter-history-of-the-american-suburbia/>
- ΕΛΚ. 113. <http://www.deconcrete.org/2013/02/17/postcapitalist-city/>
- ΕΛΚ. 114. <http://subtopia.blogspot.gr/2007/05/urbanization-of-panic.html>
- ΕΛΚ. 115. <http://thefunambulist.net/2014/04/17/weaponized-architecture-from-the-highway-to-the-pill-counter-history-of-the-american-suburbia/>
- ΕΛΚ. 116. <http://kompreser.espivblogs.net/2012/02/20/m-o-u-t-%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B9%CF%89%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%87%CE%B5%CE%B9%CF%81%CE%AE%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%83%CE%B5-%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA/>
- ΕΛΚ. 117. <http://rebelmetropolis.org/scorched-earth-urbanism/>
- ΕΛΚ. 118. www.imdb.com
- ΕΛΚ. 119. <http://thefunambulist.net/?ref=orderramiprilgreece.beep.com>
- ΕΛΚ. 120. <http://limn.it/recording-and-monitoring-between-two-forms-of-surveillance/>
- ΕΛΚ. 121. <http://socks-studio.com/2014/01/31/the-architecture-of-madness-leon-ferraris-heliographias/>
- ΕΛΚ. 122. <https://ilesxi.wordpress.com/>